

**ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ
ΚΑΙ ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ**

Παγόνα Παπαδοπούλου

Επίκουρη καθηγήτρια Βυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης
Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Μάιος 2022

A. ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	4
B. ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ	
ΣΠΟΥΔΕΣ	
• Σπουδές πανεπιστημιακού επιπέδου – ακαδημαϊκοί τίτλοι	5
• Συνεχής κατάρτιση – σεμινάρια	5
• Υποτροφίες	6
• Γλώσσες	6
• Γνώση ηλεκτρονικών υπολογιστών	7
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΑ	7
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ	
Διδακτικό έργο	
• Διδακτικό έργο στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης	7
• Διδακτικό έργο σε άλλα πανεπιστημιακά ιδρύματα	16
• Διοργάνωση προγράμματος επιμόρφωσης	22
• Άλλο διδακτικό έργο	23
• Επίβλεψη μεταπτυχιακών διπλωματικών εργασιών	25
• Συμμετοχή σε εξεταστικές επιτροπές διπλωματικών μεταπτυχιακών εργασιών	26
• Επίβλεψη διδακτορικών διατριβών	27
• Συμμετοχή σε τριμελείς επιτροπές διδακτορικών διατριβών	27
• Συμμετοχή σε εξεταστικές επιτροπές διδακτορικών διατριβών	28
• Πρόγραμμα Erasmus	29
Διοικητικό έργο	
• Στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας	29
• Στον τομέα Αρχαιολογίας	30
• Φοιτητικά ζητήματα	32
• Εμπειρογνωμοσύνη	33
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ	
Ερευνητικές θέσεις	33
Συμμετοχή σε ερευνητικά προγράμματα	33
Αρχαιολογική εμπειρία	
• Ως νομισματολόγος	35
• Ως μέλος της ανασκαφικής ομάδας	35
Εργασία σε μουσεία	36
ΚΡΙΤΗΣ/ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ	
• Κριτής σε επιστημονικά περιοδικά	36
• Κριτής σε άλλες εκδόσεις	37
• Αξιολογητής ερευνητικών προτάσεων	37
• Αξιολογητής βραβείων	37
ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΕΚΔΟΤΙΚΕΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΣ	37
ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥΣ ΦΟΡΕΙΣ	38
ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΝ	38

ΠΡΟΒΟΛΗ ΤΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ ΣΤΟ ΕΥΡΥ ΚΟΙΝΟ

- Επιμέλεια έκθεσης 40
- Συμβολή σε εκθέσεις 40
- Διοργάνωση ομιλών 40
- Διαχείριση ηλεκτρονικού καταλόγου πληροφόρησης για τις βυζαντινές σπουδές 41
- Παρουσιάσεις στο ευρύ κοινό 41

ΟΜΙΛΙΕΣ

- Ανακοινώσεις σε επιστημονικά συνέδρια (με πρόσκληση) 41
- Ανακοινώσεις σε επιστημονικά συνέδρια (με δήλωση συμμετοχής) 45
- Διαλέξεις 45
- Παρουσιάσεις εκδόσεων 47
- Άλλες ομιλίες 47

ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ

1. Μονογραφίες 48
2. Επιμέλεια συλλογικών τόμων 48
3. Κεφάλαια σε συλλογικούς τόμους 48
4. Συμβολές σε πρακτικά συνεδρίων 49
5. Άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά 51
6. Συμβολές σε τιμητικούς τόμους 52
7. Λήμματα εγκυκλοπαίδειας 52
8. Κατάλογοι εκθέσεων 53
9. Διαδικτυακοί κατάλογοι νομισμάτων 53
10. Διδακτικά εγχειρίδια 54
11. Μεταφράσεις 54
12. Βιβλιογραφίες 54
13. Βιβλιοκρισίες – Βιβλιοπαρουσιάσεις 54
14. Επιμέλεια τεύχους περιλήψεων 55
15. Άλλες δημοσιεύσεις 55

Γ. ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ

- A. Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία (Mémoire de D.E.A.) 56
- B. Διδακτορική διατριβή 56
 1. Μονογραφίες 58
 2. Επιμέλεια συλλογικών τόμων 62
 3. Κεφάλαια σε συλλογικούς τόμους 65
 4. Συμβολές σε πρακτικά συνεδρίων 72
 5. Άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά 88
 6. Συμβολές σε τιμητικούς τόμους 90
 7. Λήμματα εγκυκλοπαίδειας 94
 8. Κατάλογοι εκθέσεων 96
 9. Διαδικτυακοί κατάλογοι νομισμάτων 96
 10. Διδακτικά εγχειρίδια 97
 12. Βιβλιογραφίες 98
 14. Άλλες δημοσιεύσεις 98

Α. ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Όνομα: Παγώνα Παπαδοπούλου
Τόπος γέννησης: Αθήνα
Ημερομηνία γέννησης: 14 Οκτωβρίου 1976
Διεύθυνση εργασίας: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Νέο Κτίριο Φιλοσοφικής
Γραφείο 314
54124, Θεσσαλονίκη
Διεύθυνση οικίας: Κρήτης 19, 54248, Θεσσαλονίκη
Τηλέφωνα: 2310997141 (εργασία), 2310428367 (οικία), 6972348046 (κινητό)
E-mail: pagonapapa@hist.auth.gr

Β. ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

ΣΠΟΥΔΕΣ

ΣΠΟΥΔΕΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟΥ ΕΠΙΠΕΔΟΥ – ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΙ ΤΙΤΛΟΙ

- 2007 Διδακτορικό Δίπλωμα (Doctorat) στην Αρχαιολογία, Εθνολογία και Προϊστορία από το Université de Paris I – Panthéon-Sorbonne (Γαλλία) υπό την επίβλεψη του Jean-Pierre Sodini και της Cécile Morrisson με θέμα: «De l'unité à l'éclatement : la monnaie et son usage dans le monde byzantin (1092-1261)». Μέλη εξεταστικής επιτροπής: J.-C. Cheynet, A. Λαΐου, C. Morrisson, Β. Πέννα, J.-P. Sodini (Très honorable avec les félicitations du jury à l'unanimité).
- 2002 Μεταπτυχιακό δίπλωμα (D.E.A.) στην Αρχαιολογία Ιστορικών Περιόδων από το Université de Paris I – Panthéon-Sorbonne (Γαλλία) υπό την επίβλεψη του Jean-Pierre Sodini και της Cécile Morrisson με θέμα: «Production monétaire dans l'empire byzantin et les États successeurs (1143-1261)» (Très bien).
- 2000 Πτυχίο Ιστορίας και Αρχαιολογίας από το Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Κατεύθυνση Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης (Λίαν Καλώς, 8,07/10).
- 1998-1999 Φοίτηση με το πρόγραμμα Socrates-Erasmus στο Philipps-Universität Marburg (Γερμανία) υπό την επίβλεψη του Guntram Koch.

ΣΥΝΕΧΗΣ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ – ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ

- * 2-6 Νοέ. 2021 «Encoding Byzantine Seals: SigiDoc», διαδικτυακό φθινοπωρινό σχολείο του Πανεπιστημίου της Κολωνίας. Διδάσκοντες: Ch. Roueché, C. Sode, M. Filosa, Ch. Malatras, O. Karagiorgou, D. Iliev, E. Boeva.
- * Οκτ.-Νοέ. 2016, Δεκ 2017 «Εισαγωγή στο Γεωγραφικό Σύστημα Πληροφοριών (GIS) – Arc GIS III», Marathon Data Systems – Κέντρο Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης ΑΠΘ (Θεσσαλονίκη).
- Φεβ. 2014 «Εισαγωγή στην αρχαία ελληνική νομισματική», Φροντιστήριο Ιστορικών Επιστημών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (Αθήνα). Διδάσκουσα: Ευαγγελινή Μάρκου.

* Με αστερίσκο σημειώνονται δραστηριότητες και καθήκοντα του βιογραφικού που ανελήφθησαν για πρώτη φορά μετά την εκλογή μου στη βαθμίδα της επίκουρης καθηγήτριας.

- 2-12 Ιούν. 2003 «La monnaie en Grèce», νομισματικό σεμινάριο της École française d’Athènes (Άργος). Διδάσκοντες: P. Marchetti, C. Grandjean, Σ. Ψωμά, J. Kroll, J.-M. Saulnier κ.ά.
- Ιούλ. 2002 Θερινό σεμινάριο (Summer School) βυζαντινής νομισματικής και σιγιλλογραφίας του Dumbarton Oaks (Ουάσιγκτον, Η.Π.Α.). Διδάσκοντες: Cécile Morrisson, John Nesbitt.
- Μάρτ.-Απρ. 2001 «Βυζαντινή νομισματική», Φροντιστήριο Ιστορικών Επιστημών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (Αθήνα). Διδάσκουσα: Βάσω Πέννα.
- 1996-2000 Σεμινάριο Ελληνικής Παλαιογραφίας στο Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης (Αθήνα). Διδάσκων: Αγαμέμνων Τσελίκας.

ΥΠΟΤΡΟΦΙΕΣ

- 2003-2006 Υπότροφος μεταπτυχιακών σπουδών εξωτερικού του Ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών.
- 2001-2002 Υπότροφος μεταπτυχιακών σπουδών εξωτερικού του Ιδρύματος Λίλιαν Βουδούρη.
- Απρ 2006 Υπότροφος της École française d’Athènes για έρευνα στο Νομισματικό Μουσείο Αθηνών και σε βιβλιοθήκες της Αθήνας.
- Οκτ. 2003 Υπότροφος του Institut français d’études anatoliennes – Georges Dumézil για έρευνα στο Αρχαιολογικό Μουσείο Κωνσταντινουπόλεως.
- Σεπτ. 2003 Επιδότηση ταξιδιού (travel grant) της Διεθνούς Νομισματικής Επιτροπής για την παρακολούθηση του 13^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Νομισματικής στη Μαδρίτη, Ισπανία.
- 1998-1999 Υποτροφία Socrates-Erasmus στο Philipps-Universität Marburg (Γερμανία).
- Ιούλ/ 1993 Βραβείο (Preis) από το Pädagogischer Austauschdienst του γερμανικού Υπουργείου Πολιτισμού για μαθήματα γερμανικής γλώσσας και πολιτισμού στη Γερμανία.

ΓΛΩΣΣΕΣ

Αγγλικά (άριστη γνώση, Cambridge Certificate of Proficiency in English)

Γαλλικά (άριστη γνώση)

Γερμανικά (άριστη γνώση, Großes Deutsches Sprachdiplom)

Ιταλικά (βασική γνώση)

Τουρκικά (βασική γνώση)

Σερβικά (βασική γνώση)

Αρχαία και Μεσαιωνικά Ελληνικά

Μεσαιωνικά Λατινικά

ΓΝΩΣΗ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΩΝ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ

Άριστη γνώση χρήσης (PC και Mac) των Windows και του Internet, των προγραμμάτων Microsoft Office και FileMaker Pro, των πλατφόρμων εκπαίδευσης Moodle, Blackboard, E-class και E-learning, καθώς και καλή γνώση του Adobe Photoshop. Βασική γνώση του προγράμματος γεωγραφικού συστήματος πληροφοριών ArcGIS.

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΑ

Νομισματική παραγωγή και κυκλοφορία της μεσαιωνικής περιόδου (βυζαντινή, ισλαμική και δυτικο-ευρωπαϊκή), νομισματική εικονογραφία, νόμισμα και ιδεολογία, νόμισμα και Σταυροφορίες, το νόμισμα στις γραπτές πηγές, οικονομική ιστορία του Βυζαντίου, βυζαντινή σφραγιστική, προσφυγικά κειμήλια.

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

ΔΙΔΑΚΤΙΚΟ ΕΡΓΟ

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

2017 κ.ε.: **Επίκουρη καθηγήτρια** με γνωστικό αντικείμενο «Βυζαντινή αρχαιολογία και ιστορία της τέχνης» στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας (ΦΕΚ 519, τ. Γ' / 8-6-2017). Μονιμοποίηση στη βαθμίδα της επίκουρης καθηγήτριας (ΦΕΚ 1842, τ. Γ' / 13-8-2021).

2014-2017: **Λέκτορας** με γνωστικό αντικείμενο «Βυζαντινή αρχαιολογία και ιστορία της τέχνης» στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας (ΦΕΚ 822, τ. Γ' / 1-7-2014).

Προπτυχιακά μαθήματα

***ΑΡΧ 151 Εισαγωγή στις αρχαιολογικές σπουδές**

(ιστοσελίδα e-learning ΑΠΘ· χειμ. εξ. 2020-21, χειμ. εξ. 2021-22: συνδιδασκαλία με Ε. Μανακίδου και Σ. Τριανταφύλλου)

Το μάθημα αποτελεί μια γενική εισαγωγή σε σύγχρονες θεματικές που απασχολούν την επιστήμη της αρχαιολογίας διαχρονικά. Ενδεικτικά, θα ξεδιπλωθεί μια ιστορική ανασκόπηση της αρχαιολογικής έρευνας διαχρονικά, θα αναδειχθούν οι επιδράσεις που έχει δεχτεί η αρχαιολογική θεωρία από τα σύγχρονα κοινωνικά και ιστορικά δρώμενα, η σύνδεση της αρχαιολογίας με σύγχρονες προσεγγίσεις,

όπως η πειραματική αρχαιολογία, η εθνοαρχαιολογία, η πολεμική αρχαιολογία, η βιομηχανική αρχαιολογία κ.λπ. Θα παρουσιαστούν ζητήματα μεθοδολογίας της αρχαιολογικής έρευνας, όπως, για παράδειγμα, η επιφανειακή έρευνα (μέθοδοι και τεχνικές), η ανασκαφή (μέθοδοι και τεχνικές), τα ψηφιακά μέσα (π.χ. GIS, φωτογραμμετρία, βάσεις δεδομένων), η αεροφωτογραφία – γεωφυσική διασκόπηση εδάφους, η ενάλια αρχαιολογία, η συντήρηση – αποκατάσταση ευρημάτων κ.λπ. Σε σύνδεση με τη μέθοδο της αρχαιολογικής έρευνας θα αναδειχθεί η σημασία της συλλογής, τεκμηρίωσης και μελέτης των υλικών και βιοαρχαιολογικών αρχαιολογικών καταλοίπων με στόχο να απαντηθούν σημαντικά αρχαιολογικά ερωτήματα που αφορούν στην ανασύνθεση των αρχαίων κοινωνιών και του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος. Επιπλέον, θα συζητηθούν ζητήματα που αφορούν στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως η αρχαιοκαπηλία και ο αρχαιολογικός νόμος, το εμπόριο και η επιστροφή αρχαιοτήτων, η λεηλασία μνημείων και αρχαιολογικών θέσεων, η αρχαιολογία σε εμπόλεμες περιοχές, οι βανδαλισμοί και η προστασία των μνημείων και θέσεων. Θα συζητηθούν επίσης θέματα που αφορούν στην αρχαιολογία και την πολιτική, εθνική και θρησκευτική ταυτότητα αλλά και ζητήματα που αφορούν τη σύνδεση της αρχαιολογίας με το ευρύ κοινό (δημόσια αρχαιολογία), όπως π.χ εκπαιδευτικά προγράμματα, μουσειολογία, ψηφιοποίηση – εικονικές αποκαταστάσεις (virtual reconstruction), διαδίκτυο κ.λπ.

Οι μαθησιακοί στόχοι του εισαγωγικού αυτού μαθήματος είναι οι φοιτητές/τριες να κατανοήσουν τα βασικά χαρακτηριστικά του επιστημονικού πεδίου της αρχαιολογίας, να εξοικειωθούν με τα χρονικά όρια, τις τομές και τις περιόδους που το αποτελούν και να κατανοήσουν τον συναφή επιστημονικό προβληματισμό για τα θέματα αυτά, να εξοικειωθούν με την μεθοδολογία έρευνας και την επιστημονική ορολογία του πεδίου, να γνωρίσουν βασικούς μελετητές που ανέπτυξαν το πεδίο και διαμόρφωσαν την εξέλιξή του, να γνωρίσουν τις βοηθητικές επιστήμες που το υπηρετούν και να εξοικειωθούν με τα βασικά θεωρητικά ρεύματα, τη μεθοδολογία της έρευνας αλλά και τη σύγχρονη συζήτηση σημαντικών ζητημάτων που αφορούν την επιστήμη της αρχαιολογίας.

ABY 101 Εισαγωγή στη βυζαντινή και χριστιανική αρχαιολογία

(ιστοσελίδα e-learning ΑΠΘ· εαρ. εξ. 2014-15, χειμ. – εαρ. εξ. 2015-16, χειμ. εξ. 2016-17, χειμ. εξ. 2017-18, χειμ. εξ. 2018-19)

Το μάθημα αποτελεί μια γενική εισαγωγή στην αρχαιολογία και τέχνη της Ύστερης Αρχαιότητας και της βυζαντινής περιόδου. Επικεντρώνεται σε δύο κυρίως τομείς, την εκκλησιαστική αρχιτεκτονική και την θρησκευτική μνημειακή ζωγραφική, η εξέλιξη των οποίων μελετάται πρώτα σε συνάρτηση με την εξάπλωση του Χριστιανισμού και στη συνέχεια σε σχέση με τις μεταβαλλόμενες ανάγκες και προτιμήσεις της αυτοκρατορικής εξουσίας, της Εκκλησίας και της βυζαντινής κοινωνίας. Παράλληλα με τους δύο αυτούς άξονες εξετάζονται και άλλες καλλιτεχνικές εκφάνσεις της περιόδου, όπως οι εικόνες, τα χειρόγραφα, η γλυπτική και η μικροτεχνία, ενώ γίνεται αναφορά και στην εξέλιξη των βυζαντινών πόλεων, όπως αυτή σκιαγραφείται από πρόσφατες ανασκαφές.

***ABY 602 Βυζαντινή ζωγραφική**

(ιστοσελίδα e-learning ΑΠΘ· εαρ. εξ. 2018-19, χειμ. εξ. 2019-20)

Στο μάθημα εξετάζεται η ζωγραφική της παλαιοχριστιανικής, μεσοβυζαντινής και υστεροβυζαντινής περιόδου. Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στην εξέλιξη της μνημειακής ζωγραφικής (τοιχογραφίες, ψηφιδωτά) χωρίς, ωστόσο να λείψουν και εκτενείς αναφορές στις φορητές εικόνες και τις μικρογραφίες χειρογράφων. Πέρα από ζητήματα εικονογραφίας και τεχνοτροπίας, συζητούνται και θέματα κατασκευαστικών τεχνικών, χορηγίας, ταυτότητας και θέσης του καλλιτέχνη στη βυζαντινή κοινωνία, ενώ επιχειρείται η εξέταση και ερμηνεία των καλλιτεχνικών φαινομένων σε συνάρτηση με τις εκάστοτε πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες.

***ABY 653/ABY 603 Βυζαντινή γλυπτική – Μικροτεχνία**

(ιστοσελίδα e-learning ΑΠΘ· εαρ. εξ. 2021-22)

Το μάθημα εστιάζει σε δύο διαφορετικές εκφάνσεις του βυζαντινού υλικού πολιτισμού, τη γλυπτική και τη μικροτεχνία. Στον τομέα της γλυπτικής, θα εξεταστούν κυρίως η συνεχώς φθίνουσα παραγωγή κοσμικών γλυπτών – κατά κύριο λόγο ανδριάντων αυτοκρατόρων και κρατικών αξιωματούχων – και η παραγωγή θρησκευτικού χαρακτήρα αναγλύφων (μαρμάρινες εικόνες). Ιδιαίτερα θα συζητηθούν οι λόγοι απομάκρυνσης της βυζαντινής κοινωνίας από την παράδοση της εικονιστικής γλυπτικής, τα κέντρα παραγωγής, οι πληροφορίες που παρέχουν οι γραπτές πηγές για χαμένα σήμερα έργα, αλλά και μεμονωμένες περιπτώσεις αναβίωσης της τέχνης των ολογλύφων κατά τη μέση και ύστερη βυζαντινή περίοδο. Ο τομέας της μικροτεχνίας, στον οποίο οι Βυζαντινοί διακρίθηκαν, θα εξεταστεί μέσα από ενδεικτικά παραδείγματα προερχόμενα από όλες τις χρονικές περιόδους και περιοχές του Βυζαντίου και της σφαίρας επιρροής του. Θα συζητηθούν έργα σε διαφορετικά υλικά – μεταλλοτεχνίας (χρυσοχοΐας, αργυροχοΐας κ.ά.), χυμευτικής (σμάλτα), ελεφαντοστέινα αντικείμενα, έργα μικρογλυπτικής από στεατίτη και ημιπολύτιμους λίθους, ξυλογλυπτικής, κεντητικής –, διαφορετικών χρήσεων: αυτοκρατορικά διάσημα, φυλακτά, κοσμήματα, λειτουργικά αντικείμενα, οικιακός εξοπλισμός, σύνεργα καλλωπισμού κ.ά. Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στα υλικά και τις τεχνικές κατασκευής, στο πρόβλημα του/των κέντρου/ων παραγωγής τους, στην έκφραση της έμφυλης ταυτότητας μέσω αυτών, στις επιγραφές και τις πληροφορίες που αυτές μας παρέχουν για τα τέχνηρα και τη σημασία τους στη βυζαντινή κοινωνία, ενώ θα εξεταστούν ενδεικτικά και κάποιες περιπτώσεις σχετικών έργων γνωστών μόνο μέσα από τις γραπτές πηγές. Τα μαθησιακά αποτελέσματα του μαθήματος συνίστανται στην εξοικείωση με τις μεθόδους μελέτης και χρονολόγησης έργων βυζαντινής γλυπτικής και μικροτεχνίας, στην αναγνώριση των έργων αυτών ως πηγών πληροφόρησης για τη βυζαντινή κοινωνία και στην εμπέδωση της συνεισφοράς των γραπτών πηγών στην αρχαιολογική έρευνα.

ABY 606 Φροντιστήριο Βυζαντινής αρχαιολογίας

(ιστοσελίδα e-learning ΑΠΘ· εαρ. εξ. 2014-15, χειμ. εξ. 2015-16, χειμ. και εαρ. εξ. 2016-2017, εαρ. εξ. 2018-19, χειμ. εξ. 2020-21, χειμ. εξ. 2021-22)

Όψεις της καθημερινής ζωής στο Βυζάντιο (εαρ. εξ. 2014-15)

Το φροντιστήριο εστιάζει σε πτυχές της τέχνης, της αρχιτεκτονικής και του υλικού πολιτισμού της βυζαντινής περιόδου. Στοχεύει στη γνωριμία των φοιτητών με τις νέες μεθόδους και προσεγγίσεις στους τομείς αυτούς, στην εξοικείωσή τους με την τεχνική σύνθεσης και παρουσίασης μιας επιστημονικής εργασίας, αλλά και στην ανάπτυξη κριτικής σκέψης μέσω του ελεύθερου διαλόγου που διεξάγεται στο πλαίσιο του φροντιστηρίου. Κατά τη διάρκεια του εξαμήνου, οι φοιτητές καλούνται να ερευνήσουν και να συνθέσουν αυτόνομα μια επιστημονική εργασία, την οποία παρουσιάζουν προφορικά (με αξιοποίηση και ηλεκτρονικών μέσων, π.χ. powerpoint) και στη συνέχεια υποβάλουν σε γραπτή μορφή τηρώντας τους κανόνες της ισχύουσας επιστημονικής πρακτικής.

Η θεματική του συγκεκριμένου φροντιστηρίου είναι «Όψεις της καθημερινής ζωής στο Βυζάντιο». Στο πλαίσιο αυτό εξετάζονται πτυχές του καθημερινού βίου των Βυζαντινών μέσα από τα κατάλοιπα του υλικού πολιτισμού (αρχαιολογικά ευρήματα και καλλιτεχνικές αναπαραστάσεις), με την παράλληλη συνδρομή των γραπτών πηγών.

Κείμενο και εικόνα (ιστοσελίδα e-learning ΑΠΘ· χειμ. εξ. 2015-16, χειμ. εξ. 2020-21)

Το φροντιστήριο εστιάζει σε πτυχές της τέχνης, της αρχιτεκτονικής και του υλικού πολιτισμού της βυζαντινής περιόδου. Στοχεύει στη γνωριμία των φοιτητών με τις νέες μεθόδους και προσεγγίσεις στους τομείς αυτούς, στην εξοικείωσή τους με την τεχνική σύνθεσης και παρουσίασης μιας επιστημονικής

εργασίας, αλλά και στην ανάπτυξη κριτικής σκέψης μέσω του ελεύθερου διαλόγου που διεξάγεται στο πλαίσιο του φροντιστηρίου. Κατά τη διάρκεια του εξαμήνου, οι φοιτητές καλούνται να ερευνήσουν και να συνθέσουν αυτόνομα μια επιστημονική εργασία, την οποία παρουσιάζουν προφορικά (με αξιοποίηση και ηλεκτρονικών μέσων, π.χ. powerpoint) και στη συνέχεια υποβάλουν σε γραπτή μορφή τηρώντας τους κανόνες της ισχύουσας επιστημονικής πρακτικής.

Η θεματική του συγκεκριμένου φροντιστηρίου είναι «Κείμενο και εικόνα». Το φροντιστήριο εστιάζει στη σχέση κειμένου και εικόνας στην αρχιτεκτονική, την τέχνη και τον υλικό πολιτισμό του Βυζαντίου. Στο πλαίσιο αυτό θα εξεταστούν οι κτητορικές/ αφιερωματικές επιγραφές και η σχέση τους με το κτίριο ή έργο τέχνης στο οποίο αναφέρονται, η σχέση εικόνας και κειμένου στα βυζαντινά εικονογραφημένα χειρόγραφα, οι εκφράσεις (λογοτεχνικές περιγραφές κτιρίων και έργων τέχνης, τα οποία σε πολλές περιπτώσεις δε σώζονται), ενεπίγραφα αντικείμενα πολυτελείας ή και καθημερινής χρήσης κ.ά. Οι φοιτητές θα κληθούν να επιλέξουν ένα σχετικό θέμα, το οποίο θα παρουσιάσουν προφορικά και θα αναπτύξουν σε γραπτή εργασία. Οι μαθησιακοί στόχοι του μαθήματος περιλαμβάνουν τη γνωριμία με την λογοτεχνική και καλλιτεχνική παραγωγή του Βυζαντίου, την εμπέδωση της αναγκαιότητας συνδυασμού γραπτών και αρχαιολογικών πηγών και την εξοικείωση των φοιτητών/τριών με την προφορική παρουσίαση της εργασίας τους εν είδει διδασκαλίας.

***Αυτοκρατορική ιδεολογία και τέχνη** (ιστοσελίδα e-learning ΑΠΘ· χειμ. εξ. 2016-17)

Το φροντιστήριο εστιάζει στη σχέση αυτοκρατορικής ιδεολογίας και τέχνης κατά τη βυζαντινή περίοδο, όπως αυτή εκφράζεται μέσα από έργα τέχνης ή αντικείμενα που απεικονίζουν τον αυτοκράτορα και την οικογένειά του, αποτελούν αυτοκρατορικές παραγγελίες ή δώρα που προορίζονται για τον αυτοκράτορα. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν έργα μνημειακής ζωγραφικής (τοιχογραφίες και ψηφιδωτά), αδριάντες, φορητές εικόνες, χειρόγραφα, μεταξωτά υφάσματα, έργα μικροτεχνίας (αργυρά πινάκια, ελεφαντοστέινα κιβωτίδια, λειψανοθήκες κ.ά.), νομίσματα, σφραγίδες. Τα έργα αυτά αντανakλούν την αυτοκρατορική ιδεολογία προσαρμόζοντας το μήνυμά τους τόσο στις ιδιαίτερες συνθήκες οι οποίες επικρατούν ανά περίοδο, όσο και στο κοινό στο οποίο απευθύνονται.

*** Αρχαιολογία και τέχνη στη σταυροφορική Ανατολή** (ιστοσελίδα e-learning ΑΠΘ· εαρ. εξ. 2016-17)

Το σταυροφορικό κίνημα που ξεκίνησε στα τέλη του 11ου αιώνα και η δημιουργία των σταυροφορικών κρατών που ακολούθησε μεταμόρφωσαν την ανατολική Μεσόγειο. Ο συγκερασμός τοπικών και δυτικοευρωπαϊκών παραδόσεων οδήγησε σταδιακά στη δημιουργία ενός υλικού πολιτισμού, που είναι γνωστός ως σταυροφορικός, μολονότι δεν παρουσιάζει τα ίδια χαρακτηριστικά σε όλο το φάσμα της σταυροφορικής Ανατολής. Το φροντιστήριο εξετάζει τις εκφάνσεις του πολιτισμού αυτού (μνημεία, τοπογραφία πόλεων, οχυρωματική, βιοτεχνική παραγωγή, κεραμική, νομισματική, έργα τέχνης) στα σταυροφορικά κράτη του ελλαδικού χώρου, της Συροπαλαιστινιακής ακτής και στην Κύπρο.

Στο πλαίσιο του φροντιστηρίου πραγματοποιήθηκε εκπαιδευτική εκδρομή στα σταυροφορικά μνημεία της Πελοποννήσου.

Επισκέπτες ομιλητές στο πλαίσιο του φροντιστηρίου:

Δημήτρης Αθανασούλης (προϊστάμενος Εφορείας Αρχαιοτήτων Κυκλάδων), «Το πριγκιπάτο του Μορέα μέσα από την πρόσφατη αρχαιολογική έρευνα» (στο πλαίσιο του Colloquium Αρχαιολογίας).

Ανδρέας Νικολαΐδης (αναπληρωτής καθηγητής, Université Marseille-Aix), «Άγιος Σωζόμενος – Ποταμιά – Ιδάλιον: αποκατάσταση του μεσαιωνικού τοπίου στην Ανατολική Μεσόγειο».

Αικατερίνη Ράγκου (υποψήφια διδάκτωρ, Universität Köln), «Η οικονομία και τα οικιστικά δίκτυα της Πελοποννήσου στη βυζαντινή και σταυροφορική περίοδο».

***Η Αθήνα και η ενδοχώρα της από Ύστερη αρχαιότητα έως την οθωμανική κατάκτηση (4^{ος}-15^{ος} αι.)** (ιστοσελίδα e-learning ΑΠΘ· εαρ. εξ. 2018-19)

Το φροντιστήριο εστιάζει στην αρχαιολογία της πόλης των Αθηνών και της ενδοχώρας της κατά την Ύστερη Αρχαιότητα, στους βυζαντινούς χρόνους, επί Λατινοκρατίας (Δουκάτο Αθηνών, Καταλανική

κατάκτηση, κυριαρχία των Φλωρεντινών Acciaiuoli) και ως την άλωσή της από τους Οθωμανούς Τούρκους το 1456. Η Αθήνα αποτελεί ιδιαίτερη περίπτωση πόλης, η οποία εξελίσσεται από περιώνυμο κέντρο φιλοσοφίας και εκπαίδευσης κατά τον 4ο και 5ο αιώνα μ.Χ. σε δευτερευούσης σημασίας βυζαντινή επαρχιακή πόλη, που ανακτά μέρος μόνο του διοικητικού της ρόλου με τη φραγκική κατάκτηση. Στο φροντιστήριο θα εξεταστεί διαχρονικά η μνημειακή τοπογραφία της πόλης, η εξέλιξη στη μορφή και χρήση του χώρου και των μνημείων, η οικιστική αρχιτεκτονική, τα σωζόμενα έργα τέχνης και τεκμήρια υλικού πολιτισμού. Έμφαση θα δοθεί στις αντιλήψεις περί (αρχαίας) Αθήνας από την Αναγέννηση έως και τα πρώτες δεκαετίες του νεοσύστατου ελληνικού κράτους σε συνδυασμό με τις αρχαιοδιφικές αναζητήσεις και αρχαιολογικές έρευνες που τις συνόδευσαν, προκειμένου να διαπιστωθούν οι συνέπειες τους για την σύγχρονη πραγματικότητα και εικόνα των αρχαιολογικών καταλοίπων των Αθηνών.

Στο πλαίσιο του φροντιστηρίου πραγματοποιήθηκε εκπαιδευτική εκδρομή στην Αττική και τη Βοιωτία.

*** Μικρασιατική καταστροφή και βυζαντινός πολιτισμός: εκατό χρόνια μετά (1922-2022)**

(ιστοσελίδα e-learning ΑΠΘ· χειμ. εξ. 2021-22)

Η θεματική του φροντιστηρίου είναι επετειακή και σχετίζεται με τη συμπλήρωση ενός αιώνα από τη μικρασιατική καταστροφή. Η μικρασιατική εκστρατεία, η καταστροφή, αλλά και η υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών με το προσφυγικό ρεύμα που ακολούθησε είχαν σημαντικές επιπτώσεις και στον τομέα της βυζαντινής και μεταβυζαντινής αρχαιολογίας. Το φροντιστήριο θα εστιάσει σε διαφορετικές πτυχές του φαινομένου αυτού, όπως η τύχη των βυζαντινών μνημείων στη Μικρά Ασία, η οργάνωση και δράση της αρχαιολογικής υπηρεσίας στην Ελληνική Διοίκηση της Μικράς Ασίας κατά την περίοδο 1919-1922, η μεταφορά κειμηλίων (κατά κύριο λόγο εκκλησιαστικών αντικειμένων της μεταβυζαντινής περιόδου) από τους πρόσφυγες της Μικράς Ασίας, του Πόντου και της Ανατολικής Θράκης και οι τύχες τους στο ελληνικό κράτος.

Πέρα από ζητήματα που αφορούν στα ίδια τα αντικείμενα (προέλευση, πρώτες ύλες, χρονολόγηση, τεχνικές, εργαστήρια, επιγραφές κ.τ.λ.), ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στις επιλογές που έγιναν από τους πρόσφυγες και τους λόγους που τις υπαγόρευαν, στη σημασία που αποδόθηκε από τους προσφυγικούς πληθυσμούς στα αντικείμενα αυτά και στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίστηκαν κάποια εξ αυτών από το ελληνικό κράτος, το οποίο τα διαμοίρασε μεταξύ του Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου, του Μουσείου Μπενάκη και το Μουσείο Λαϊκής Τέχνης. Στο πλαίσιο αυτό, επιπλέον των ίδιων των κειμηλίων, θα αξιοποιηθούν σχετικές γραπτές αναφορές, αλλά και προφορικές μαρτυρίες των προσφύγων, ενώ, εφόσον οι συνθήκες το επιτρέψουν, θα πραγματοποιηθούν επισκέψεις σε μουσεία και ναούς στα οποία φυλάσσονται τέτοιου είδους κειμήλια, αλλά και στο Ιστορικό Αρχείο Προσφυγικού Ελληνισμού.

Οι φοιτητές θα κληθούν να επιλέξουν ένα σχετικό θέμα, το οποίο θα παρουσιάσουν προφορικά και θα αναπτύξουν σε γραπτή εργασία. Οι μαθησιακοί στόχοι του μαθήματος συνίστανται στη γνωριμία των φοιτητών/τριών με μια σχετικά άγνωστη, αλλά σημαντική πτυχή της μικρασιατικής καταστροφής και της ανταλλαγής πληθυσμών, στην εξοικείωσή τους με βυζαντινά και μεταβυζαντινά τέχνηρα και φορητές εικόνες που αποτελούσαν την (ιερή) περιουσία των ελληνορθόδοξων κοινοτήτων της Μικράς Ασίας, του Πόντου και Ανατολικής Θράκης, στον προβληματισμό σε σχέση με ζητήματα διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς και δη θρησκευτικού χαρακτήρα εν καιρώ πολέμου και προσφυγιάς και στην εξοικείωση των φοιτητών/τριών με την προφορική παρουσίαση της εργασίας τους εν είδει διδασκαλίας.

Στο πλαίσιο του φροντιστηρίου πραγματοποιήθηκε εκπαιδευτική επίσκεψη στο Ιστορικό Αρχείο Προσφυγικού Ελληνισμού (ΙΑΠΕ) του Δήμου Καλαμαριάς, Θεσσαλονίκη.

Επισκέπτης ομιλητής στο πλαίσιο του φροντιστηρίου:

Χρίστος Ζαφείρης (δημοσιογράφος – συγγραφέας), «Προσφυγικά κειμήλια από την Ανατολική Θράκη».

ABY 215 Ο καθημερινός βίος των Βυζαντινών
(ιστοσελίδα e-learning ΑΠΘ, εαρ. εξ. 2014-15, χειμ. εξ. 2019-20)

Το μάθημα εξετάζει πτυχές του καθημερινού βίου των Βυζαντινών μέσα από τα κατάλοιπα του υλικού πολιτισμού (αρχαιολογικά ευρήματα και καλλιτεχνικές αναπαραστάσεις) με την παράλληλη συνδρομή των γραπτών πηγών. Κάποια από τα θέματα που εξετάζονται είναι η βυζαντινή οικία και το περιεχόμενό της, οι δραστηριότητες των γυναικών, τα επαγγέλματα (αστικά και αγροτικά), οι αγορές και το εμπόριο, μαγεία και προλήψεις, διασκέδαση κ.ά.

ABY 219 Μνημειακή ζωγραφική – ψηφιδωτά δάπεδα
(ιστοσελίδα e-learning ΑΠΘ· χειμ. εξ. 2014-15)

Το μάθημα αφορά στην τέχνη των ψηφιδωτών, επιτοίχιων και επιδαπέδιων, κατά την Ύστερη αρχαιότητα και τη βυζαντινή περίοδο. Εξετάζονται τα υλικά και οι τεχνικές κατασκευής των ψηφιδωτών, η τεχνοτροπική τους εξέλιξη, ο εικονογραφικός τους πλούτος, καθώς και η σχέση τους με την κοινωνία και την οικονομία, όπως αυτή αποκαλύπτεται από τα ίδια τα ψηφιδωτά, τους ψηφοθέτες και τους παραγγελιοδότες.

ABY 220 Μνημειακή τοπογραφία Κωνσταντινούπολης
(ιστοσελίδα e-learning ΑΠΘ· χειμ. εξ. 2014-15, εαρ. εξ. 2020-21, εαρ. εξ. 2021-22)

Το μάθημα εστιάζει στην Κωνσταντινούπολη, πρωτεύουσα της βυζαντινής αυτοκρατορίας, κατά τους πρώτους αιώνες μετά την ίδρυσή της (4^{ος} – αρχές του 7^{ου} αι.). Θα εξεταστεί ο πολεοδομικός ιστός της πόλης, τα κοσμικά και εκκλησιαστικά της μνημεία, καθώς και οι υποδομές της (λιμένες, αγορές, δημόσιοι χώροι κτλ.) μέσα από τα σωζόμενα κτιριακά κατάλοιπα, τα ανασκαφικά δεδομένα και τις γραπτές πηγές. Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στην ιδεολογική διάσταση των οικοδομικών προγραμμάτων των αυτοκρατόρων της πρώιμης βυζαντινής περιόδου. Οι μαθησιακοί στόχοι του μαθήματος περιλαμβάνουν την γνωριμία με τις απαρχές της βυζαντινής πρωτεύουσας, την εξοικείωση με την ιδεολογική διάσταση των αυτοκρατορικών οικοδομικής δραστηριότητας και με την εμπέδωση της αναγκαιότητας συνδυασμού γραπτών πηγών και αρχαιολογικών δεδομένων για την καλύτερη κατανόηση του παρελθόντος.

ABY 306 Νομισματική – Σιγίλλογραφία
(ιστοσελίδα e-learning ΑΠΘ· εαρ. εξ. 2014-15, εαρ. εξ. 2016-17, χειμ. εξ. 2018-19, χειμ. εξ. 2020-21, χειμ. εξ. 2021-22)

Το μάθημα αποτελεί μια γενική εισαγωγή στις συγγενικές επιστήμες της νομισματικής και της σιγίλλογραφίας. Στον τομέα της νομισματικής, πέρα από μια εισαγωγή στις μεθόδους της επιστήμης και μια γενική επισκόπηση της βυζαντινής νομισματοκοπίας, γίνεται αναφορά και σε ειδικά θέματα, όπως το νόμισμα ως αρχαιολογικό τεκμήριο, η νομισματική εικονογραφία ως έκφραση της αυτοκρατορικής ιδεολογίας κ.ά. Στον τομέα της σιγίλλογραφίας ή σφραγιστικής, της μελέτης δηλαδή των βυζαντινών σφραγίδων, οι φοιτητές έχουν την ευκαιρία εξοικειωθούν με τις μεθόδους μελέτης των σφραγίδων (ανάγνωση και χρονολόγηση) και να γνωρίσουν τις δυνατότητες που αυτές προσφέρουν στην ανασύσταση του διοικητικού ιστού της βυζαντινής αυτοκρατορίας, στην οικονομία και στην προσωπογραφία της βυζαντινής περιόδου.

Στο πλαίσιο του μαθήματος πραγματοποιείται εκπαιδευτική επίσκεψη στο τεχνικό γραφείο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Χαλκιδικής και Αγίου Όρους, όπου φυλάσσονται μεμονωμένα νομισματικά ευρήματα, νομισματικοί θησαυροί και μολυβδόβουλλα από ανασκαφές της περιοχής δικαιοδοσίας της.

ABY 312 Επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους και μουσεία – Φροντιστήριο

(ιστοσελίδα e-learning ΑΠΘ· χειμ. εξ. 2014-15 – συνδιδασκαλία με τον Πασχάλη Ανδρούδη –, εαρ. εξ. 2019-20)

Βυζαντινή και Οθωμανική Θεσσαλονίκη (χειμ. εξ. 2014-15, συνδιδασκαλία με Π. Ανδρούδη)

Στο πλαίσιο του μαθήματος πραγματοποιούνται επισκέψεις σε υστερορωμαϊκά, βυζαντινά και οθωμανικά μνημεία, καθώς και σε μουσεία της πόλης της Θεσσαλονίκης. Οι φοιτητές έχουν την ευκαιρία να εξοικειωθούν με την τοπογραφία της δεύτερης τη τάξει πόλης της Βυζαντινής αυτοκρατορίας και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των μνημείων της, ενώ έρχονται σε γνωριμία με το ιστορικό, κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον από το οποίο προέκυψαν. Παράλληλα, με τις επισκέψεις στα μουσεία γνωρίζουν τα υλικά κατάλοιπα του βυζαντινού πολιτισμού, με ιδιαίτερη έμφαση σε αυτά που προέρχονται από την πόλη της Θεσσαλονίκης.

*** Βυζαντινή Θράκη (εαρ. εξ. 2019-20)**

Το μάθημα εστιάζει στο γεωγραφικό χώρο της Θράκης κατά την βυζαντινή και πρώιμη οθωμανική περίοδο. Εξετάζονται η ιστορική τοπογραφία, τα μνημεία, οι αρχαιολογικές θέσεις και τα κατάλοιπα υλικού πολιτισμού από την περιοχή. Στο πλαίσιο του μαθήματος πραγματοποιούνται επισκέψεις σε μουσεία και αρχεία της Θεσσαλονίκης με υλικό από την Θράκη. Ακολουθεί εκπαιδευτική εκδρομή στη Δυτική Θράκη, όπου οι φοιτητές επισκεπτονται αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία και μουσεία. Οι παρουσιάσεις στα μουσεία, στα μνημεία και τους αρχαιολογικούς χώρους πραγματοποιούνται από τους φοιτητές, οι οποίοι αναλαμβάνουν και την προετοιμασία σχετικών βιβλιογραφικών εργασιών. Οι εργασίες παραδίδονται στο τέλος του εξαμήνου. Το μάθημα είναι φροντιστηριακό και προσφέρεται σε περιορισμένο αριθμό φοιτητών.

Επισκέπτης ομιλητής στο πλαίσιο του φροντιστηρίου:

Γεώργιος Χαριζάνης (επίκουρος καθηγητής, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης), «Μονές και μοναστικές κοινότητες στη Θράκη κατά τους βυζαντινούς χρόνους».

ΣΗΜ.: Η προγραμματισμένη εκδρομή στη Θράκη δεν πραγματοποιήθηκε λόγω κορωνοϊού.

Μεταπτυχιακά μαθήματα

Στο πλαίσιο του ΠΜΣ στην Αρχαιολογία, Τέχνη και Πολιτισμό, ειδίκευση Βυζαντινής Αρχαιολογίας

***ABY 702 Υλικά αντικείμενα του Βυζαντινού πολιτισμού Ι**

(χειμ. εξ. 2017-18)

Βυζαντινή νομισματική

Το μάθημα στοχεύει όχι μόνο στη γνωριμία αλλά και στην εμβάθυνση στην επιστήμη της νομισματικής και δη της βυζαντινής και μεσαιωνικής περιόδου. Οι φοιτητές εξοικειώνονται με την ταύτιση νομισμάτων, την σημασία των νομισμάτων ως ανασκαφικών ευρημάτων, ως οικονομικών δεικτών, ως ενδείξεων ανταλλαγών μεταξύ διαφορετικών περιοχών, αλλά και ως μέσων προβολής και διάδοσης της αυτοκρατορικής ιδεολογίας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη νομισματική κυκλοφορία, στη νομισματική εικονογραφία και στις αναφορές νομισμάτων στις γραπτές πηγές.

Στο πλαίσιο του μαθήματος πραγματοποιήθηκε εκπαιδευτική επίσκεψη στο τεχνικό γραφείο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Χαλκιδικής και Αγίου Όρους, όπου φυλάσσονται μεμονωμένα νομισματικά ευρήματα, νομισματικοί θησαυροί και μολυβδόβουλλα από ανασκαφές της περιοχής δικαιοδοσίας της.

***ABY 707 Ο χώρος και η οργάνωσή του στο Βυζάντιο III**
(ιστοσελίδα e-learning ΑΠΘ· εαρ. εξ. 2019-20)

Η Ιερουσαλήμ κατά τη μεσαιωνική περίοδο (4^{ος} – 13^{ος} αιώνας) (εαρ. εξ. 2019-20)

Η θεματική του μαθήματος κινείται γύρω από την Ιερουσαλήμ, αληθινή και φανταστική, επίγεια και ουράνια, κατά τη διάρκεια της βυζαντινής και σταυροφορικής περιόδου. Μελετώνται μεταξύ άλλων: η αρχαιολογία και η τοπογραφία της πόλης· τα μνημεία της πόλης, ο μετασχηματισμός τους και η σύνδεσή τους με βιβλικά γεγονότα, με ιδιαίτερη έμφαση στις αλλαγές που παρατηρούνται μεταξύ των δύο περιόδων και στους λόγους που τις υπαγορεύουν· η απομίμηση των μνημείων ή /και της τοπογραφίας της Ιερουσαλήμ σε άλλες πόλεις και ο συμβολισμός που αποκτούν στο νέο περιβάλλον· αποτύπωση της πόλης συνολικά ή των μνημείων της σε άλλα καλλιτεχνικά μέσα (π.χ. μνημειακή ζωγραφική, μικρογραφίες χειρογράφων, χάρτες, νομίσματα, σφραγίδες κ.ά.) και ο συμβολισμός τους· η απόδοση της Ουράνιας Ιερουσαλήμ στην τέχνη και η σχέση της με την επίγεια Ιερουσαλήμ. Επιπλέον, συζητείται ο ρόλος της πόλης και των μνημείων της στην ισλαμική θρησκεία ιδιαίτερα κατά την περίοδο των Ομμεϊάδων, τα ιερά λείψανα της Ιερουσαλήμ και η τύχη τους στη βυζαντινή και σταυροφορική περίοδο και ο ρόλος της Κωνσταντινούπολης ως Νέας Ιερουσαλήμ.

Επισκέπτες ομιλητές στο πλαίσιο του σεμιναρίου:

Gil Fishhof (επίκουρος καθηγητής, Πανεπιστήμιο της Χάιφα, Ισραήλ), «What is Crusader about Crusader Art?».

Heba Mostafa (επικύρη καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο του Τορόντο, Καναδάς), «Early Islamic Jerusalem».

Edna Stern (αρχαιολόγος, Αρχαιολογική Υπηρεσία – Πανεπιστήμιο της Χάιφα, Ισραήλ), «Crusader Acre Revealed in Archaeological Excavations».

***ABY 701 Ειδικά θέματα Βυζαντινής Αρχαιολογίας I**
(ιστοσελίδα e-learning ΑΠΘ· εαρ. εξ. 2020-21)

Βυζαντινά ενεπίγραφα έργα μικροτεχνίας

Το σεμινάριο εστιάζει σε έργα μικροτεχνίας (εγκόλπια, δαχτυλίδια, λειψανοθήκες, σταυροθήκες, νομίσματα, σφραγίδες κ.ά.) που φέρουν επιγραφές, είτε έμμετρες, είτε όχι. Στο πλαίσιο αυτό θα εξεταστούν οι τεχνικές αναγραφής των κειμένων, ο χαρακτήρας των αναγραφόμενων επιγραφών (κτητορικός, επικλητικός, αποτροπαϊκός κ.ά.) , η λειτουργία του κειμένου επί του αντικειμένου ως προς το περιεχόμενο, αλλά και τη μορφή που αυτό παίρνει. Εκτός από σωζόμενα ενεπίγραφα έργα μικροτεχνίας, θα εξεταστούν και κείμενα – κυρίως επιγράμματα – τα οποία συνετέθησαν για αντικείμενα που δεν διασώθηκαν. Τέλος, θα αναζητηθούν τα χαρακτηριστικά της βυζαντινής κοινωνίας από την οποία προέκυψαν τα έργα αυτά – όπως ο βαθμός εγγραμματοσύνης, η προσωπική ευλάβεια, η προσπάθεια προσωπικής προβολής, ο ρόλος της έμφυλης ταυτότητας στις επιλογές που γίνονται – και η εξέλιξή τους μέσα στο χρόνο. Οι μαθησιακοί στόχοι του μαθήματος περιλαμβάνουν τη γνωριμία με την λογοτεχνική και καλλιτεχνική παραγωγή του Βυζαντίου, την εμπέδωση της αναγκαιότητας συνδυασμού γραπτών και αρχαιολογικών πηγών και την κατανόηση της συμβολής τους στη μελέτη της βυζαντινής κοινωνίας.

Επισκέπτες ομιλητές στο πλαίσιο του σεμιναρίου:

Αναστασία Δρανδάκη (επικύρη καθηγήτρια, ΕΚΠΑ), «Τεχνικές κατασκευής έργων μικροτεχνίας και αποτύπωσης επί αυτών επιγραφών».

Χρήστος Σιμελίδης (επίκουρος καθηγητής, Τμήμα Φιλολογίας, ΑΠΘ), «Επιγράμματα και επιγραφές επί έργων τέχνης με τη ματιά του φιλόλογου».

Claudia Sode (καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Κολωνίας, Γερμανία), «Seals and Identity in Byzantium» (στο πλαίσιο του προγράμματος συνεργασίας του DAAD «Αριστεία μέσω συνεργασίας στην έρευνα και στη διδασκαλία» μεταξύ Πανεπιστημίου Κολωνίας και ΑΠΘ).
Βασιλική Φωσκόλου (επίκουρη καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Κρήτης), «Ενεπίγραφα έργα βυζαντινής μικροτεχνίας σχετιζόμενα με προσκυνηματικές και αποτροπαϊκές πρακτικές».

Στο πλαίσιο του ΠΜΣ στην Ιστορική Έρευνα, ειδίκευση Βυζαντινής και Μεσαιωνικής Ιστορίας

***IBM 701 Γραπτές πηγές του Βυζαντινού, Μεσαιωνικού Δυτικού και Σλαβικού κόσμου**

(χειμ. εξ. 2020-21: συνδιδασκαλία με Α. Βασιλείου-Seibt, Α. Γκουτζιουκώστα, Α. Δεληκάρη, Γ. Λεβενιώτη, Ε. Τούντα, Ε. Χατζηαντωνίου)

Το μάθημα αφορά στη γνωριμία με τα είδη των γραπτών πηγών του μεσαιωνικού κόσμου, την ταξινόμηση και τον τρόπο μελέτης τους. Εστιάζει στις γραπτές πηγές, στην παρουσίαση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών κάθε κατηγορίας [Αφηγηματικές πηγές (ιστορικές, φιλολογικές), έγγραφα, κείμενα πρακτικής σημασίας, νομικά κείμενα, στρατηγικά] και στην πολυεπίπεδη ανάγνωσή τους για την άντληση ιστορικών πληροφοριών.

Με την επιτυχή ολοκλήρωση του μαθήματος στόχος είναι οι φοιτητές να είναι σε θέση να αναλύουν της δομή των γραπτών πηγών, να συγκρίνουν και να συσχετίζουν δεδομένα, να κατανοούν το νόημα του κειμένου και των συμφραζόμενων, να κάνουν μετάφραση και ιστορικό σχολιασμό του κειμένου, να αποτιμούν την αξία των μαρτυριών των πηγών, να εφαρμόζουν τις γνώσεις τους χρησιμοποιώντας τις πληροφορίες των πηγών στη συγγραφή ιστορικού δοκίμιου, να συμμετέχουν ενεργά με συζήτηση των προβλημάτων με τον διδάσκοντα.

Στο πλαίσιο του σεμιναρίου ένα τρίωρο αφιερώθηκε στη σημασία της νομισματικής ως πηγής της βυζαντινής ιστορίας.

***IBM 702 Μεθοδολογία έρευνας και ασκήσεις**

(εαρ. εξ. 2020-21: συνδιδασκαλία με Α. Βασιλείου-Seibt, Α. Γκουτζιουκώστα, Α. Δεληκάρη, Γ. Λεβενιώτη, Ε. Τούντα, Ε. Χατζηαντωνίου)

Το μάθημα αφορά στη μελέτη ποικίλων διαφορετικών πηγών του μεσαιωνικού κόσμου. Περιλαμβάνει την κατανόηση του ιστορικού κειμένου, την εκτίμηση της αξιοπιστίας του ιστορικού συγγραφέα, την ερμηνεία των τεχνικών όρων, τον εντοπισμό τόπων και ταυτοποίηση προσώπων, κ.ά. Επιδίωξη του μαθήματος είναι οι φοιτητές να συνειδητοποιήσουν τα προβλήματα που ανακύπτουν κατά την ερμηνεία των πηγών και να εξοικειωθούν με τη βιβλιογραφία του κλάδου τους. Στο μάθημα περιλαμβάνονται: η κριτική ανάγνωση και απόδοση κεφαλαίων και άρθρων (στα ελληνικά ή στα αγγλικά) και η προφορική ή γραπτή παρουσίασή τους, και η μελέτη και πολυεπίπεδη ανάλυση τους με τη χρήση ποικίλων μεθοδολογικών εργαλείων.

Στο πλαίσιο του σεμιναρίου ένα τρίωρο αφιερώθηκε σεμινάριο αφιερώθηκε στη γνωριμία με τη μεθοδολογία της έρευνας και σε ασκήσεις για τη βυζαντινή νομισματική.

Σεμινάριο νομισματικής για μεταπτυχιακούς φοιτητές (εκτός προγράμματος σπουδών, 5-19 Μαΐου 2015)

Εκπαιδευτικές εκδρομές

***Πελοπόννησος** στο πλαίσιο του μαθήματος ABY 606 – Φροντιστήριο βυζαντινής αρχαιολογίας με θέμα *Αρχαιολογία και τέχνη στη σταυροφορική Ανατολή* σε συνεργασία με την Ε. Παπαγιάννη και την Σ. Τριανταφύλλου (1-9 Μαΐου 2017).

***Αθήνα – Αττική – Βοιωτία** στο πλαίσιο του μαθήματος ABY 606 – Φροντιστήριο βυζαντινής αρχαιολογίας με θέμα *Η Αθήνα και η ενδοχώρα της από Ύστερη αρχαιότητα έως την οθωμανική κατάκτηση (4^{ος}-15^{ος} αι.)* (16-19 Απρ 2019).

Οι προγραμματισμένες για το εαρινό εξάμηνο του 2019-20 εκδρομές στη Θράκη στο πλαίσιο του ABY 312 – Ασκήσεις σε αρχαιολογικούς χώρους και μουσεία. Φροντιστήριο και στο Ισραήλ (Ιερσόλυμα, Άκρα) στο πλαίσιο του ABY 707 – Ο χώρος και η οργάνωσή του στο Βυζάντιο ΙΙΙ, δεν πραγματοποιήθηκαν λόγω της πανδημίας του κορωνοϊού.

Πανεπιστήμιο Κύπρου

Επισκέπτρια λέκτορας [χειμ. εξάμηνο 2011-12, χειμ. εξάμηνο 2012-13] και **ειδική επιστήμονας** στο Πανεπιστήμιο Κύπρου, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας [εαρ. εξάμηνο 2011-12].

Προπτυχιακά μαθήματα

ΙΣΤ 112 Εισαγωγή στη βυζαντινή ιστορία

(ιστοσελίδα Blackboard Πανεπιστημίου Κύπρου, εαρ. εξ. 2011-12)

Επισκόπηση της βυζαντινής ιστορίας από το 324, οπότε τοποθετείται συμβατικά η έναρξη της, έως την οριστική κατάλυση του βυζαντινού κράτους από τους Οθωμανούς Τούρκους το 1453. Το μάθημα αποτελεί μια γενική εισαγωγή στις περιόδους της βυζαντινής ιστορίας από την πρώιμη βυζαντινή περίοδο μέχρι το έτος 1453. Στα πλαίσια του μαθήματος εξετάζονται τα βασικά στοιχεία της πολιτικής ιστορίας, επισημαίνονται τα βασικά χαρακτηριστικά της ιστορίας των θεσμών του βυζαντινού κράτους (αυτοκράτορας, στρατός, κεντρική και επαρχιακή διοίκηση), ενώ παρουσιάζονται οι ενδογενείς και εξωγενείς παράγοντες που συνέβαλαν στο σχηματισμό πολιτικών και θρησκευτικών δυνάμεων: ίδρυση και εδραίωση δυναστειών, διαδικασίες νομιμοποίησης της κρατικής εξουσίας, εκκλησιαστικές έριδες, το Βυζάντιο σε αντιπαράθεση με εξωτερικές δυνάμεις. Τέλος, γίνεται αναφορά στις σημαντικότερες οικονομικές και πολιτιστικές εξελίξεις που γνώρισε η αυτοκρατορία στη χιλιόχρονη πορεία της.

ΙΣΤ 215 Αγορές και εμπόριο στην Ανατολική Μεσόγειο (10ος-15ος αι.)

(ιστοσελίδα Blackboard Πανεπιστημίου Κύπρου, χειμ. εξ. 2012-13)

Επισκόπηση των αγορών, των εμπορών, του εμπορίου και των σχετικών με αυτά πρακτικών στη λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου. Χρονική αφετηρία της επισκόπησης αυτής αποτελεί ο 10ος αι., κατά τον οποίο τόσο το βυζαντινό, όσο και το αραβικό εμπόριο ακμάζουν στην περιοχή, ενώ ταυτόχρονα κάνουν την εμφάνισή τους στο προσκήνιο οι μετέπειτα πανίσχυρες ιταλικές ναυτικές δημοκρατίες. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις αλλαγές που επέφεραν στον τομέα του εμπορίου οι σταυροφορίες από τον 11ο αι. κ.ε. και η «Εμπορική Επανάσταση» του 13ου αι. Η επισκόπηση ολοκληρώνεται το 15ο αι., όταν η ανακάλυψη της Αμερικής δημιουργεί εντελώς νέες συνθήκες στον τομέα του εμπορίου. Για τη μελέτη του αντικειμένου που εξαπλώνεται από τη Βυζαντινή αυτοκρατορία και την ισλαμική Εγγύς Ανατολή και

Αίγυπτο ως τις ιταλικές ναυτικές δημοκρατίες και τη Μαύρη Θάλασσα, αξιοποιούνται πέρα από τη δευτερογενή βιβλιογραφία και αυθεντικά έγγραφα της περιόδου, καθώς και νομισματικά και αρχαιολογικά ευρήματα. Στο πλαίσιο του μαθήματος γίνεται σχολιασμός αντιπροσωπευτικών αποσπασμάτων από τις πρωτογενείς πηγές.

Πιο συγκεκριμένα, τα ζητήματα που εξετάζονται στο πλαίσιο του μαθήματος είναι τα ακόλουθα:

- Πηγές για τη μελέτη του εμπορίου και των αγορών και γενικά μεθοδολογικά ζητήματα
- Σκιαγράφηση των βασικών εξελίξεων
- Θαλάσσιοι και χερσαίοι εμπορικοί δρόμοι
- Τρόποι μετακίνησης και τόποι εγκατάστασης των εμπόρων
- Μόνιμες και περιοδικές αγορές
- Εμπόριο, αγορές και ο ρόλος του κράτους
- Βασικά προϊόντα
- Έμποροι (Βυζαντινοί, Μουσουλμάνοι, Εβραίοι, Ιταλοί κ.ά.)
- Αντιλήψεις περί εμπορίου στο Ισλάμ, το Βυζάντιο και την καθολική Δύση
- Τα εμπορικά προνόμια και οι επιπτώσεις τους
- Σταυροφορίες και εμπόριο
- Εμπορική επανάσταση
- Νομισματικές εξελίξεις στην Ανατολική Μεσόγειο και η σχέση τους με το εμπόριο
- Μορφές συνεργασίας εμπόρων
- Πίστωση, τόκοι, τράπεζες, συναλλαγματικές επιστολές, ασφάλειες, λογιστικές πρακτικές

ΙΣΤ 222/ APX 222 Βυζαντινή Οικονομία (9ος-15ος αι.)

(ιστοσελίδα Blackboard Πανεπιστημίου Κύπρου, χειμ. εξ. 2011-12)

Επισκόπηση της βυζαντινής οικονομίας κατά τη Μέση και Ύστερη βυζαντινή περίοδο – από τον 9ο αιώνα, οπότε ολοκληρώνεται ο ριζικός μετασχηματισμός της βυζαντινής οικονομίας έως την κατάλυση του βυζαντινού κράτους το 1453 – μέσα από τις γραπτές πηγές, τη σιγίλλογραφική μαρτυρία και τα αρχαιολογικά κατάλοιπα. Στο μάθημα μελετώνται διάφορες πτυχές της βυζαντινής οικονομίας της Μέσης και Ύστερης βυζαντινής εποχής, δύο χρονικών περιόδων που, ως απόρροια ιστορικών εξελίξεων, διαφέρουν σημαντικά ως προς τις κυρίαρχες τάσεις στον τομέα της οικονομίας. Πιο συγκεκριμένα, εξετάζεται η (διαφορετική από τη σημερινή) φύση των μεσαιωνικών οικονομιών, οι αντιλήψεις των Βυζαντινών σχετικά με τα οικονομικά ζητήματα, ο κυρίαρχος ρόλος του κράτους στην οικονομική δραστηριότητα, η αγροτική οικονομία, η αστική οικονομία και ο εμπορικός και βιοτεχνικός τομέας, αλλά και η συνάρτηση μεταξύ οικονομικών και κοινωνικών εξελίξεων. Η συζήτηση των επιμέρους θεμάτων στηρίζεται στις ιστορικές, αρχαιολογικές και άλλες γραπτές πηγές, αλλά και στη μαρτυρία του υλικού πολιτισμού (ανασκαφές πόλεων, νομίσματα, μολυβδόβουλλα, ναυάγια κ.ά.). Στο πλαίσιο του μαθήματος γίνεται σχολιασμός αντιπροσωπευτικών αποσπασμάτων από τις πρωτογενείς πηγές.

Πιο συγκεκριμένα, το μάθημα εστιάζει στα ακόλουθα ζητήματα:

- Πηγές για τη μελέτη της βυζαντινής οικονομίας και γενικά μεθοδολογικά ζητήματα
- Σκιαγράφηση των βασικών εξελίξεων από την περίοδο των «σκοτεινών αιώνων» (7ος-9ος αι.) έως την άλωση της Κωνσταντινούπολης (1453)
- Ο ρόλος του κράτους:
 - Το βυζαντινό οικονομικό «επιτελείο»
 - Φορολογικές πρακτικές
 - Κρατικός έλεγχος και παρεμβατικότητα στην οικονομική δραστηριότητα
- Αγροτική οικονομία και κοινωνία
- Αστική οικονομία

- Εμπόριο και βιοτεχνία:
 - Το *Επαρχικόν βιβλίον*
 - Οι βυζαντινές αγορές
 - Ο έμπορος της Βενετίας: οι ιταλικές ναυτικές δυνάμεις και ο ρόλος τους στη βυζαντινή οικονομία
 - Ο βυζαντινός έμπορος
- Ο οικονομικός ρόλος των βυζαντινών μονών
- Τα βυζαντινά ναυάγια ως πηγή της οικονομικής ιστορίας
- Το νόμισμα και η κυκλοφορία του ως πηγή της οικονομικής ιστορίας
- Οι περί οικονομίας αντιλήψεις των Βυζαντινών
- Η οικονομία της βυζαντινής Κύπρου

ΙΣΤ 265 Η αυτοκρατορία της Νίκαιας (1204-1261)

(ιστοσελίδα Blackboard Πανεπιστημίου Κύπρου, εαρ. εξ. 2011-12)

Το μάθημα εξετάζει συνολικά την αυτοκρατορία της Νίκαιας, το σημαντικότερο από τα διάδοχα πολιτικά μορφώματα που προέκυψαν από το διαμελισμό της Βυζαντινής αυτοκρατορίας μετά την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους το 1204. Τα χρονολογικά όρια του μαθήματος εκτείνονται από την α' άλωση της Κωνσταντινούπολης (1204) έως το 1261, έτος κατά το οποίο ο αυτοκράτορας της Νίκαιας, Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος, ανέκτησε την Κωνσταντινούπολη και ανασύστησε τη Βυζαντινή αυτοκρατορία. Παρά τη βραχύβια ύπαρξή της, η αυτοκρατορία της Νίκαιας υπήρξε θέατρο πολλαπλών εξελίξεων που επρόκειτο να διαμορφώσουν τη φυσιογνωμία του βυζαντινού κράτους στους αιώνες που ακολούθησαν. Στόχος του μαθήματος είναι να διερευνηθούν οι εξελίξεις αυτές σε όλους τους βασικούς τομείς. Πιο συγκεκριμένα εξετάζονται η πολιτική και εκκλησιαστική ιστορία της αυτοκρατορίας της Νίκαιας, οι θεσμοί και η οικονομία της, η ιδεολογική διαμάχη της για τη βυζαντινή κληρονομιά με τα άλλα διάδοχα κράτη και ιδιαίτερα με το ονομαζόμενο Δεσποτάτο της Ηπείρου, οι σχέσεις της με τα κράτη της Ανατολής (Σελτζουκικό σουλτανάτο, Μογγόλοι) και της Δύσης (ιταλικές ναυτικές δυνάμεις, Hohenstaufen), ενώ έμφαση δίνεται στις κοινωνικές εξελίξεις και στην πνευματική ζωή. Στο πλαίσιο του μαθήματος γίνεται σχολιασμός αντιπροσωπευτικών αποσπασμάτων από τις πρωτογενείς πηγές.

Πιο συγκεκριμένα, εξετάζονται τα ακόλουθα ζητήματα:

- Πηγές για την αυτοκρατορία της Νίκαιας και γενικά μεθοδολογικά ζητήματα
- Σκιαγράφηση των βασικών πολιτικών, στρατιωτικών και εκκλησιαστικών εξελίξεων από την άλωση της Κωνσταντινούπολης ως το 1261
- Η ιδεολογία της αυτοκρατορίας της Νίκαιας
- Η ιδεολογική και εκκλησιαστική διαμάχη της Νίκαιας με τα υπόλοιπα διάδοχα κράτη με ιδιαίτερη έμφαση στο «Δεσποτάτο της Ηπείρου»
- Κρατική διάρθρωση
- Η οικονομία της αυτοκρατορίας της Νίκαιας
 - Αγροτική πολιτική
 - Εμπόριο
- Σχέσεις της αυτοκρατορίας της Νίκαιας με τους Σελτζούκους Τούρκους και τους Μογγόλους
- Η Νίκαια και η Δύση
- Η αριστοκρατία της Νίκαιας
- Νίκαια και ελληνικότητα
- Η λογοτεχνική παραγωγή και παιδεία της αυτοκρατορίας της Νίκαιας

ΙΣΤ 271 Βυζαντινή οικονομία (6ος- 15ος αι.)

(ιστοσελίδα Blackboard Πανεπιστημίου Κύπρου, χειμ. εξ. 2012-13)

Επισκόπηση της βυζαντινής οικονομίας – από τα τέλη της πρώιμης βυζαντινής περιόδου (6ος αιώνας) έως την κατάλυση του βυζαντινού κράτους το 1453 – μέσα από τις γραπτές πηγές, τη σιγίλλογραφική μαρτυρία και τα αρχαιολογικά κατάλοιπα. Στο μάθημα μελετώνται διάφορες πτυχές της βυζαντινής οικονομίας της πρώιμης, μέσης και ύστερης βυζαντινής περιόδου, κάθε μία από τις οποίες, ως απόρροια ιστορικών εξελίξεων, διαφέρει σημαντικά ως προς τις κυρίαρχες τάσεις στον τομέα της οικονομίας. Πιο συγκεκριμένα, εξετάζεται η (διαφορετική από τη σημερινή) φύση των μεσαιωνικών οικονομιών, οι αντιλήψεις των Βυζαντινών σχετικά με τα οικονομικά ζητήματα, ο κυρίαρχος ρόλος του κράτους στην οικονομική δραστηριότητα, η αγροτική οικονομία, η αστική οικονομία και ο εμπορικός και βιοτεχνικός τομέας, αλλά και η συνάρτηση μεταξύ οικονομικών και κοινωνικών εξελίξεων. Η συζήτηση των επιμέρους θεμάτων στηρίζεται στις ιστορικές, αρχαιακές και άλλες γραπτές πηγές, αλλά και στη μαρτυρία του υλικού πολιτισμού (ανασκαφές πόλεων, νομίσματα, μολυβδόβουλλα, ναυάγια κ.ά.). Στο πλαίσιο του μαθήματος γίνεται σχολιασμός αντιπροσωπευτικών αποσπασμάτων από τις πρωτογενείς πηγές.

Πιο συγκεκριμένα, εξετάζονται τα ακόλουθα ζητήματα:

- Πηγές για τη μελέτη της βυζαντινής οικονομίας και γενικά μεθοδολογικά ζητήματα
- Σκιαγράφηση των βασικών εξελίξεων από το τέλος της πρώιμης βυζαντινής περιόδου (6ος αι.) έως την άλωση της Κωνσταντινούπολης (1453)
- Ο ρόλος του κράτους:
 - Φορολογικές πρακτικές
 - Κρατικός έλεγχος και παρεμβατικότητα στην οικονομική δραστηριότητα
- Αγροτική οικονομία και κοινωνία
- Αστική οικονομία
- Εμπόριο και βιοτεχνία
- Ο οικονομικός ρόλος των βυζαντινών μονών
- Τα βυζαντινά ναυάγια ως πηγή της οικονομικής ιστορίας
- Το νόμισμα και η κυκλοφορία του ως πηγή της οικονομικής ιστορίας
- Οι περί οικονομίας αντιλήψεις των Βυζαντινών
- Η οικονομία της βυζαντινής Κύπρου

ΙΣΤ 293 Νομισματική και σιγίλλογραφία

(ιστοσελίδα Blackboard Πανεπιστημίου Κύπρου, εαρ. εξ. 2011-12)

Το μάθημα αποτελεί μια γενική εισαγωγή στις συγγενείς επιστήμες της νομισματικής και της σιγίλλογραφίας. Το πρώτο μέρος του μαθήματος αποτελεί μια γενική εισαγωγή στη βυζαντινή νομισματική (491-1453) ως εργαλείο για τη μελέτη της βυζαντινής ιστορίας. Πέρα από μια πρώτη γνωριμία με τις μεθόδους της νομισματικής και μια γενική επισκόπηση της βυζαντινής νομισματοκοπίας, εξετάζονται ειδικά θέματα, όπως το νόμισμα ως πηγή της ιστορίας του Βυζαντίου γενικότερα και της οικονομικής του ιστορίας ειδικότερα, τα νομίσματα στις γραπτές πηγές, η νομισματική εικονογραφία ως έκφραση της αυτοκρατορικής ιδεολογίας, η ακτινοβολία του βυζαντινού νομίσματος εκτός των συνόρων του Βυζαντίου κ.ά. Στο δεύτερο μέρος εξετάζεται μια συγγενής προς τη νομισματική επιστήμη, αυτή της σιγίλλογραφίας ή σφραγιδογραφίας, σημαντικής πηγής μεταξύ άλλων για την ανασύσταση της διοικητικής διάρθρωσης του βυζαντινού κράτους, την οικονομία αλλά και την προσωπογραφία της βυζαντινής περιόδου. Στα πλαίσια μιας γενικής εισαγωγής οι φοιτητές έχουν τη δυνατότητα να εξοικειωθούν με τις βασικές μεθόδους μελέτης των σφραγίδων (ανάγνωση και χρονολόγηση σφραγίδων), αλλά και με τις δυνατότητες που προσφέρει η μελέτη των μολυβδοβούλλων ως ιστορική πηγή.

Πιο συγκεκριμένα, τα ζητήματα που εξετάζονται σε κάθε μέρος είναι τα ακόλουθα:

Στην ενότητα της νομισματικής:

- Βασική ορολογία και μέθοδοι της νομισματικής επιστήμης
- Επισκόπηση της βυζαντινής νομισματοκοπίας (491-1453)
- Μεμονωμένα νομίσματα και θησαυροί
- Νομισματική παραγωγή και νομισματική κυκλοφορία
- Το νόμισμα ως ιστορική πηγή
- Νόμισμα και αυτοκρατορική ιδεολογία
- Η ακτινοβολία των βυζαντινών νομισμάτων εκτός των συνόρων της αυτοκρατορίας

Στην ενότητα της σιγίλλογραφίας:

- Βασική ορολογία και μέθοδοι της σιγίλλογραφίας
- Η εξέλιξη των μολυβδοβούλλων κατά τη βυζαντινή περίοδο
- Η χρήση των σφραγίδων ως ιστορικής πηγής
- Κριτήρια χρονολόγησης μολυβδοβούλλων
- Η εικονογραφία των μολυβδοβούλλων
- Η συνεισφορά των σφραγίδων στην ανασύσταση της βυζαντινής προσωπογραφίας και στη μελέτη των βυζαντινών οικογενειών

Ασκήσεις ταύτισης νομισμάτων – ασκήσεις ανάγνωσης και χρονολόγησης μολυβδοβούλλων.

ΙΣΤ 369 Ο βυζαντινός 12ος αιώνας

(ιστοσελίδα Blackboard Πανεπιστημίου Κύπρου, χειμ. εξ. 2012-13)

Το σεμινάριο καλύπτει τον ευρύτερο 12ο αιώνα, ο οποίος ξεκινά το 1081 με την άνοδο στο θρόνο του Αλεξίου Α΄ Κομνηνού και εκτείνεται έως το 1204 και την κατάλυση του βυζαντινού κράτους από τους σταυροφόρους της Τέταρτης Σταυροφορίας. Πρόκειται για μια περίοδο ζυμώσεων και μεταβολών, που σφραγίζεται από την οικογένεια των Κομνηνών, αλλά και από τους διαδόχους της, τους Αγγέλους, και χαρακτηρίζεται σε μεγάλο βαθμό από την προσέγγιση με τη Δύση – τόσο μέσω των σταυροφοριών και διαφόρων επιγαμιών, όσο και μέσω της δραστηριοποίησης των Ιταλών εμπόρων στα βυζαντινά εδάφη. Στο σεμινάριο εξετάζονται διάφορες πτυχές της περιόδου, όπως οι διοικητικές, στρατιωτικές και εκκλησιαστικές εξελίξεις, οι μεταβολές που συντελούνται σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο, οι κοινωνικές δομές, η αυτοκρατορική ιδεολογία, η λογοτεχνική παραγωγή, οι σταυροφορίες, η σχέση του Βυζαντίου με τις ιταλικές ναυτικές δυνάμεις, η σχέση της αυτοκρατορίας με τους Σελτζούκους και τα σταυροφορικά κράτη της Ανατολής κ.ά. Απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχή συμμετοχή στο σεμινάριο αποτελεί η δυνατότητα κατανόησης και αξιοποίησης των σχετικών με την περίοδο πρωτογενών πηγών.

Μεταπτυχιακά μαθήματα

APX 505 Νομισματική – σιγίλλογραφία

(ιστοσελίδα Blackboard Πανεπιστημίου Κύπρου, χειμ. εξ. 2011-12)

Γενική εισαγωγή στις επιστήμες της νομισματικής και της σιγίλλογραφίας. Το πρώτο μέρος του μαθήματος αποτελεί μια γενική εισαγωγή στη βυζαντινή νομισματική (491-1453). Αποτελείται από μια πρώτη γνωριμία με τις μεθόδους της νομισματικής και μια γενική επισκόπηση της βυζαντινής νομισματοκοπίας, με έμφαση σε ζητήματα παραγωγής. Επιπλέον, εξετάζονται ειδικά θέματα, όπως το νόμισμα ως αρχαιολογικό εύρημα (θησαυροί και μεμονωμένα ευρήματα), νομισματική κυκλοφορία και οικονομία, το νόμισμα ως πηγή της ιστορίας του Βυζαντίου, τα νομίσματα στις γραπτές πηγές, η νομισματική εικονογραφία ως έκφραση της αυτοκρατορικής ιδεολογίας, η ακτινοβολία του βυζαντινού νομίσματος εκτός των συνόρων του Βυζαντίου κ.ά. Το δεύτερο μέρος είναι αφιερωμένο στη σιγίλλογραφία ή σφραγιδογραφία, σημαντική πηγή μεταξύ άλλων για την ανασύσταση της διοικητικής

διάρθρωσης του βυζαντινού κράτους, την οικονομία αλλά και την προσωπογραφία της βυζαντινής περιόδου.

Πανεπιστήμιο Κρήτης

Διδάσκουσα Π.Δ. 407/80 στη βαθμίδα Λέκτορα στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης [εαρ. εξάμηνο 2009-10].

Προπτυχιακά μαθήματα

ΒΙΣ 614 Βυζαντινή νομισματική και σιγγιλλογραφία
(ιστοσελίδα e-learn του Πανεπιστημίου Κρήτης, εαρ. εξ. 2009-10)

Εισαγωγή στις δύο βοηθητικές της ιστορίας επιστήμης με επίκεντρο την Βυζαντινή περίοδο.
Νομισματική: Εισαγωγή στις βασικές αρχές της νομισματικής – επισκόπηση της βυζαντινής νομισματοκοπίας – οικονομικά φαινόμενα σχετιζόμενα με την παραγωγή και κυκλοφορία νομισμάτων – το νόμισμα ως πηγή της ιστορίας – τα νομίσματα στις γραπτές πηγές – νομισματική εικονογραφία και η σχέση της με την αυτοκρατορική ιδεολογία – το βυζαντινό νόμισμα εκτός των συνόρων (κυκλοφορία και μίμηση).

Σιγγιλλογραφία: Εισαγωγή στις βασικές αρχές της σιγγιλλογραφίας – σκιαγράφιση των βασικών τύπων και η χρονολόγησή τους – οι σφραγίδες ως πηγή πληροφοριών για την προσωπογραφία και την εξέλιξη των θεσμών στο Βυζάντιο – εικονογραφία.

ΒΙΣΑ 351 Το Βυζάντιο το 13ο αι.: Νίκαια, Ήπειρος, Θεσσαλονίκη, Τραπεζούντα
(εαρ. εξ. 2009-10)

Σεμινάριο για τα κράτη που προέκυψαν από το διαμελισμό της Βυζαντινής αυτοκρατορίας μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τις δυνάμεις της Τέταρτης Σταυροφορίας το 1204.

Εισαγωγή στην πολιτική ιστορία της περιόδου – εξέταση του κάθε κράτους και εντοπισμός των ιδιαιτεροτήτων του – συνέχειες και ασυνέχειες με τη Βυζαντινή αυτοκρατορία του 12ου αιώνα – ομοιότητες και διαφορές μεταξύ των διαδόχων κρατών – σχέσεις μεταξύ των διαδόχων κρατών σε πολιτικό και θρησκευτικό επίπεδο – πολιτική και αυτοκρατορική ιδεολογία των διαδόχων κρατών – οι πόλεις (Νίκαια, Άρτα, Θεσσαλονίκη, Τραπεζούντα).

Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Διδάσκουσα Π.Δ. 407/80 στη βαθμίδα Λέκτορα στο Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτιστικών Αγαθών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου [εαρ. εξ. 2009-10].

Προπτυχιακό μάθημα

12Ι-5 Βυζαντινή κοινωνία και οικονομία
(εαρ. εξ. 2009-10)

Το μάθημα διακρίνεται σε δύο μέρη, τα οποία, ωστόσο, είναι αλληλένδετα μέσα στο ιστορικό γίνεσθαι. Στο πρώτο μέρος εξετάζονται οι κοινωνικές δομές που χαρακτηρίζουν το βυζαντινό κράτος κατά την πρώιμη, μέση και ύστερη βυζαντινή περίοδο και ο τρόπος που αυτές εξελίσσονται ως αποτέλεσμα των ιδιαίτερων πολιτικών, στρατιωτικών και οικονομικών συνθηκών που επικρατούν σε κάθε περίοδο, αλλά και ως συνέπεια των μεταβαλλόμενων θρησκευτικών και περί κοινωνίας αντιλήψεων. Στο δεύτερο μέρος εξετάζεται η βυζαντινή οικονομία, με έμφαση στον τρόπο οργάνωσης των οικονομικών δομών, στο ρόλο του κράτους στις οικονομικές εξελίξεις, στις επιδράσεις που ασκούν ξένες δυνάμεις. Στο πλαίσιο του μαθήματος γίνεται σχολιασμός αντιπροσωπευτικών αποσπασμάτων από τις πρωτογενείς πηγές.

Πανεπιστήμιο Πατρών

Διδάσκουσα Π.Δ. 407/80 στη βαθμίδα Λέκτορα στο Τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών [χειμ. εξάμηνο 2009-10].

Προπτυχιακό μάθημα

Βυζαντινά κείμενα και πολιτισμός

(ιστοσελίδα e-class Πανεπιστημίου Πατρών, χειμ. εξ. 2009-10)

Το μάθημα εστιάζει σε διάφορες πτυχές του βυζαντινού πολιτισμού, όπως αυτές αποκαλύπτονται μέσα από επιλεγμένα κείμενα διαφορετικών περιόδων και ειδών, λογοτεχνικά και μη. Για κάθε κείμενο εξετάζεται το είδος στο οποίο ανήκει και οι περιορισμοί/ιδιαιτερότητες που αυτό επιβάλλει στη γλώσσα και το περιεχόμενο, γίνεται ανάλυσή του και συγκεντρώνονται οι πληροφορίες που παρέχει για το βυζαντινό πολιτισμό, οι οποίες συμπληρώνονται από τις πληροφορίες που διαθέτουμε μέσω άλλων πηγών (ιστορικά κείμενα, αρχαιολογικά δεδομένα κ.ά.). Τα ειδικά θέματα που σχολιάζονται στο πλαίσιο του μαθήματος είναι: μονές και μοναχοί, αγορές και εμπόριο, κτίσματα και έργα τέχνης, μαγεία και αστρολογία.

Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Μέλος Συνεργαζόμενου Εκπαιδευτικού Προσωπικού, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Προπτυχιακό Πρόγραμμα «Σπουδές στον Ελληνικό Πολιτισμό», Θεματική ενότητα «Δημόσιος και ιδιωτικός βίος στην Ελλάδα Ι: από την Αρχαιότητα έως και τα Μεταβυζαντινά Χρόνια» [ακαδ. έτη 2014-15, 2015-16, 2016-17].

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Μέλος Συνεργαζόμενου Εκπαιδευτικού Προσωπικού, Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου, Προπτυχιακό πρόγραμμα «Σπουδές στον Ελληνικό Πολιτισμό», Θεματική ενότητα « Αρχαία ελληνική και βυζαντινή ιστορία » [ακαδ. έτη 2009-10, 2010-11, 2011-12].

***Διοργάνωση προγράμματος επιμόρφωσης**

Επιστημονικά υπεύθυνη του προγράμματος επιμόρφωσης «**Νόμισμα και νομισματική: το νόμισμα ως πηγή της ιστορίας και της αρχαιολογίας**» (κωδ. έργου 94027) στο πλαίσιο της Δομής Διά Βίου Μάθησης του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (18 Οκτ – 13 Δεκ 2016).

Το πρόγραμμα διάρκειας 35 ωρών είχε ως στόχο τη γνωριμία των εκπαιδευόμενων με τις πολλαπλές πληροφορίες που παρέχει το νόμισμα ως πηγή της ιστορίας και της αρχαιολογίας και στην εξοικείωσή τους με τις μεθόδους μελέτης και ερμηνείας του νομισματικού υλικού, εστιάζοντας σε νομισματικές εκδόσεις που εκδόθηκαν και/ή κυκλοφορούσαν στον ελλαδικό χώρο από την εφεύρεση του νομίσματος έως και τον 20ο αιώνα. Παράλληλα, προσέφερε καθοδήγηση για την αξιοποίηση του νομίσματος στο πλαίσιο μουσειολογικών και μουσειοπαιδαγωγικών δράσεων.

Το πρόγραμμα κινήθηκε σε τρεις άξονες:

- ο πρώτος άξονας (26 ώρες) εστίασε στην εξοικείωση των εκπαιδευομένων με την ορολογία και τις μεθόδους μελέτης της νομισματικής επιστήμης, καθώς και με τις νομισματικές εκδόσεις που παράχθηκαν και/ή κυκλοφορούσαν στον ελλαδικό χώρο διαχρονικά –από την εφεύρεση του νομίσματος έως και τον 20ο αιώνα. Στο πλαίσιο του πρώτου αυτού άξονα πραγματοποιήθηκαν θεωρητικές εισηγήσεις (24 ώρες) και πρακτική άσκηση με νομίσματα (2 ώρες).
- ο δεύτερος άξονας (4 ώρες) αφορούσε στην εξοικείωση των εκπαιδευομένων με τον τρόπο μελέτης, καταγραφής και ερμηνείας του νομίσματος ως αρχαιολογικού ευρήματος. Αποτελείτο από μια θεωρητική εισήγηση (2 ώρες) και πρακτική άσκηση με ανασκαφικά νομισματικά ευρήματα (2 ώρες).
- ο τρίτος άξονας αφορούσε στην αξιοποίηση του νομίσματος στη μουσειολογία και τη μουσειοπαιδαγωγική πρακτική, είτε στο πλαίσιο σχολικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων, είτε στο πλαίσιο μουσειακών εκθέσεων και μελετών (θεωρητική εισήγηση 2 ωρών).

Στο τέλος του προγράμματος, οι εκπαιδευόμενοι κλήθηκαν να παρουσιάσουν προφορικά μια εργασία σε θέμα σχετικό με τη θεματική του προγράμματος που επέλεξαν σε συνεννόηση με τους διδάσκοντες.

ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΕΣ: Παγώνα Παπαδοπούλου (λέκτορας Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης)

Παναγιώτης Τσέλεκας (λέκτορας Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης)

Δρ. Βαγγέλης Μαλαδάκης (αρχαιολόγος – νομισματολόγος)

Ευαγγελία Φουρλίγκα (μουσειολόγος – μουσειοπαιδαγωγός, Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού)

Δημήτριος Γεροθανάσης (υποψήφιος διδάκτωρ Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης)

Οι πρακτικές ασκήσεις του προγράμματος πραγματοποιήθηκαν στα τεχνικά γραφεία της Εφορείας Χαλκιδικής και Αγίου Όρους με υλικό που προέρχεται από ανασκαφές της.

Άλλο διδακτικό έργο

* «Εμπόριο και χρήμα στη Βυζαντινή αυτοκρατορία. Μεθοδολογικά ζητήματα και κάποια παραδείγματα», μάθημα στο πλαίσιο του Διεπιστημονικού Μεταπτυχιακού σεμιναρίου «Νίκος Οικονομίδης», Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα [11 Μαΐου 2022].

* «Coins, seals and beyond: stamping with the imperial effigy in Byzantium». Το μάθημα πραγματοποιήθηκε διαδικτυακά με συμμετοχή μεταπτυχιακών φοιτητών/τριών από το Πανεπιστήμιο Κολωνίας και το ΑΠΘ στο πλαίσιο του προγράμματος συνεργασίας του DAAD «Αριστεία μέσω συνεργασίας στην έρευνα και στη διδασκαλία» [6 Μαΐου 2021].

- * «Βυζαντινή ύπαιθρος: η μαρτυρία των νομισμάτων», μάθημα στο πλαίσιο του Διεπιστημονικού Μεταπτυχιακού σεμιναρίου «Νίκος Οικονομίδης», Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα [17 Μαρτ. 2021].
- * «Η γυναικεία μορφή σε νομίσματα και σφραγίδες», μάθημα στο πλαίσιο των σεμιναρίων επιμόρφωσης πτυχιούχων του προγράμματος Βυζαντινής αρχαιολογίας του Κέντρου Βυζαντινών Ερευνών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη [22 Μαΐου 2019].
- * «Κέντρο και περιφέρεια: αντανάκλασεις στο βυζαντινό νόμισμα», μάθημα στο πλαίσιο του Διεπιστημονικού Μεταπτυχιακού σεμιναρίου «Νίκος Οικονομίδης», Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα [13 Μαρτ. 2019].
- * «Το Βουθρωτό στη βυζαντινή περίοδο», μάθημα στο πλαίσιο των σεμιναρίων επιμόρφωσης πτυχιούχων του προγράμματος Βυζαντινής αρχαιολογίας του Κέντρου Βυζαντινών Ερευνών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη [22 Φεβ. 2017].
- * Μαθήματα («Εισαγωγή στην επιστήμη της νομισματικής», «Μεσαιωνικά νομίσματα», «Το νόμισμα ως ανασκαφικό εύρημα») και πρακτικές ασκήσεις («Αρχαία ελληνικά, βυζαντινά και μεσαιωνικά νομίσματα», «Το νόμισμα ως ανασκαφικό εύρημα: μέθοδοι καταγραφής και δημοσίευσης») στο πλαίσιο του προγράμματος διά βίου μάθησης του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης «Νομίσματα και νομισματική: το νόμισμα ως πηγή της ιστορίας και της αρχαιολογίας» (επιστ. υπεύθυνη Παγώνα Παπαδοπούλου) [Οκτ-Δεκ 2016].
- * «Νομίσματα και μολυβδόβουλλα κατά τους μεταβατικούς χρόνους του Βυζαντίου», μάθημα στο μεταπτυχιακό σεμινάριο της Ναταλίας Πούλου, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη [23 Νοε 2016].
- * «Η περιοδολόγηση της βυζαντινής χιλιετίας βάσει των αρχαιολογικών δεδομένων: μέθοδοι και δεδομένα», μάθημα στο πλαίσιο των σεμιναρίων επιμόρφωσης πτυχιούχων του προγράμματος Βυζαντινής ιστορίας του Κέντρου Βυζαντινών Ερευνών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη [21 Απρ. 2016].
- * «Το βυζαντινό νομισματοκοπείο της Θεσσαλονίκης: παραγωγή, κυκλοφορία, ακτινοβολία εκτός της αυτοκρατορίας», μάθημα στο πλαίσιο του Διεπιστημονικού Μεταπτυχιακού σεμιναρίου «Νίκος Οικονομίδης», Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα [9 Μαρτ. 2016].
- «Το αυτοκρατορικό νομισματοκοπείο και τα προϊόντα του: ζητήματα τοπογραφίας, ελέγχου και ιδεολογίας», μάθημα στο πλαίσιο των σεμιναρίων επιμόρφωσης πτυχιούχων του προγράμματος Βυζαντινής αρχαιολογίας του Κέντρου Βυζαντινών Ερευνών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη [13 Ιαν. 2016].

«The coinage of Thessaloniki from the Hellenistic to the Ottoman Periods», μάθημα στο 2015 PIIRS Global Seminar του Πανεπιστημίου του Princeton με θέμα «Thessaloniki, 2000 Years of a City in History», Θεσσαλονίκη [24 Ιουν. 2015].

«Στην αγορά: συναλλαγές και εμπόριο κατά τη βυζαντινή περίοδο», μάθημα στο πλαίσιο των σεμιναρίων επιμόρφωσης πτυχιούχων του προγράμματος Βυζαντινής αρχαιολογίας του Κέντρου Βυζαντινών Ερευνών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη [17 Μαρτ. 2015].

Διδασκαλία Βυζαντινής Αρχαιολογίας σε πτυχιούχους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στο θεματικό πεδίο «Αρχαιολογία και διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς» του προγράμματος του Πανεπιστημίου Αθηνών «Ακαδημία Πλάτωνος – Η Πολιτεία και ο Πολίτης», υποέργο «Εκπαίδευση ενηλίκων» [Απρ. 2013-Μάιος 2015].

«Τὰ κατὰ χώραν ἀπαιτούμενα. Τομές στη νομισματική πολιτική των Κομνηνών», Διεπιστημονικό Μεταπτυχιακό σεμινάριο «Νίκος Οικονομίδης», Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα [26 Φεβ. 2014].

Διδασκαλία Βυζαντινής Νομισματικής στο Θερινό Σχολείο βυζαντινής αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου του Leiden, Ολλανδικό ινστιτούτο Αθήνας [3-21 Ιουν. 2013].

Διδασκαλία στο Θερινό Σχολείο για υποψήφιους διδάκτορες της Γαλλικής Σχολής της Ρώμης «Peuplement, territoire et échanges dans l'espace adriatique oriental Ve-XIle siècle. Histoire et Archéologie», Komani και Lezha, Αλβανία [24-30 Ιουλ. 2012].

Σεμινάριο (Blockseminar) Βυζαντινής Νομισματικής στο Πανεπιστήμιο Κολωνίας, Γερμανία [2-5 Μαΐου 2011].

Διδασκαλία στο Numismatics and Sigillography Summer Program του Dumbarton Oaks-Trustees for Harvard University, Ουάσιγκτον, Η.Π.Α. [Ιουλ. 2009].

«Introduction to Byzantine Numismatics», μάθημα στο σεμινάριο του Alan Stahl, Princeton University, Princeton, Η.Π.Α. [2 Απρ. 2009].

«Introduction to Byzantine Numismatics», μάθημα στο μεταπτυχιακό σεμινάριο του Κ. Σμυρλή, Πανεπιστήμιο Boğaziçi, Κωνσταντινούπολη, Τουρκία [22 Οκτ. 2003].

Ωρομίσθια καθηγήτρια Νεοελληνικής Λογοτεχνίας και Αρχαίων Ελληνικών στο 4ο Γυμνάσιο Ηρακλείου Αττικής [2001].

ΕΠΙΒΛΕΨΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ

Ολοκληρωμένες

- *Κατσιπόδη Χρυσή, «Το νομισματοκοπείο της Τραπεζούντας: παραγωγή, κυκλοφορία, εικονογραφία και η χρήση του νομίσματος (11^{ος}-15^{ος} αι.)» (Μάιος 2019).
- *Ευθύμογλου Σοφία, «Η νομισματική κυκλοφορία στην υστεροβυζαντινή Θράκη (1205-1453)» (Μάρτ. 2022).
- *Κουκουλεκίδης Παναγιώτης, «Βυζαντινά εγκόλπια από ημιπολύτιμους λίθους και στεατίτη και οι γυάλινες απομιμήσεις τους (13^{ος}-14^{ος} αι.)» (Μάρτ. 2022).

Σε εξέλιξη

- *Μπίλας Γεώργιος, «Μαγικά φυλακτά στο Βυζάντιο: προέλευση, εξέλιξη και επίδραση στην κοινωνία».
- *Τσαχειρίδου Αναστασία, «Έργα βυζαντινής μικροτεχνίας ενεπίγραφα με κείμενα της Παλαιάς Διαθήκης».

ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

- Κωνσταντάκη Αθηνά, «Η κατοίκηση στα παράλια της επαρχίας Παλαιάς Ηπείρου από την Ύστερη αρχαιότητα έως την αρχή της μέσης βυζαντινής περιόδου (4ος-8ος αι. μ.Χ.)» (επιβλέπων καθ. Α. Μέντζος) (Οκτ. 2015).
- Τζημαγιώργη Καλλιόπη, «Γόρτυνα της Κρήτης: μια βυζαντινή πόλη εν τη γενέσει. Μετασχηματισμοί στην πολεοδομία και τη χρήση τού χώρου κατά τη μεταβατική περίοδο του Βυζαντίου (7ος-9ος αι.)» (επιβλέπουσα καθ. Ν. Πούλου) (Απρ. 2016).
- * Πηλαβάκης Μάρκος, «Πολεοδομικά στοιχεία της Θεσσαλονίκης. Οι αστικές οικίες από τον 4^ο έως το 12^ο αι.» (επιβλέπουσα καθ. Μ. Παϊσίδου) (Νοέ. 2018).
- * Φραγκοτσινός Ευάγγελος, «Ο εντοίχιος διάκοσμος του Αγίου Νικολάου του Κασνίτζη στην Καστοριά» (επιβλέπουσα καθ. Μ. Παϊσίδου) (Δεκ. 2018).
- * Παντελή Ακριβή, «Από τον θάνατο στον ερωτισμό. Η τέχνη από το 1914 έως το 1970» (επιβλέπουσα καθ. Μ. Παϊσίδου) (Μάρτ. 2019).
- * Τερψίδου Μαρία, «Το προαίσθημα της καταστροφής στην Ευρωπαϊκή ζωγραφική πριν από τους δύο Παγκόσμιους πολέμους» (επιβλέπων καθ. Α. Σέμογλου) (Μάιος 2019).
- * Μπεράτη Ελευθερία, «Η μορφή του Ιωάννου Προδρόμου στη βυζαντινή τέχνη από το 13^ο έως το 15^ο αιώνα» (επιβλέπουσα καθ. Μ. Παϊσίδου) (Ιούλ. 2019).
- * Σικαλίδου Δήμητρα, «Περίκεντροι βυζαντινοί ναοί στη Μακεδονία και τη Θράκη» (επιβλέπων καθ. Α. Τάντσης) (Σεπτ. 2019).

- *Κυριάκου Μαρία-Νεφέλη, «Η επιρροή των διακρατικών ενώσεων στην τέχνη και τον πολιτισμό με βασικό παράδειγμα την περίπτωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης» (επιβλέπουσα καθ. Μ. Παϊσίδου) (Φεβ. 2020)
- * Αλεξιάδου Εύα, «Αρχιτεκτονική και διακόσμηση των ανακτόρων στην πρώιμη ισλαμική περίοδο (7^{ος} - 10^{ος} αι.) (επιβλέπων καθ. Π. Ανδρούδης) (Μάιος 2021)
- * Κίτσιου Ευδοξία, «Πληροφορίες για τα κτηριακά συγκροτήματα των Βυζαντινών μέσα από τα κείμενα των τυπικών ίδρυσής τους, 7^{ος} -15^{ος} αι.» (επιβλέπων καθ. Α. Τάντσης) (Ιούν. 2021)
- * Χειλάς Δημήτριος, «Παναγία με προφήτες: απεικονίσεις στη μνημειακή ζωγραφική του ελλαδικού χώρου κατά την Παλαιολόγεια περίοδο» (επιβλέπουσα καθ. Μ. Παϊσίδου) (Φεβρ. 2022)
- * Καραμπουρνιώτης Ευθύμιος, «Η στρατικοποίηση του Βυζαντίου. Απεικονίσεις στρατιωτικών αγίων στη Μέση Βυζαντινή περίοδο» (επιβλέπουσα καθ. Μ. Παϊσίδου) (Απρ. 2022)
- * Παναγιωτίδου Κυριακή, «Αρχιτεκτονική παραγωγή στα Δωδεκάνησα την περίοδο των Ιωαννιτών Ιπποτών (1309-1522)» (επιβλέπων καθ. Α. Τάντσης) (ορισμός)
- *Τεντζέρης Ιωάννης, «Η αποτύπωση του Θείου Πάθους στην κομνηνεια ζωγραφική. Εξέταση περιπτώσεων της μνημειακής ζωγραφικής στον ελλαδικό χώρο και την Κύπρο» (επιβλέπουσα καθ. Μ. Παϊσίδου) (ορισμός)

ΑΛΛΑ ΙΔΡΥΜΑΤΑ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

- * Νικολάου Γιόρκα, «Υστερορωμαϊκά και βυζαντινά νομίσματα από τη Συλλογή Ανδρέα Μπούζα του Νομισματικού Μουσείου» (επιβλέπων καθ. Π. Πετρίδης) (Δεκ. 2020)

*ΕΠΙΒΛΕΨΗ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΩΝ ΔΙΑΤΡΙΒΩΝ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

- *Φέκου Μαγδαλίνα, «Ταφές και ταφικά έθιμα της μέσης και ύστερης βυζαντινής περιόδου: η περίπτωση του Νεκροταφείου Αναργύρων Φλωρίνης XI» (σε εξέλιξη).

*ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΤΡΙΜΕΛΕΙΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΣ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΩΝ ΔΙΑΤΡΙΒΩΝ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

- *Παπαμαργαρίτη Βαρβάρα, «Νεκροταφεία ύστερης αρχαιότητας (3ος – 7ος αι. μ.Χ.): Ταφική αρχαιολογία και στοιχεία βιοαρχαιολογίας από τέσσερις θέσεις της ευρύτερης περιφέρειας της Θεσσαλονίκης» (επιβλέπουσα καθ. Μ. Παϊσίδου) (σε εξέλιξη)

*Φραγκοτσινός Ευάγγελος, «Ο εντοίχιος διάκοσμος του ναού των Αγίων Αναργύρων Καστοριάς» (επιβλέπουσα καθ. Μ. Παϊσίδου) (σε εξέλιξη)

ΑΛΛΑ ΙΔΡΥΜΑΤΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

*Σαβίγκου Ειρήνη Χρυσοβαλάντη, «Παγανιστικοί και χριστιανικοί συμβολισμοί στα νομίσματα της Ύστερης Αρχαιότητας: η μετάβαση από την Ύστερη ρωμαϊκή περίοδο στους πρώιμους χριστιανικούς χρόνους μέσα από τη νομισματική μαρτυρία (επιβλέπων καθ. Μ. Στεφανάκης) (σε εξέλιξη)

ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΣ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΩΝ ΔΙΑΤΡΙΒΩΝ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Dogařu Cristina, «Οι εικονογραφικοί τύποι της Θεοτόκου στον Ακάθιστο Ύμνο κατά την ύστερη βυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδο (επιβλέπων καθ. Α. Σέμογλου) (Νοέ. 2015).

* Κρικελίκος Δημήτριος, «Η εικονογραφία των χάλκινων νομισμάτων του τέταρτου και πέμπτου αιώνα μ.Χ.: συμβολή στην πρωτοβυζαντινή νομισματική εικονογραφία» (επιβλέπων καθ. Α. Μέντζος) (Σεπτ. 2017).

* Κουρουζίδης Χριστόφορος, «Η μορφή του Χριστού στα εικονογραφημένα χειρόγραφα του Αγίου Όρους, 9^{ος} αι. – 1204 μ.Χ. (επιβλέπουσα καθ. Μ. Παϊσίδου) (Φεβ. 2020).

* Τζιτζιμπάση Αντιγόνη, «Αρχιτεκτονική γλυπτική της Θεσσαλονίκης (4^{ος} – αρχές 10^{ου} αι.) (επιβλέπων καθ. Α. Μέντζος) (Φεβ. 2020).

* Ασημακόπουλος Δημήτριος, «Η δεύτερη χρήση κιονοκράνων στην Ελλάδα από την Ύστερη Αρχαιότητα έως τον πρώιμο Μεσαίωνα» (επιβλέπων καθ. Α. Μέντζος) (Ιούν. 2020).

ΑΛΛΑ ΙΔΡΥΜΑΤΑ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

*Κάσδαγλη Άννα-Μαρία, «Το νόμισμα στη Ρόδο. Από τη μεταρρύθμιση του Αναστασίου Α΄ έως την Οθωμανική κατάληψη (498-1522)» (επιβλέπουσα καθ. Σ. Καλοπίση-Βέρτη) (Ιουλ. 2016).

* Gantzios Drápelová Pavla, «The mint of Antioch: iconography, production and circulation (324-610 AD)» (επιβλέπουσα καθ. Σ. Καλοπίση-Βέρτη) (Σεπτ. 2018).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

*Πινακούλιας Ηλίας, «Michael III. A misinterpreted emperor» (επιβλέπων καθ. Χ. Σταυράκος) (Ιαν. 2022).

* Τσατσούλης Χρήστος, «Οι επικλήσεις στο Θείο στις επιγραφές των βυζαντινών σφραγίδων» (επιβλέπων καθ. Χ. Σταυράκος) (Μάιος 2022).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

* Κλαπάκη Γαλάτεια, «Εικονογραφία της γυναικείας μορφής στην τέχνη της Ύστερης Αρχαιότητας: αυτοκράτειρες και αριστοκράτισσες του 4^{ου} και 5^{ου} αιώνα» (επιβλέπουσα καθ. Μ. Ξανθοπούλου) (Μάιος 2022).

UNIVERSITA DEGLI STUDI DI CAGLIARI, ΣΑΡΔΗΝΙΑ, ΙΤΑΛΙΑ

* Muresu Marco, «L'assetto insediativo della Sardegna bizantina (VI-XI secolo) attraverso lo studio dei manufatti numismatici» (επιβλέπουσα καθ. R. Martorelli) (Εξωτερικός κριτής [referee] για το Doctor Europaeus Certificate, Φεβ 2017)

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ERASMUS

Υπεύθυνη των συμφωνιών με τα ακόλουθα ιδρύματα:

- * Université Aix-Marseille (Aix-en-Provence/ Μασσαλία, Γαλλία)
- * École Pratique des Hautes Études (Παρίσι, Γαλλία)
- * Mimar Sinan Güzel Sanatları Üniversitesi (Κωνσταντινούπολη, Τουρκία)

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΕΡΓΟ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

Μέλος της Γενικής Συνέλευσης του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας [2015 και εξής].

Μέλος της Συνέλευσης του Τομέα Αρχαιολογίας [2014 και εξής].

* Μέλος της Επιτροπής φοιτητικών ζητημάτων του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας [2019-20, 2020-21, 2021-22].

* Σύμβουλος σπουδών του Τομέα Αρχαιολογίας [2020-21, 2021-22].

* Συμμετοχή ως σύμβουλος σπουδών του Τομέα Αρχαιολογίας στην ενημέρωση μαθητών Γ' Λυκείου για τις σπουδές στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης [2 Φεβ. 2021].

* Σύμβουλος υποστήριξης πρόσβασης στις σπουδές των φοιτητών/ριών ευαίσθητων κοινωνικών ομάδων του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης για το Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας [2018-2020].

*Υπεύθυνη για τη σύνταξη της Ενότητας 5. Διδακτικό προσωπικό και του παραρτήματός της στην αίτηση πιστοποίησης του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας [Ιαν. – Απρ. 2020]. Συμμετοχή στην διαδικασία πιστοποίησης στην ομάδα ΔΕΠ [Ιαν.-Απρ. 2020].

*Συντονίστρια της επιτροπής σύνταξης Οδηγών Σπουδών του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας [2017-18, 2018-19].

Μέλος της επιτροπής σύνταξης του Οδηγού Επιβίωσης [2015-16, 2019-20].

*Μέλος της τριμελούς επιτροπής του Τομέα Αρχαιολογίας για την επιλογή υποψηφίων στο πρόγραμμα «Υποστήριξη των Εκπαιδευτικών Δραστηριοτήτων του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης με την ενσωμάτωση ενισχυτικής διδασκαλίας επιπρόσθετα των κύριων διαλέξεων κατά το ακαδημαϊκό έτος 2021-2022» [Μάρτ.-Απρ. 2022].

*Τακτικό μέλος της συντονιστικής του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας [εαρ. εξ. 2018-19].

* Μέλος της τριμελούς επιτροπής υποψηφίων διδασκόντων ακ. έτους 2018-19, χειμ. εξαμήνου 2021-22, εαρ. εξαμήνου 2021-22 (Τομέας Αρχαιολογίας – Βυζαντινή Αρχαιολογία).

* Εξετάστρια του μαθήματος «Βυζαντινή ζωγραφική» στις εξετάσεις Β΄ κύκλου του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών [2016-17, 2020-21, 2021-22] και γαλλικής γλώσσας στις εξετάσεις Β΄ κύκλου του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών [ακ. έτος 2016-17]. Σ

* Μέλος της τριμελούς επιτροπής συνέντευξης στις εξετάσεις Β΄ κύκλου του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών [2020-21].

*Αναβαθμολογήτρια για τις εξετάσεις Β΄ κύκλου του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών στα μαθήματα «Βυζαντινή Ζωγραφική» [ακ. έτος 2014-15] και «Βυζαντινή Αρχιτεκτονική» [ακ. έτος 2018-19] · αναπληρωματική εξεταστής στο μάθημα «Βυζαντινή Ζωγραφική» και στην τριμελή επιτροπή προφορικής εξέτασης [ακ. έτος 2018-19].

*Αναπληρώτρια πρόεδρος (με πλήρη καθήκοντα λόγω απουσίας της τακτικού προέδρου) στην Επιτροπή Διαγωνισμού και Παραλαβής του συνοπτικού διαγωνισμού για την «Τροφοδοσία της ερευνητικής και ανασκαφικής ομάδας, των φοιτητών και των φιλοξενούμενων ερευνητών που θα λάβουν μέρος στην ανασκαφή του νεολιθικού οικισμού στο Δισπηλιό Καστοριάς», στο πλαίσιο του έργου 95594 (επιστ. υπεύθυνος Κ. Κωτσάκης) [Ιούν 2020].

* Μέλος επιτροπής ενστάσεων για τις θέσεις του προγράμματος «Απόκτηση διδακτικής εμπειρίας σε νέους επιστήμονες κατόχους διδακτορικού 2018-19» [Σεπτ. 2018]

Μέλος της επιτροπής για το περιοδικό Εγνατία [Νοεμ. – Φεβ. 2015].

Αναπληρωματικό μέλος της εφορευτικής επιτροπής στις εκλογές για την ανάδειξη προέδρου του τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας [22 Οκτ. 2015].

Αναπληρωματικό μέλος της Επιτροπής Διαγωνισμού και Παραλαβής για την προμήθεια γεννήτριας στο πλαίσιο του ερευνητικού έργου «Αποκατάσταση του αρχαιολογικού χώρου Καστρί του Δήμου Γρεβενών, κατασκευή στεγάστρων προστασίας και επισκευή του εργαστηρίου της ανασκαφής» (επιστ. υπεύθυνη Στ. Δρούγου) [Νοε 2015].

ΤΟΜΕΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

*Μέλος της επιτροπής βιβλιοθήκης για το Σπουδαστήριο Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης [Ιούλ. 2019 κ.ε.]

*Μέλος της επιτροπής διόρθωσης Κανονισμού ΠΜΣ Αρχαιολογίας και Κανονισμού Διδακτορικών Σπουδών [Μαρτ.-Μάιος 2018].

*Συντονισμός του Τομέα Αρχαιολογίας για τον προγραμματισμό των διδακτικών καθηκόντων του ακ. έτους 2022-23 [Μάρτ. -Μάιος 2022].

*Συντονισμός της ειδίκευσης Βυζαντινής Αρχαιολογίας στο πλαίσιο της προετοιμασίας του νέου προγράμματος σπουδών του τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας [εαρ. εξάμηνο 2014-15, ακ. έτος 2019-20].

*Υπεύθυνη της ειδίκευσης Βυζαντινής Αρχαιολογίας για το Archaeology@Thessaloniki – Διαδικτυακές ομιλίες του τομέα Αρχαιολογίας [2020-21, 2021-22].

https://www.hist.auth.gr/administration_annou/archaeologythessaloniki-διαδικτυακες-ομιλιες-2020-21-τομέα-αρχ/

https://www.hist.auth.gr/administration_annou/archaeologythessaloniki-διαδικτυακες-ομιλιες-2020-21-τομέα-αρχ-2/

Πραγματοποιηθείσες ομιλίες:

*A. Lidov (Ρωσική Ακαδημία των Τεχνών), «The Byzantine lions and the Western religious pictures. Two paradigms of Christian imagery» (17 Δεκ. 2020).

*A. Rhoby (Αυστριακή Ακαδημία των Επιστημών), «Latin inscriptions in (early) Constantinople and beyond» (4 Μαρτ. 2021).

*Sh. Gerstel (University of California), «Reanimating a Byzantine village: a retrospective and prospective view» (15 Απρ. 2021)

*C. Morrisson (Γαλλική Ακαδημία Επιγραφών και Γραμμάτων), «Byzantine archaeology and numismatics: the mutual benefits of a close relation» (27 Μαΐου 2021).

*B. Pitarakis (CNRS, Παρίσι), «In pursuit of the Byzantine Object: Cultural Policy, Diplomacy, and Scholarship in Late Ottoman Istanbul» (24 Μαρτ. 2022).

*G. Meyer – Fernandez, «The sculptural elements and wall paintings of a little-known monument: the medieval and early modern Panagia Hodegetria cathedral of Nicosia, Cyprus» (14 Απρ. 2022).

*Γ. Τσιγάρας (Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης), «Εκκλησιαστική πολιτική και τέχνη τον 16^ο αιώνα στο Άγιον Όρος: η περίπτωση των τοιχογραφιών του παρεκκλησίου της Παναγίας του Ακαθίστου Ύμνου της Μονής Διονυσίου» (19 Μαΐου 2022).

*Υπεύθυνη της ειδίκευσης Βυζαντινής Αρχαιολογίας για το colloquium του τομέα Αρχαιολογίας [2014 – 2017].

Πραγματοποιηθείσες ομιλίες:

Αικ. Τσανανά (ΕΦΑ Χαλκιδικής και Αγίου Όρους), «Ανασκαφικές έρευνες στη βυζαντινή Ιερισσό» (14 Μαΐου 2015).

Ε. Παπασταύρου (ΕΦΑ Πιερίας), «Επίγειος κήπος, ουράνιος παράδεισος» (28 Μαΐου 2015).

*Π. Καλαμαρά (ΕΦΑ Ευβοίας), «Τα βυζαντινά ενδύματα: μια γλώσσα επικοινωνίας» (11 Φεβ. 2016).

*J. Crow (University of Edinburgh), «Faith and war? The new landscape of early medieval Naxos» (12 Απρ. 2016).

*Μ. Λεοντίνη (ΕΙΕ), «Υλικά παρασκευής φαγητών και εδεσμάτων στο Βυζάντιο: status quaestionis» (12 Μαΐου 2016).

*Μ. Παρανή (Πανεπιστήμιο Κύπρου), «Αναζητώντας το θείο στην καθημερινότητα μέσα από τις θαυματουργικές εικόνες: οι περιπτώσεις της Βλαχερνίτισσας και της Οδηγήτριας» (26 Μαΐου 2016).

*Β. Παπαδοπούλου (ΕΦΑ Άρτας), «Νικόπολη. Η πολεοδομική οργάνωση της παλαιοχριστιανικής πόλης» (7 Φεβ. 2017).

*S. Larson (Bucknell University), «Mortuary Practice and Domestic Life in Byzantine Thebes: The Ismenion Hill Excavations, 2011-2016 » (2 Μαρτ. 2017).

*Δ. Αθανασούλης (ΕΦΑ Κυκλάδων), «Το σταυροφορικό πριγκηπάτο του Μορέα μέσα από την αρχαιολογική έρευνα» (6 Απρ. 2017).

*Α. Νικολαΐδης (Université Aix-Marseille), «Η χρυσή εποχή της μνημειακής ζωγραφικής: εκκλησίες της Κύπρου στην εποχή των Κομνηνών (τέλη 11^{ου} – τέλη 12^{ου} αι.)» (23 Μαΐου 2017).

Παραγγελίες βιβλίων της ειδίκευσης Βυζαντινής Αρχαιολογίας για το σπουδαστήριο Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης [εαρ. εξ. 2014-15 – εαρ. εξ. 2017].

*Συντονισμός της δωρεάς καθ. Θωμά Λαμπρινού (βιβλία αρχαιολογίας και ιστορίας) στον τομέα Αρχαιολογίας [εαρ. εξ. 2016 – 2017].

Συντονισμός της δωρεάς Ιωάννη Τουράτσογλου (βιβλία και ανάτυπα νομισματικής και επιγραφικής) στον τομέα Αρχαιολογίας (σε συνεργασία με τον Π. Τσέλεκα, ακ. έτος 2015-16).

Σχεδιασμός της δομής και του περιεχομένου του μαθήματος «Εισαγωγή στην αρχαιολογία» στο πλαίσιο της προετοιμασίας του νέου προγράμματος σπουδών του τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας (σε συνεργασία με τη Σ. Τριανταφύλλου και τον Π. Τσέλεκα) [εαρ. εξάμηνο 2014-15].

Διαμόρφωση των περιγραφών των μαθημάτων της ειδίκευσης Βυζαντινής αρχαιολογίας στο πεδίο Μ1 των δελτίων της ΜΟΔΙΠ για την τεκμηρίωση της Παιδαγωγικής επάρκειας του τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας [Ιούν. 2014].

ΦΟΙΤΗΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

*Διαδικτυακή εκδήλωση ενημέρωσης φοιτητών/τριών Τομέα Αρχαιολογίας για τα φροντιστήρια με κωδικό 606 [14 Σεπτ. 2021].

Ακαδημαϊκός σύμβουλος στη Δομή Απασχόλησης και Σταδιοδρομίας (ΔΑΣΤΑ) του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (προπτυχιακές και μεταπτυχιακές σπουδές στην Ελλάδα και στο εξωτερικό - Γαλλία, Μεγάλη Βρετανία, Γερμανία, Η.Π.Α., Τουρκία) [Δεκ. 2015 κ.ε.].

Επίβλεψη πρακτικής άσκησης φοιτητών της κατεύθυνσης Αρχαιολογίας (2014-2015, 2016-17, 2018-19, 2019-20, 2020-21, 2021-22).

Ιδρυτικό μέλος της *Ομάδας συζήτησης για την αρχαιολογία του υδάτινου τοπίου* του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

*ΕΜΠΕΙΡΟΓΝΩΜΟΣΥΝΗ

*Εμπειρογνώμονας του κυπριακού Τμήματος Αρχαιοτήτων για τα βυζαντινά, τα μεσαιωνικά και τα οθωμανικά νομίσματα κατά την ανανέωση του Μνημονίου Συναντίληψης μεταξύ της Κυπριακής Δημοκρατίας και των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής για την επιβολή περιορισμών στην εισαγωγή αρχαιοτήτων [Οκτ. 2021-Μαρτ. 2022].

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ

Μεταδιδακτορική ερευνήτρια στο ερευνητικό έργο «Τα αργυρά νομίσματα των βασιλέων της Κύπρου: νομισματική και ιστορία της αρχαϊκής και κλασικής περιόδου, 6ος-4ος αι. π.Χ. (*SilCoinCy*)» στο πλαίσιο της Δράσης «ΑΡΙΣΤΕΙΑ II», Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, Τομέας Ελληνορωμαϊκής Αρχαιότητας [Μαρτ.-Ιούν. 2014].

Mary Seeger O'Boyle Post-doctoral Fellow στο Program in Hellenic Studies, Princeton University, Princeton, Η.Π.Α. Θέμα έρευνας: «From Unity to Fragmentation: Money and its Use in the Byzantine World (1092-1261)» [2008-2009].

Senior Fellow στο Research Center for Anatolian Civilizations, Κοç University, Κωνσταντινούπολη, Τουρκία. Θέμα έρευνας: «Between the Emperor, the Sultan and the Khan: Coinage and Politics in 12th- and 13th- century Trebizond» [2007-2008].

Junior Fellow στο Dumbarton Oaks, Trustees for Harvard University, Ουάσιγκτον, Η.Π.Α. Θέμα έρευνας:
«Coin Circulation and Monetary Affairs in the Balkans before and after the Fourth Crusade
(1092–1261)» [2006-2007].

ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

- * DiBS – Creating a Sustainable Digital Infrastructure for Research-Based Teaching in Byzantine Studies, Πανεπιστήμιο Κολωνίας με χρηματοδότηση του Ιδρύματος Volkswagen, πρόγραμμα «Weltwissen. Strukturelle Stärkung kleiner Fächer» (επιστ. υπεύθυνοι Claudia Sode και Claes Neuefeind [2022-2028]).
- * MESMY – Medieval Smyrna/Izmir: The Transformation of a City and its Hinterland from Byzantine to Ottoman Times (MESMY), Αυστριακή Ακαδημία των Επιστημών (επιστ. υπεύθυνος Andreas Külzer) [2021-2026].
<https://www.oeaw.ac.at/byzanz/gesellschaft-und-landschaft/historische-geographie-tib/mesmy>
- * Πρόγραμμα Επιστημονικής Συνεργασίας του Deutscher Akademischer Austauschdienst (DAAD) μεταξύ Πανεπιστημίου Κολωνίας και Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης «Αριστεία μέσω συνεργασίας στην έρευνα και στη διδασκαλία» (επιστ. υπεύθυνη Claudia Sode) [2019-2022].
- * Ερευνητικό πρόγραμμα “Άγιος Vasileios, Sector III: Deciphering the ne Mycenaean Palace in ‘Spacious Lacedaemon’” (1282), στο πλαίσιο της δράσης «1^η Προκήρυξη ΕΛΙΔΕΚ για την ενίσχυση μεταδιδακτορικών ερευνητών/τριών», Πανεπιστήμιο Κρήτης (επιστ. υπεύθυνος Νεκτάριος Καραδήμας) [2019-2022].
- * Ερευνητικό πρόγραμμα *Byzantine coins and their imitations in China*, Πανεπιστήμιο της Guangzhou και National Social Sciences Fund, Κίνα (επιστ. υπεύθυνη Lin Ying) [2017-2020].

Ερευνητικό πρόγραμμα του CNRS, UMR 8167- Orient et Méditerranée: Monde byzantin για τη μελέτη των βυζαντινών νομισμάτων της Bibliothèque nationale de France της περιόδου 1204-1453 σε προετοιμασία της έντυπης δημοσίευσης του τρίτου τόμου του καταλόγου βυζαντινών νομισμάτων της συλλογής αυτής και παράλληλη ανάρτηση των νομισμάτων της περιόδου στον ηλεκτρονικό κατάλογο της Bibliothèque nationale de France, GALLICA – σε συνεργασία με τη Cécile Morrisson [Φεβρ. 2011 κ.ε.].

<http://www.orient-mediterranee.com/spip.php?article986&lang=fr>

Ερευνητικό πρόγραμμα *Art of the Crusades. A Re-evaluation*, Getty Foundation και School of Oriental and African Studies, Πανεπιστήμιο του Λονδίνου (επιστ. υπεύθυνος Scott Redford) [2015-2017].

Ερευνητικό πρόγραμμα *Τα αργυρά νομίσματα των βασιλέων της Κύπρου: νομισματική και ιστορία της αρχαϊκής και κλασικής περιόδου, 6ος-4ος αι. π.Χ. (SilCoinCy)*, στο πλαίσιο της Δράσης «ΑΡΙΣΤΕΙΑ II», Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, Τομέας Ελληνορωμαϊκής Αρχαιότητας (επιστ. υπεύθυνη Ευαγγελινή Μάρκου) [Μάρτ.-Ιούν. 2014].

Ερευνητικό πρόγραμμα *Material Culture, Consumption and Social Change: New Approaches towards Byzantine and Ottoman Archaeology in the Mediterranean*, Πανεπιστήμιο Leiden, Ολλανδία (επιστ. υπεύθυνη Joanita Vroom) [2012-2015].

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ

Ως νομισματολόγος

* Μελέτη και δημοσίευση των νομισματικών ευρημάτων από την ανασκαφή στο Hisn-al-Thinat, Kinet, Hatay, Τουρκία στο πλαίσιο του Türpaş Archaeological Field Project (2006-2016), Πανεπιστήμιο Bilkent (2021 κ.ε.)

* Μελέτη και δημοσίευση των νομισματικών ευρημάτων από την ανασκαφή της 10^{ης} Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων στη Μονή Ζυγού, Χαλκιδική (2018).

* Μελέτη και δημοσίευση των νομισματικών ευρημάτων από τις ανασκαφές της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας στον Άγιο Βασίλειο, Λακωνίας (2019 κ.ε.).

* Μελέτη και δημοσίευση των νομισματικών ευρημάτων από τις ανασκαφές της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα από την περιοχή νοτίως της νότιας στοάς (θέση Νέζι), Κόρινθος (2019 κ.ε.).

* Μελέτη και δημοσίευση των νομισματικών ευρημάτων από τις ανασκαφές της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα στο Ισμηνείο των Θηβών (2018 κ.ε.).

Μελέτη βυζαντινών και μεσαιωνικών νομισμάτων πρόσφατων και παλαιότερων ανασκαφών στην Αγορά των Αθηνών, που διεξάγονται από την Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα – στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος του Πανεπιστημίου του Leiden «Material Culture, Consumption and Social Change: New Approaches towards Byzantine and Ottoman Archaeology in the Mediterranean» [2011-2015].

Νομισματολόγος στην ανασκαφή της κιστερσιανής μονής Αγίου Θεόδωρου (Ανώτατο Δικαστήριο) στη Λευκωσία, που διεξήχθη από το κυπριακό Τμήμα Αρχαιοτήτων [2012-2014].

Νομισματολόγος στην ανασκαφή της Αναίας (Kadikalesi, Τουρκία) που διεξάγεται από το Ege Üniversitesi, Σμύρνη [Αύγ. 2010 και εξής].

Νομισματολόγος στην ανασκαφή της Χερσώνος (Κριμαία) που διεξήχθησαν από το University of Texas at Austin και το National Preserve of Tauric Chersonesos [2008-2009].

Νομισματολόγος στην ανασκαφή του Βουθρωτού (Butrint, Αλβανία) που διεξήχθησαν από το Butrint Foundation, το Αλβανικό Ινστιτούτο Αρχαιολογίας και το University of East Anglia [2003-2009].

Ως μέλος της ανασκαφικής ομάδας

* Συμμετοχή στην Πανεπιστημιακή Ανασκαφή Φιλίππων και επίβλεψη του καθαρισμού των ψηφιδωτών δαπέδων από ομάδα φοιτητών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης [5-9 Σεπτ 2016].

Συμμετοχή στις ανασκαφές της Β΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων στο σπήλαιο Χουστή Κυθήρων [καλοκαίρια 1998/1999].

Συμμετοχή στις ανασκαφές της Β΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων στον Καραβά και την Αντιδραγονάρα Κυθήρων [καλοκαίρι 1997].

Συμμετοχή στις ανασκαφές της ΚΑ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων στην Παροικιά Πάρου [Οκτ. 1997].

ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΕ ΜΟΥΣΕΙΑ

Μελέτη, ηλεκτρονική δημοσίευση και προετοιμασία έντυπης δημοσίευσης των υστεροβυζαντινών νομισμάτων του Cabinet des Médailles της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Γαλλίας (2011 κ.ε.)

Μελέτη και δημοσίευση των υστεροβυζαντινών θησαυρών του Εθνικού Μουσείου Βελιγραδίου (Σερβία) με συγχρηματοδότηση από το Εθνικό Μουσείο Βελιγραδίου και το Centre d'Histoire et Civilisation de Byzance [Ιούν. 2004 και Σεπτ. 2005].

Μελέτη και δημοσίευση του θησαυρού του Αμφιθεάτρου του Δυρραχίου στο Αρχαιολογικό Μουσείο Δυρραχίου/Durrës (Αλβανία) με χρηματοδότηση από το Packard Humanities Foundation [Ιούν. 2003].

Πρακτική (stage professionnel) στο Cabinet des Médailles της Bibliothèque nationale de France [Σύνταξη καταλόγου των νομισμάτων της Αυτοκρατορίας της Θεσσαλονίκης (1225/7-1258)] [Απρ.-Μάιος 2002].

ΚΡΙΤΗΣ/ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΗΣ

Κριτής σε επιστημονικά περιοδικά

* *Byzantine and Modern Greek Studies*

* *Byzantinische Zeitschrift*

Byzantion

*Δελτίο της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

*Frankokratia

Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik

* Mediterranean Historical Review

* Revue des études byzantines

Κριτής σε άλλες εκδόσεις

*Εκδοτικός οίκος BRILL, σειρά The Medieval Mediterranean

* Εκδοτικός οίκος BRILL, τμήμα περιοδικών

*Ch. Diamanti, A. Vassiliou (επιμ.), Εν Σοφία μαθητεύσαντες. *Essays in Byzantine Material Culture and Society in honour of Sophia Kalopissi-Verti*, Archaopress: Summertown 2019.

* D. Mourelatos (επιμ.), *Art and Archaeology in Byzantium and Beyond. Essays in Honour of Sophia Kalopissi-Verti and Maria Panagiotidou-Kesisoglou*, BAR: Οξφόρδη 2021.

* D. Lauritzen (επιμ.), *Inventer les anges de l' Antiquité à Byzance : Conception, Représentation, Perception*, (Travaux et mémoires 25/2), Association des Amis du Centre d'Histoire et Civilisation de Byzance : Παρίσι 2021.

Αξιολογητής ερευνητικών προτάσεων

Convergence @ Sorbonne Universités. Sciences et Patrimoine culturel 2014 (Γαλλία).

*Κέντρο Έρευνας για τις Ανθρωπιστικές επιστήμες (Ελλάδα) : χρηματοδότηση ερευνών (έτη 2016 – 2017, 2020–2021).

Αξιολογητής βραβείων

*Μέλος της τριμελούς επιτροπής απονομής του Βραβείου Βάσως Πέννα από τη Χριστιανική Αρχαιολογική Εταιρεία για τα έτη 2020, 2021 και 2022.

ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΕΚΔΟΤΙΚΕΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΣ

*Μέλος της εκδοτικής επιτροπής της σειράς *Anthusa. Studies in Byzantine Culture and History*, Steiner Verlag, Στουτγάρτη, Γερμανία (2021 κ.ε.)

*Μέλος της επιστημονικής επιτροπής του ηλεκτρονικού περιοδικού *Byzantine Review* (2020 κ.ε.)

<https://www.uni-muenster.de/Ejournals/index.php/byzrev/issue/view/198>

*Μέλος της εκδοτικής επιτροπής του περιοδικού *Frankokratia* (2019 κ.ε.)

*Μέλος της εκδοτικής επιτροπής του *Δελτίου της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας* (2018-2021)

*Μέλος της εκδοτικής επιτροπής των *Ηλεκτρονικών εκδόσεων της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας (ΧΑΕ η-εκδόσεις)* (2018-2021)

ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥΣ ΦΟΡΕΙΣ

*Μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας (2018-2021).

*Οκτ 2016 κ.ε.	Μέλος του International Center of Medieval Art.
Φεβ. 2013 κ.ε.	Μέλος της Ελληνικής Νομισματικής Εταιρείας.
Φεβ. 2012 κ.ε.	Μέλος της Γαλλικής Επιτροπής Βυζαντινών Σπουδών.
Μάιος 2010 κ.ε.	Μέλος της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας.
Ιαν. 2009 κ.ε.	Μέλος της Royal Numismatic Society.
Ιαν. 2005 κ.ε.	Μέλος της Société française de Numismatique.
Φεβ. 2004 κ.ε.	Μέλος (membre associé) του Centre d’Histoire et Civilisation de Byzance, C.N.R.S. – Collège de France (U.M.R. 8167 – Orient et Méditerranée).

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΝ

*Διοργάνωση διεθνούς συμποσίου με θέμα «Cappadocia through time» του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης σε συνεργασία με τον Πασχάλη Ανδρούδη και τον Αναστάσιο Τάντση [Διαδικτυακά, 4-5 Δεκ. 2021]

https://www.hist.auth.gr/events_seminars/διεθνές-συμπόσιο-international-conference-cappadocia-through-time-from-byzantium-to-the-ottoman-empire-η-κ/

*Μέλος της οργανωτικής επιτροπής του 40^{ου} Συμπόσιου Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας με ειδικό θέμα «Η βυζαντινή προσωπογραφία μέσα από τα αρχαιολογικά τεκμήρια, τα έργα τέχνης και τις επιγραφικές μαρτυρίες (4^{ος} – 15^{ος} αιώνας)» [Διαδικτυακά, 29-31 Οκτωβρίου 2021].

http://www.chae.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=23&Itemid=325&lang=el

*Μέλος της επιστημονικής επιτροπής της διεπιστημονικής ημερίδας «Μετρό και Αρχαιότητες στη Βενιζέλου: Προκλήσεις και λύσεις», Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης [Θεσσαλονίκη, 2 Ιουλ. 2020].

<https://metro-arxaia.web.auth.gr>

*Μέλος της επιστημονικής επιτροπής του 7^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Φοιτητών Αρχαιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης [Θεσσαλονίκη, 10 – 12 Μαΐου 2019].

<https://www.hist.auth.gr/el/ανακοινώσεις-γραμματείας/πρόγραμμα-7ου-πανελληνίου-συνεδρίου-φοιτητών-αρχαιολογίας-θεσσαλονίκη-10-12>

*Μέλος της οργανωτικής επιτροπής του 39^{ου} Συμπόσιου Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας με ειδικό θέμα «Ιδεολογική και πολιτισμική πρόσληψη του Βυζαντίου από τους άλλους λαούς (7^{ος} – 15^{ος} αιώνες)», [Αθήνα 30 – 31 Μαΐου, 1^η Ιουν. 2019].

http://www.chae.gr/index.php?option=com_k2&view=item&id=142:anakoinosi-tou-programmatos-tou-39ou-symposiou-vyzantinis-kai-metavyzantinis-arxaiologias-kai-texnis-2019&Itemid=286

*Διοργάνωση τριών συνεδριών με θέμα «Crusades and Memory I: Architecture and Landscape», «Crusades and Memory II: Art and Material Culture», «Crusades and Memory III: Remembering the Crusades» στο International Medieval Congress, Πανεπιστήμιο του Leeds, Ηνωμένο Βασίλειο [Leeds, 2 Ιουλ. 2018].

<https://www.imc.leeds.ac.uk/imcarchive/2018/participants/22274/>

*Διοργάνωση συνεδρίου με θέμα «Byzantine water and engineering in Constantinople and Thessaloniki: new results and approaches/ Βυζαντινά συστήματα ύδρευσης στην Κωνσταντινούπολη και τη Θεσσαλονίκη: νέα δεδομένα και προσεγγίσεις» – σε συνεργασία με τον James Crow, University of Edinburgh – Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης [Θεσσαλονίκη, 20 Μαΐου 2017].

<https://www.auth.gr/en/node/24056>

* Μέλος της οργανωτικής επιτροπής της τελετής απονομής του ξίφους της ακαδημαϊκού της Γαλλικής ακαδημίας στη Cécile Morrisson [Παρίσι, 29 Σεπτ 2016].

*Διοργάνωση στρογγυλής τράπεζας με θέμα «Changes et échanges monétaires autour de la Méditerranée Orientale après 1204 » στο 23ο Διεθνές Συνέδριο Βυζαντινών Σπουδών [Βελιγράδι, Σερβία, 22-27 Αυγ. 2016] – σε συνεργασία με τη Cécile Morrisson.

<http://www.fil.bg.ac.rs/wp-content/uploads/skupovi/23.medjunarodnikongres/23-kongres-vizantologija-PROGRAM-FINALNO-WEB-1.pdf>

Διοργάνωση διεθνούς ημερίδας (colloquium) με θέμα «Imitation and Appropriation: Coinage in the Age of the Crusades», Princeton University, Program in Hellenic Studies [Princeton, Η.Π.Α., 24 Απρ. 2009].

<http://www.princeton.edu/~hellenic/ImitationAppropriation.html>

ΠΡΟΒΟΛΗ ΤΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ ΣΤΟ ΕΥΡΥ ΚΟΙΝΟ

Επιμέλεια έκθεσης

Επιμέλεια έκθεσης νομισμάτων με θέμα: «Imitation and Appropriation: Coinage in the Age of the Crusades», 18th-century Window — Main Gallery, Firestone Library, Princeton University, [Princeton, Η.Π.Α., 22 Απρ. – 12 Μαΐου 2009].

Συμβολή σε εκθέσεις

Μελέτη, ταύτιση και συγγραφή συνοδευτικών κειμένων ένδεκα μολυβδοβούλλων (6ος-13ος αι.) από τη συλλογή του University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology για τη συνοδευτική του Byzantine Studies Conference 2010 έκθεση στο ίδιο μουσείο (επιμέλεια Robert Ousterhout) [Φιλαδέλφεια, Η.Π.Α., 7-10 Οκτ. 2010].

Συγγραφή συνοδευτικών κειμένων βυζαντινών, βουλγαρικών, σερβικών και ενετικών νομισμάτων, καθώς και νομισμάτων από την αυτοκρατορία της Τραπεζούντας για την έκθεση 4e croisade – Éclats d'empires στο Cabinet des Médailles της Bibliothèque nationale de France (επιμέλεια Inès Villela-Petit) [Παρίσι, Γαλλία, Οκτ. 2005-Ιαν. 2006].

Διοργάνωση ομιλιών

Διοργάνωση κύκλου ομιλιών για το ευρύ κοινό με θέμα «Βυζαντινή και Οθωμανική Θεσσαλονίκη, 4ος – 18ος αι.» στο Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης [Θεσσαλονίκη, Νοέ. 2015 – Ιούν. 2016].

Ο κύκλος ομιλιών περιελάμβανε 31 ομιλίες και πέντε επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους και μουσεία από λέκτορες, καθηγητές και ομότιμους καθηγητές του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ερευνητές του Κέντρου Βυζαντινών Ερευνών, καθώς και αρχαιολόγους του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού. Διαρθρώθηκε σε δύο ενότητες, καθεμία με περισσότερες υποενότητες:

Ενότητα I: Η βυζαντινή και οθωμανική Θεσσαλονίκη μέσα από τις γραπτές πηγές

1. Εισαγωγή στην ιστορία της βυζαντινής και οθωμανικής Θεσσαλονίκης (4 ομιλίες)
2. Ειδικά θέματα βυζαντινής και οθωμανικής ιστορίας της Θεσσαλονίκης (6 ομιλίες)
3. Η λογοτεχνική παραγωγή στη βυζαντινή Θεσσαλονίκη (1 ομιλία)
4. Θρησκευτικά και εκκλησιαστικά ζητήματα (6 ομιλίες)

Ενότητα II: Η βυζαντινή και οθωμανική Θεσσαλονίκη μέσα από τα αρχαιολογικά δεδομένα

1. Μνημειακή τοπογραφία/ Πολεοδομία (5 ομιλίες)
2. Βυζαντινή και μεταβυζαντινή τέχνη (4 ομιλίες)
3. Όψεις της καθημερινής ζωής (5 ομιλίες)

4. Επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους και μουσεία (5 επισκέψεις)

Ο κύκλος έκλεισε με τη διάλεξη της Β. Χαστάογλου-Μαρτινίδη με θέμα «Μετοχηματισμοί της Θεσσαλονίκης στον 19^ο και 20^ο αιώνα: πολιτισμικές ανατροπές και πολεοδομικές αναδιατάξεις».

<http://www.kbe.auth.gr/old/kiklos.pdf>

Υπεύθυνη για τη διοργάνωση ομιλιών με βυζαντινή/μεσαιωνική θεματολογία στο πλαίσιο του colloquium Αρχαιολογίας του τομέα Αρχαιολογίας του ΑΠΘ [2014-2017] και του διαδικτυακού κύκλου ομιλιών Archaeology@Thessaloniki του ΑΠΘ [2020-2022] (βλ. παραπάνω, σ. 31-32).

Διαχείριση ηλεκτρονικού καταλόγου πληροφόρησης για τις βυζαντινές σπουδές

Δημιουργία και διαχείριση του ηλεκτρονικού καταλόγου πληροφόρησης για τις βυζαντινές σπουδές της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας (xae.anakoinoiseis@gmail.com) [Οκτ. 2010 – Ιούν. 2016].

Παρουσιάσεις στο ευρύ κοινό

«Το βυζαντινό νόμισμα και η ακτινοβολία του», Γνωρίζοντας την ιστορία μας: από το Big Bang προς την ιστορία της Ευρώπης, Ραδιόφωνο του ΣΚΑΪ, 100,3 (Άρης Πορτοσάλτε και Ευάγγελος Χρυσός)
<https://www.skairadio.gr/apo-to-big-bang-pros-tin-istoria-tis-eyropis/episode-2022-05-22>

«Πώς έτρωγαν οι Βυζαντινοί;», ομιλία στη Β΄ τάξη του 2ου Γυμνασίου Ευκαρπίας, Θεσσαλονίκη [16 Μαΐου 2022].

«Τι είναι αρχαιολογία;», ομιλία στην Δ΄ τάξη του 12ου Δημοτικού Σχολείου Σερρών [18 Φεβ 2013].

ΟΜΙΛΙΕΣ

Ανακοινώσεις σε επιστημονικές συναντήσεις (με πρόσκληση)

* «Ο Τομέας ΙΙΙ του Αγίου Βασιλείου Λακωνίας στους μεσαιωνικούς χρόνους: η νομισματική μαρτυρία», Διαδικτυακή ημερίδα 'Αγ. Βασίλειος Λακωνίας Τομέας ΙΙΙ. Αποκρυπτογραφώντας ένα νέο μυκηναϊκό ανάκτορο στην *εύρύχωρον Λακωνίαν*', Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία, Αθήνα [1 Μαρτ. 2022].

* «Economic, Non-Economic, Ideological and More: Coinage as Evidence for Byzantine-Islamic Relations», Διεθνές συνέδριο 'Mobility and Materiality in Byzantine-Islamic Relations, 7th- 12th Centuries', Πανεπιστήμιο Boğaziçi, Κωνσταντινούπολη, Τουρκία [12 Νοε. 2021].

* «Coin Circulation in Western Asia Minor: Coin Finds, Literary Evidence and Some Unanswered Questions», Διεθνές εργαστήριο 'Medieval Smyrna/Izmir in the Context of Western Anatolian Studies', Αυστριακή Ακαδημία των Επιστημών [18 Μαΐου 2021].

- *«The Byzantine Mint and Its Products», Ημερίδα 'In Honour of Cécile Morrisson: Byzantine History Through Coins and Seals', Dumbarton Oaks, Washington D.C., Η.Π.Α. [4 Δεκ. 2019].
- *«Imperial and Civic: Patron Saints after 1204», Διεθνές εργαστήριο 'Late Byzantine Cities', Πανεπιστήμιο του Bahçeşehir, Κωνσταντινούπολη, Τουρκία [22 Αυγ. 2019].
- *με τον Vivien Prigent, «A little-known Collection of Byzantine Lead Seals at the University of Pennsylvania, U.S.A.», 12ο Διεθνές Συμπόσιο Βυζαντινής Σφραγιστικής, Ερμιτάζ, Αγία Πετρούπολη, Ρωσία [29 Μαΐου 2019].
- *«Les monnaies des fouilles de l'abbaye de Saint Théodore à Nicosie (13^e – 16^e siècles)», 7^η διεθνής ημερίδα 'Chypre, actualités des recherches', Université Aix-Marseille – CNRS, Aix-en-Provence, Γαλλία [7 Ιαν. 2019].
- *«Coins and Seals in the Crusader Period: Appropriating the Recent and the Historical Past in the Twelfth Century», Συνεδρία 'Crusades and Memory II: Art and Material Culture', International Medieval Congress, Πανεπιστήμιο του Leeds, Leeds, Μεγάλη Βρετανία [2 Ιουλ. 2018].
- *«The Gold of the Emperor: Imitations of Byzantine Coins in Gold in the Mediterranean (5th–8th Centuries)», Διεθνές συμπόσιο 'Byzantine Gold Coins in the World of Late Antiquity', Northeast Normal University, Changchun, Κίνα [23 Ιουν. 2017].
- *«On Coins, Saints and Lilies», Getty Foundation Joint 'SOAS Art of the crusades' and 'Courtauld Caucasus' Capstone Event, Getty Foundation – School of Oriental and African Studies – Courtauld Institute of Art, Λονδίνο, Μεγάλη Βρετανία [12 Ιουλ. 2017].
- *«Η απεικόνιση του Αγίου Ευγενίου στα νομίσματα της Αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας: ζητήματα εικονογραφίας και αυτοκρατορικής ιδεολογίας», Α' Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο «Ελληνισμός και Οικουμένη. Άγιος Ευγένιος ο Τραπεζούντιος. Θεολογία – Ιστορία – Τέχνη», Ιερά Μητρόπολη Κρήνης και Καλαμαρίας – Έδρα Ποντιακών Σπουδών Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Καλαμαριά [20 Ιαν. 2018].
- * «Χρήμα, εμπορία, συναλλαγές: επαφές και επιδράσεις μεταξύ Βυζαντινών και Ρως στον τομέα της οικονομίας», Διεθνές επιστημονικό συνέδριο «Βυζαντινές επιδράσεις στη Μεσαιωνική Ρωσία», Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη [8 Δεκ. 2016].
- *«Νομισματική παραγωγή και κυκλοφορία στη μεσαιωνική Ήπειρο: νέα δεδομένα», Επιστημονική συνάντηση «Μεσαιωνική Ήπειρος: η νεώτερη έρευνα. Εξελίξεις και προοπτικές», Μουσικοφιλολογικός σύλλογος Άρτης «Ο Σκουφάς» – Εφορεία Αρχαιοτήτων Άρτας, Άρτα [11 Νοε. 2016].

- *«Coin Circulation in Anatolia after 1204», Στρογγυλή τράπεζα ‘Changes et échanges monétaires autour de la Méditerranée orientale après 1204’, 23ο Διεθνές Συνέδριο Βυζαντινών Σπουδών, Βελιγράδι, Σερβία [25 Αυγ. 2016].
- *«The Middle Byzantine City as a Consumption Centre: the Numismatic Evidence», Στρογγυλή τράπεζα ‘New Perspectives on the Byzantine City as Consumption Centre’, 23ο Διεθνές Συνέδριο Βυζαντινών Σπουδών, Βελιγράδι, Σερβία, [23 Αυγ. 2016].
- «The afterlife of coins: the (re-)use of late antique and medieval coins for apotropaic, religious and ideological purposes», Διεθνές συμπόσιο ‘Spolia re-incarnated. Second life of spaces, materials, objects in Anatolia from Antiquity to the Ottoman period’, Πανεπιστήμιο Κοζ, Κωνσταντινούπολη, Τουρκία [6 Δεκ. 2015].
- με τη Cécile Morrisson, ‘Monnaies réelles et monnaies de compte dans les documents athonites’, Διεθνές συμπόσιο Lire les archives de l’Athos, CNRS – Γαλλική Σχολή Αθηνών, Αθήνα [20 Νοε. 2015].
- «From One Coast to Another and Beyond: Adriatic Connections Through the Sigillographic Evidence», Διεθνές συνέδριο «Adriatic Connections: the Adriatic as Threshold to Byzantium (c. 600-1453)», Βρετανική Σχολή Αθηνών – Βρετανική Σχολή Ρώμης, Ρώμη, Ιταλία [15 Ιαν. 2015].
- «Coinage and Economy at the End of the Twelfth Century: an Assessment», Επιστημονική ημερίδα «Byzantium 1180-1204: “The Sad Quarter of a Century?”», Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα [20 Ιουν. 2014].
- «Seals bearing the imperial effigy: some thoughts», 11ο Διεθνές Συμπόσιο Βυζαντινής Σφραγιστικής, Κωνσταντινούπολη, Τουρκία [9 Μαΐου 2014].
- «Coinage, Numismatic Circulation and Monetary Policy under John II Komnenos (1118-1143)», Διεθνές Συμπόσιο «In the Shadow of Father and Son: John II and his Reign», King’s College, Λονδίνο, Μεγάλη Βρετανία [12 Ιαν. 2013].
- «Some Particularities in the Numismatic Circulation of Byzantine Cyprus», Διεθνές Συνέδριο «Cyprus in Medieval Times. A Place of Cultural Encounter», Westfälische Wilhelms-Universität Münster, Münster, Γερμανία [7 Δεκ. 2012].
- «Coinage and Ideology under the Reign of Theodore II Laskaris (1254-1258)», Διεθνές Συμπόσιο «Theodoros II Laskaris (1254-1258), author and emperor: Historical and cultural interconnections in the Eastern Mediterranean of the Thirteenth Century», Πανεπιστήμιο Κύπρου, Λευκωσία, Κύπρος [9 Νοέ. 2012].
- «Numismatic Evidence and Ceramics: a Comparative Study of their Contribution to Archaeology and Economic History», Διεθνές Συνέδριο «Fact and Fiction in Medieval and Post-medieval Ceramics in

- the Eastern Mediterranean», Πανεπιστήμιο του Άμστερνταμ, Άμστερνταμ, Ολλανδία [21 Οκτ. 2011].
- «Betwixt Greeks, Saracens and Crusaders: Cypriot Coinage in the Late Middle Ages and its Place in the Eastern Mediterranean», Διεθνές Συνέδριο «Identity/Identities in Late Medieval Cyprus», King's College, Λονδίνο, Μεγάλη Βρετανία [14 Ιουν. 2011].
- « Représentations de femmes et enfants sur les monnaies byzantines (6^e-11^e siècles)», Διεθνές συμπόσιο «Histoire des réseaux familiaux à la fin de l'Antiquité et au Moyen âge. In memoriam A. Laiou et E. Patlagean», CNRS – Université Paris IV-Sorbonne – Université Paris Ouest-Nanterre, Παρίσι, Γαλλία [13 Νοε. 2010].
- με τη Cécile Morrisson, «Symbols of Power, Symbols of Piety: Dynastic and Religious Iconography on Late Byzantine Coinage», Διεθνής Ημερίδα «Zwei Sonnen am Goldenen Horn? Kaiserliche und Patriarchale Macht im byzantinischen Mittelalter», Westfälische Wilhelms-Universität Münster, Münster, Γερμανία [5 Νοε. 2010].
- «The Emperor, the Palace and the Mint», Second International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium, Πανεπιστήμιο Κοζ, Κωνσταντινούπολη, Τουρκία [22 Ιουν. 2010].
- «Νόμισμα και Ιδεολογία: η περίπτωση της Νίκαιας και της Τραπεζούντας (1204-1261)», Πανεπιστήμιο Κρήτης, 15η Ετήσια Συνάντηση Τμήματος Ιστορίας-Αρχαιολογίας (ΕΣΤΙΑ), Καστέλι Κισσάμου [1η Μαΐου 2010].
- «When Paradise was Lost: Aspiration and Necessity after the Fourth Crusade», Colloquium «Imitation and Appropriation: Coinage in the Age of the Crusades», Πανεπιστήμιο του Princeton, Princeton, Η.Π.Α. (Σχολιασμός: Alan Stahl) [24 Απρ. 2009].
- «Change and Exchange: Coinage and Money in 13th-century Anatolia», Center for Ancient Studies Workshop 2009: «Change and Cultural Exchange in the 13th Century», Πανεπιστήμιο της Πεννσυλβανίας, Φιλαδέλφεια, Η.Π.Α. [4 Απρ. 2009].
- «From One Sea to Another: the Numismatic Evidence», Seminario Internazionale «Da un mare all'altro. Luoghi di scambio nell'alto medioevo europeo e mediterraneo», Πανεπιστήμιο Ca' Foscari Βενετίας, Comacchio, Ιταλία [28 Μαρτ. 2009].
- «Gold of the Emperor, Silver of the Sultan: Coin Circulation and Monetary Dynamics in 12th- and 13th-century Anatolia», Research Center for Anatolian Civilizations – Κοζ University Mini Symposium: «Transcultural Dynamics: Coinage, Patronage and Warfare in 12th- to 14th-century Anatolia», Πανεπιστήμιο Κοζ, Κωνσταντινούπολη, Τουρκία (Σχολιασμός: Paul Magdalino) [18 Απρ. 2008].

«Numismatics in Albania: a numismatist's experience», Symposium in honour of D.M. Metcalf «Coinage in the Balkans, 9th-14th c. – Forty years on», Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης, Οξφόρδη, Μεγάλη Βρετανία [2 Σεπτ. 2005].

Ανακοινώσεις σε επιστημονικά συνέδρια (με δήλωση συμμετοχής)

* με τον Α. Μέντζο και την Μ. Παϊσίδου, «Πανεπιστημιακή Ανασκαφή Φιλίππων: πρώτα συμπεράσματα για τη μετάβαση των Φιλίππων από την Ύστερη Αρχαιότητα στον Μεσαίωνα», 30^ο Επιστημονική Συνάντηση Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και τη Θράκη, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης – Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Θεσσαλονίκη [11 Μαρτ. 2017].

με τη Cécile Morrisson, «Matériaux pour servir à la numismatique byzantine tardive: analyse du “CNG hoard”», XVth International Numismatic Congress, Ταορμίνια, Ιταλία [22 Σεπτ. 2015].

«Lead Seals from Byzantine Butrint (Albania)», Ηπειρόνδε: 10ο Διεθνές Συμπόσιο Βυζαντινής Σφραγιστικής, Ιωάννινα [2 Οκτ. 2010].

«The Big Problem of Small Change in the Byzantine world (12th–13th centuries)», First International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium, Πανεπιστήμιο Κοζ, Κωνσταντινούπολη, Τουρκία [25 Ιουν. 2007].

«Χριστιανοί και Μουσουλμάνοι στη Μεσόγειο: με αφορμή το θησαυρό Ρόδου/1998», Ε΄ Επιστημονική Συνάντηση: Το νόμισμα στα νησιά του Αιγαίου: Νομισματοκοπεία-Κυκλοφορία-Εικονογραφία-Ιστορία. Αρχαίοι, Μέσοι και Νεώτεροι Χρόνοι, Μυτιλήνη [18 Σεπτ. 2006].

«Serbia around the year 1200: the numismatic evidence», 21st International Congress of Byzantine Studies, Λονδίνο, Μεγάλη Βρετανία [23 Αυγ. 2006].

«Minting activity in Dobrudja under Alexius I Comnenus: myth or reality?», International Scientific Conference «Numismatic, sphragistic and epigraphic contributions to the history and archaeology of the Black Sea coast», Βάρνα, Βουλγαρία [17 Σεπτ. 2005].

«Un trésor monétaire de trachéa de billon du XIIe s. provenant de Butrint (Albanie)», XIIIth International Numismatic Congress, Μαδρίτη, Ισπανία [16 Σεπτ. 2003].

Διαλέξεις

* « *Flowing like a river is scattered in the four corners of the world: Byzantine Coinage and its Dissemination East and West*», εναρκτήρια διάλεξη του εργαστηρίου βυζαντινής νομισματικής Byzantine coins – Modes of Dissemination East and West, στο πλαίσιο του Leibniz Wissenschaft

Campus Byzanz zwischen Orient und Okzident, Πανεπιστήμιο Johannes Gutenberg Mainz, Πανεπιστήμιο Goethe, Φρανκφούρτη, Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Mainz, Γερμανία [10 Ιουν. 2021].

* «La monnaie de l'époque paléologue», Σεμινάριο *Histoire de la période paléologue (1261-1453). Byzance, Orient latin, monde slave*, CNRS – Université de Paris I – Panthéon Sorbonne, Παρίσι, Γαλλία [11 Ιαν. 2019].

«Εισαγωγή στην αρχαιολογία του υδάτινου τοπίου: από τους προϊστορικούς στους νεώτερους χρόνους» εναρκτήρια ομιλία της *Ομάδας συζήτησης για την αρχαιολογία του υδάτινου τοπίου* του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης [29 Απρ. 2015].

«Αμαρτωλός πατήρ, μετανοών υιός. Νόμισμα και ιδεολογία στην πρώιμη παλαιολόγια περίοδο (1261-1321)», *Νομισματικές Συναντήσεις*, Πανεπιστήμιο Αθηνών – Βελγική Αρχαιολογική Σχολή – Γαλλική Σχολή Αθηνών, Αθήνα [23 Μαρτ. 2015].

«More than Coins: the Products of the Byzantine Mint and their Relation to Imperial Ceremony, Authority and Control», Ερευνητική Μονάδα Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Κύπρου, Λευκωσία, Κύπρος [14 Νοεμ. 2011].

«Νόμισμα και ιδεολογία: η αυτοκρατορία της Τραπεζούντας και η αυτοκρατορία της Νίκαιας στην Ανατολία του 13^{ου} αι.», Εργαστήρι Βυζαντινών Σπουδών – Διατμηματικό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Βυζαντινών Σπουδών Πανεπιστημίου Κύπρου, Λευκωσία, Κύπρος [5 Οκτ. 2011].

«The Emperor and the Mint: the Products of the Byzantine Mint and Their Relation to Imperial Ceremony, Authority and Control», Πανεπιστήμιο Κολωνίας, Κολωνία, Γερμανία [2 Μαΐου 2011].

«Βασιλείς, άγγελοι, άγιοι και προφήτες: η ανθρώπινη μορφή στα νομίσματα της Ύστερης βυζαντινής περιόδου», Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Επιστήμης Κοινωνία, Ε΄ κύκλος ομιλιών : «Συμβολισμός και Ιδεολογία: η ανθρώπινη μορφή στο αρχαίο νόμισμα», Αθήνα [13 Απρ. 2010]. Η μαγνητοσκοπημένη διάλεξη είναι διαθέσιμη και στο ηλεκτρονικό αποθετήριο του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών Ήλιος : <http://helios-eie.ekt.gr/EIE/handle/10442/8320>.

«Coins as Evidence of Shifting Dynamics in Medieval Anatolia, 12th-13th centuries», Program in Hellenic Studies, Πανεπιστήμιο του Princeton, Princeton, Η.Π.Α. (Σχολιασμός: Alan Stahl) [5 Νοεμ. 2008].

«Reflections on Gold –and Silver: Precious Metal Coins in Byzantium and Beyond», Dumbarton Oaks, Ουάσιγκτον, Η.Π.Α. [13 Φεβ. 2007].

«Monnaies en plomb d'Alexis Ier Comnène dans la Bibliothèque nationale de France», Société française de Numismatique, Παρίσι, Γαλλία [5 Φεβ. 2005].

«La monnaie des Comnènes et de leurs successeurs du Danube à Chypre (1092-1261): le cas des tétrartères d'Alexis Ier Comnène», ετήσια συνάντηση του Centre d'Histoire et Civilisation de Byzance, Παρίσι, Γαλλία [27 Μαρτ. 2004].

Παρουσιάσεις εκδόσεων

*Παρουσίαση του Γ. Νικολάου και Ι. Τουράτσογλου, *Η κυκλοφορία του βυζαντινού νομίσματος στον χώρο του ελλαδικού κορμού και στα Βαλκάνια. Η μαρτυρία των θησαυρών: 5^{ος} – 15^{ος} αιώνες* (Οβολός 14), Φίλοι του Νομισματικού Μουσείου [Αθήνα, 18 Δεκ. 2019].

*Παρουσίαση του Β' τόμου του Ch. Doyen και Ε. Αποστόλου (επιμ.), *Το νόμισμα στην Πελοπόννησο – Coins in the Peloponnese – La monnaie dans le Péloponnèse*, 2 τόμ. (Obolos 10 – Bulletin de Correspondance Hellénique Supplément 57), Γαλλική Σχολή Αθηνών, Αθήνα [29 Νοε 2018].

Άλλες ομιλίες

*Ομιλία στην τελετή παράδοσης του ξίφους της ακαδημαϊκού της Γαλλικής Ακαδημίας στην Cécile Morrisson, Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Παρίσι, Γαλλία [29 Σεπτ. 2016].

ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ

1. Μονογραφίες

Υπό έκδοση

- 1.1 P. Papadopoulou, *Coinage and Ideology after 1204. Nicaea, Trebizond and the First Palaiologoi*, [Monographies du Centre d'Histoire et Civilisation de Byzance – Collège de France], Παρίσι – Leuven – Bristol CT.
- *1.2 Π. Παπαδοπούλου, *Ενθύμια από την πατρίδα. Ιστορίες προσφυγικών κειμηλίων από την Ανατολική Θράκη, τον Πόντο και τη Μικρά Ασία*, εκδόσεις Ασίνη, Αθήνα.

Σε προετοιμασία

- 1.3 P. Papadopoulou, *From Unity to Fragmentation: Money and its Use in the Byzantine World (1092-1261)*, Monographies du Centre d'Histoire et Civilisation de Byzance, Παρίσι.
- *1.4 C. Morrisson και P. Papadopoulou, *Catalogue des monnaies byzantines de la Bibliothèque nationale III (1204-1453)*, Παρίσι.

2. Επιμέλεια συλλογικών τόμων

Σε προετοιμασία

- 2.1 P. Papadopoulou και A. Simpson (επιμ.), *The Empire of Nicaea Revisited* [BYZANTIOC. Studies in Byzantine History and Civilization], Turnhout.
- *2.2 P. Papadopoulou και C. Morrisson (επιμ.), *Change and Monetary Exchange in the Eastern Mediterranean, ca. 1204-1453* [Monographies du Centre d'Histoire et Civilisation de Byzance – Collège de France], Παρίσι – Louvain – Bristol CT.

3. Κεφάλαια σε συλλογικούς τόμους

3.1 Κεφάλαια σε συλλογικούς τόμους με κριτή

- 3.1.1 P. Papadopoulou, *Betwixt Greeks, Saracens and Crusaders: Lusignan Coinage and its Place in the Eastern Mediterranean (1192 – 1324)*, G. Grivaud (επιμ.), *France de Chypre, 1192-1474* [= *Cahiers du Centre des Études Chypriotes* 43 (2013)], 473-492.
- 3.1.2 P. Papadopoulou, *Coinage, Numismatic Circulation and Monetary Policy under John II Komnenos (1118-1143)*, A. Bucossi και A. Rodriguez Suarez (επιμ.), *John II Komnenos, Emperor of Byzantium: In*

the Shadow of Father and Son [Publications of the Centre for Hellenic Studies, King's College London 17], Farnham 2016, 183-200.

- *3.1.3 P. Papadopoulou, From One Coast to the Other and Beyond: Adriatic Connections Through the Sigillographic Evidence, M. Skoblar (επιμ.), *Byzantium, Venice and the Medieval Adriatic: Spheres of Maritime Power and Influence, c. 700-1453* [British School at Athens Studies in Greek Antiquity 2], Cambridge 2021, 203-244.

Υπό δημοσίευση

- 3.1.4 P. Papadopoulou, Albanian Numismatics: a numismatist's experience, E. Oberländer-Târnoveanu και J.R. Baker (επιμ.), *Coinage in the Balkans 40 years on. Papers in Honour of D.M. Metcalf*, Οξφόρδη.

3.2 Κεφάλαια σε συλλογικούς τόμους με πρόσκληση

- 3.2.1 A. Sebastiani, D. Gooney, J. Mitchell, P. Papadopoulou, P. Reynolds, E. Vaccaro και J. Vroom, The Medieval Church and Cemetery at the Junia Rufina Well, I.L. Hansen, R. Hodges και S. Leppard (επιμ.), *Butrint 4. The Archaeology and Histories of an Ionian Town*, Οξφόρδη 2012, 213-243.
- 3.2.2 P. Papadopoulou, The middle and late byzantine, medieval and early modern coins, W. Bowden (επιμ.), *Butrint 5. Life and Death at a Mediterranean Port. The Non-ceramic Finds from the Triconch Palace*, Οξφόρδη και Φιλαδέλφεια 2019, 95-105, 320-326.
- 3.2.3 P. Papadopoulou, Lead Seals, S. Greenslade (επιμ.), *Butrint 6. Excavations on the Vrina Plain. Volume 2. The finds*, Οξφόρδη και Φιλαδέλφεια 2019, 55-58.
- 3.2.4 P. Papadopoulou, Byzantine and early modern coins (9th – 17th century), S. Greenslade (επιμ.), *Butrint 6. Excavations on the Vrina Plain. Volume 2. The finds*, Οξφόρδη και Φιλαδέλφεια 2019, 41-54.

4. Συμβολές σε πρακτικά συνεδρίων

4.1 Συμβολές σε πρακτικά συνεδρίων με κριτή

- 4.1.1 P. Papadopoulou, The Big Problem of Small Change in the Byzantine World (12th–13th centuries), A. Ödekan, E. Akyürek και N. Neciroğlu (επιμ.), *First International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium: Change in the Byzantine World in the Twelfth and Thirteenth Centuries. Proceedings (Istanbul, 25-29 June 2007)*, Κωνσταντινούπολη 2010, 206-210.
- 4.1.2 Π. Παπαδοπούλου, Χριστιανοί και Μουσουλμάνοι στη Μεσόγειο: με αφορμή το Θησαυρό Ρόδος/1998, Π. Τσέλεκας (επιμ.), *Το νόμισμα στα νησιά του Αιγαίου: Νομισματοκοπεία-*

Κυκλοφορία-Εικονογραφία-Ιστορία. Πρακτικά συνεδρίου Ε΄ Επιστημονικής Συνάντησης (Μυτιλήνη, 16-19 Σεπτεμβρίου 2006), τομ. ΙΙ: Μέσοι – Νεώτεροι χρόνοι [Οβολός 9], Αθήνα 2010, 175-189.

- 4.1.3** P. Papadopoulou, The numismatic evidence from Southern Adriatic (V-XI centuries): some preliminary observations and thoughts, S. Gelichi και R. Hodges (επιμ.), *“From One Sea to Another. Trade Centres in the European and Mediterranean Early Middle Ages”*. *Proceedings of the International Conference, Comacchio (Ferrara- Italy), 27-29 March 2009*, Turnhout 2012, 297-320.
- 4.1.4** P. Papadopoulou και C. Morrisson, Symbols of Power, Symbols of Piety: Dynastic and Religious Iconography on Post-iconoclastic Byzantine Coinage, M. Grünbart, L. Rickelt και M.M. Vucetic (επιμ.), *Zwei Sonnen am Goldenen Horn? Kaiserliche und Patriarchale Macht im byzantinischen Mittelalter. Akten der internationalen Tagung vom 3. bis 5. November 2010* [Byzantinische Studien und Texten 4], τομ. ΙΙ, Βερολίνο 2013, 75-98.
- 4.1.5** P. Papadopoulou, Coinage and Economy at the End of the Twelfth Century: an Assessment, A. Simpson (επιμ.), *Byzantium 1180-1204: ‘The Sad Quarter of a Century?’* [Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Διεθνή Συμπόσια 22], Αθήνα 2015, 179-194.
- 4.1.6** P. Papadopoulou, Coins and Pots: Numismatic and ceramic evidence in the archaeology and economic history of the Middle Ages, J. Vroom (επιμ.), *Medieval and Post-Medieval Ceramics in the Eastern Mediterranean* [Medieval and Post-Medieval Mediterranean Archaeology Series 1], Turnhout 2015, 199-226 και δύο χάρτες.
- *4.1.7** C. Morrisson και P. Papadopoulou, Monnaies réelles et monnaies de compte dans les documents athonites, O Delouis και K. Smyrlis (επιμ.), *Lire les archives de l’Athos. Actes du colloque réuni à Athènes du 18 au 20 novembre 2015 à l’occasion des 70 ans de la collection fondée par Paul Lemerle* [Travaux et Mémoires 23/2], Παρίσι 2019, 299-339 [Οι σελίδες 299-324 (εισαγωγή και κεφάλαια 1.1 έως 1.3) συνεγράφησαν από την Παγώνα Παπαδοπούλου].
- *4.1.8** P. Papadopoulou, The Gold of the Emperor: Imitations of Byzantine Gold Coins in the Mediterranean (5th-7th Centuries), S. Günther, L. Qiang, L. Yin και C. Sode (επιμ.), *Byzantine Gold Coins in the World of Late Antiquity. Papers from the International Symposium Held on 23-26 June 2017 at the Northeast Normal University Changchun* [Supplements to the Journal of Ancient Civilisations 3], Changchun 2021, 1-30.

4.2. Συμβολές σε πρακτικά συνεδρίων με πρόσκληση

- *4.2.1 P. Papadopoulou, The Middle Byzantine City as a Consumption Centre: The Numismatic Evidence, B. Krsmanović και L. Milanović (επιμ.), *Proceedings of the 23rd International Congress of Byzantine Studies, Belgrade 22-27 August 2016. Round Tables*, Βελιγράδι 2016, 490-492.
- *4.2.2 C. Morrisson και P. Papadopoulou, Changes et échanges monétaires autour de la Méditerranée orientale après 1204 : Introduction, B. Krsmanović και L. Milanović (επιμ.), *Proceedings of the 23rd International Congress of Byzantine Studies, Belgrade 22-27 August 2016. Round Tables*, Βελιγράδι 2016, 1387.
- *4.2.3 P. Papadopoulou, Coin Circulation in Anatolia after 1204, B. Krsmanović και L. Milanović (επιμ.), *Proceedings of the 23rd International Congress of Byzantine Studies, Belgrade 22-27 August 2016. Round Tables*, Βελιγράδι 2016, 1412-1414.
- *4.2.4 Π. Παπαδοπούλου, Επαφές και επιδράσεις μεταξύ Βυζαντινών και Ρως: νόμισμα, εμπόριο, συναλλαγές (9^{ος} – 11^{ος} αι.), Α. Δεληκάρη (επιμ.), *Βυζαντινές επιδράσεις στη μεσαιωνική Ρωσία*, Θεσσαλονίκη 2019, 35-51.

4.3. Συμβολές σε πρακτικά συνεδρίων χωρίς κριτή

- 4.3.1 P. Papadopoulou, Un trésor monétaire de trachéa de billon du XII^e s. provenant de Butrint (Albanie), C. Alfaro, C. Marcos και P. Otero (επιμ.), *XIII Congreso Internacional de Numismática, Madrid 2003: Actas-Proceedings-Actes I*, Μαδρίτη 2005, 1231-1236.
- *4.3.2 Α. Μέντζος, Μ. Παϊσίδου, Π. Παπαδοπούλου, Πρώτα συμπεράσματα για τη μετάβαση των Φιλίππων από την ύστερη αρχαιότητα στον μεσαίωνα, *Το αρχαιολογικό έργο στη Μακεδονία και Θράκη* 30 (2016), 523-532.

5. Άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά με κριτή

- 5.1 P. Papadopoulou, Tétartèra d'imitation du XIII^e siècle: à propos du trésor de Durrës (Albanie), *Revue Numismatique* 161 (2005), 145-162 και Πίν. XII-XIV.
- 5.2 P. Papadopoulou, Monnaies en plomb d'Alexis I^{er} Comnène dans la collection de la Bibliothèque nationale de France, *Bulletin de la Société française de la Numismatique* 60/2 (Φεβ. 2005), 20-25.
- 5.3 V. Radić, P. Papadopoulou και V. Ivanišević, The 12th and 13th Century Hoards of Byzantine Coins from the National Museum in Belgrade, *Numizmatičar* 26-27 (2003-2004) [δημοσίευση 2008], 319-354.

- 5.4 P. Papadopoulou, Five Lead Seals from Byzantine Butrint (Albania), *Studies in Byzantine Sigillography* 11 (2012), 133-142.
- 5.5 C. Morrisson και P. Papadopoulou, L'atelier monétaire du Grand Palais de Constantinople en 1201, *Bulletin de la Société française de numismatique* 68/10 (Δεκ. 2013), 320-323.
- 5.6 C. Morrisson και P. Papadopoulou, Matériaux pour servir à la numismatique byzantine tardive: analyse du «CNG hoard», *Revue Numismatique* 173 (2016), 373-395.

6. Συμβολές σε τιμητικούς τόμους

6.1. Συμβολές σε τιμητικούς τόμους με κριτή

- 6.1.1 P. Papadopoulou, Le *chichaton* et les noms des monnaies à la fin du XIe siècle, *Travaux et Mémoires* 16 [Mélanges Cécile Morrisson] (2010), 649-662.
- 6.1.2 P. Papadopoulou, *Holokotinarea, Protocharagea, Stamenarea*: Three 12th- and 13th-Century Byzantine Units of Measurement, Ε.Γ. Παπαευθυμίου και Ι. Π. Τουράτσογλου (επιμ.), *Ολοκότινον. Μελέτες Βυζαντινής Νομισματικής και Σιγίλλογραφίας. Τόμος στη μνήμη του Πέτρου Πρωτονοταρίου* [Βιβλιοθήκη της Ελληνικής Νομισματικής Εταιρείας 10], Αθήνα 2013, 99-104.
- *6.1.3 P. Papadopoulou, Daniel in the Lions' Den: An Unknown Palaiologan Numismatic Representation, Ch. Diamanti και Α. Vassiliou (επιμ.), *Έν Σοφία μαθητεύσαντες. Essays in Byzantine Material Culture and Society in Honour of Sophia Kalopissi – Verti*, Οξφόρδη 2019, 334-338.

6.2. Συμβολές σε τιμητικούς τόμους με πρόσκληση

- 6.2.1 V. Prigent, C. Morrisson και P. Papadopoulou, Quatre tessères de plomb et un portrait de l'empereur Christophore Lécapène, *Numismatika, Sfragistika i Epigrafika* 5 (2009) [*Studia in honorem professoris Ivan Jordanov*], 201-213 και Πίν. XX-XI.
- *6.2.2 C. Morrisson και P. Papadopoulou, A New Thessalonian Type of Theodore Komnenos Doukas (1224 – 1230) in the Paris Collection, *Bulletin of the National Institute of Archaeology* (2020) – Сборник 'В помет на проф. Йорданка Юркова', 231-237.

7. Λήμματα εγκυκλοπαίδειας

- 7.1 Π. Παπαδοπούλου, Νομισματοκοπέιο αυτοκρατορίας της Νίκαιας, στην *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Τόμος Α': Μικρά Ασία* (2008):

<http://www.ehw.gr/asiaminor/Forms/fLemma.aspx?lemmaid=5583&contlang=57>

7.2 Π. Παπαδοπούλου, Νομισματοκοπείο αυτοκρατορίας Τραπεζούντας, στην *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Τόμος Α΄: Μικρά Ασία* (2008):

<http://www.ehw.gr/asiaminor/FORMS/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaID=5576>

7.3 Π. Παπαδοπούλου, Νομισματοκοπείο Αντιόχειας, στην *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Τόμος Α΄: Μικρά Ασία* (2008):

<http://www.ehw.gr/asiaminor/Forms/fLemma.aspx?lemmaid=5581&contlang=57>

7.4 Π. Παπαδοπούλου, Νομισματοκοπείο Κυζίκου, στην *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Τόμος Α΄: Μικρά Ασία* (2008):

<http://www.ehw.gr/asiaminor/Forms/fLemma.aspx?lemmaid=5582&contlang=57>

7.5 Π. Παπαδοπούλου, Νομισματοκοπείο Νικομήδειας στην *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Τόμος Α΄: Μικρά Ασία* (2008):

<http://www.ehw.gr/asiaminor/Forms/fLemma.aspx?lemmaid=5584&contlang=57>

7.6 Ρ. Papadopoulou, The mint of Cherson, στην *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Τόμος Β΄: Εύξεινος Πόντος* (2008):

<http://blacksea.ehw.gr/forms/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaID=12305>

8. Κατάλογοι εκθέσεων

8.1 C. Morriison και Ρ. Papadopoulou, L'éclatement du monnayage dans le monde byzantin après 1204 : apparence ou réalité?, I. Villela-Petit (επιμ.), 1204, *La quatrième croisade. De Blois à ... Constantinople – Éclats d'empires. Catalogue d'exposition, Musée Château de Blois et Bibliothèque nationale de France, Musée du Cabinet des Médailles (octobre 2005- janvier 2006)*, Παρίσι 2006 [*Revue française d'héraldique et de sigillographie* 73-75 (2003-2005)], 135-143.

8.2 Ρ. Papadopoulou, Λήμματα νομισμάτων, I. Villela-Petit (επιμ.), 1204, *La quatrième croisade. De Blois à ... Constantinople – Éclats d'empires. Catalogue d'exposition, Musée Château de Blois et Bibliothèque nationale de France, Musée du Cabinet des Médailles (octobre 2005- janvier 2006)*, Παρίσι 2006 [*Revue française d'héraldique et de sigillographie* 73-75 (2003-2005)], αρ. 15-18, 35, 53, 63-65, 68-71, 73-75.

9. Διαδικτυακοί κατάλογοι νομισμάτων

*9.1 Δημοσίευση νομισμάτων και κερματομόρφων αντικειμένων της Ύστερης βυζαντινής περιόδου (1204-1453) από τη συλλογή του Cabinet des Médailles της Εθνικής βιβλιοθήκης της Γαλλίας στη

ψηφιακή βιβλιοθήκη Gallica της Εθνικής βιβλιοθήκης της Γαλλίας (BnF) – σε συνεργασία με τη Cécile Morrisson.

<https://gallica.bnf.fr/services/engine/search/sru?operation=searchRetrieve&version=1.2&startRecord=0&maximumRecords=50&page=1&exactSearch=false&query=notice%20all%20%22MonnByz%22%20%20and%20%28dc.type%20all%20%22objet%22%29&filter=provenance%20all%20%22bnf.fr%22>

(Λήμμα -> detailed information -> Relationship)

10. Διδακτικά εγχειρίδια

10.1 Π. Παπαδοπούλου, *Οδηγός Μελέτης του βιβλίου του C. Mango (επιμ.), Ιστορία του Βυζαντίου, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 2006, Φεβρουάριος 2011 και αναθεωρημένη μορφή Ιανουάριος 2012 [για τη θεματική ενότητα ΕΛΠ 14-Αρχαία Ελληνική και Βυζαντινή Ιστορία του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου]* (118 σελίδες).

11. Μεταφράσεις

11.1 G. Grivaud, Κεφάλαιο Γ'. Δίκαιο-Οικονομία, μετάφραση από τα γαλλικά: Π. Παπαδοπούλου, στο Θ. Παπαδόπουλλος (επιμ.), *Ιστορία της Κύπρου*, τομ. Στ', Λευκωσία 2011, 269-378.

12. Βιβλιογραφίες

12.1 P. Papadopoulou, Byzantium, C. Arnold-Biucchi και M. Caccamo-Caltabiano (επιμ.), *A Survey of Numismatic Research 2008-2013*, Taormina 2015, 281-297.

12.2 *Byzantinische Zeitschrift*, III. Abteilung. Bibliographische Notizen und Mitteilungen, 8A. Numismatik (2003-2006 και 2009 και εξής).

13. Βιβλιοκρισίες – Βιβλιοπαρουσιάσεις

13.1 «O. Callot, Salamine de Chypre XVI. Les monnaies. Fouilles de la ville 1964-1974, Paris: De Boccard, 2004», *Cahiers du Centre d'Études Chypriotes* 34 (2004), 284-287.

13.2 «C. Morrisson, V. Popović, V. Ivanišević et collaborateurs, Les trésors monétaires byzantins des Balkans et d'Asie Mineure (491-713), Paris: Lethielleux, 2006», *Revue Numismatique* 164 (2008), 508-511.

- 13.3 «C. Morrisson, V. Popović, V. Ivanišević et collaborateurs, Les trésors monétaires byzantins des Balkans et d'Asie Mineure (491-713), Paris: Lethielleux, 2006», *Medieval Review* (2009) (μετάφραση του προηγούμενου στα αγγλικά).
<https://scholarworks.iu.edu/dspace/bitstream/handle/2022/6575/09.01.05.html?sequence=1>
- 13.4 «Cheynet, J.-C., T. Gökyildirim και V. Bulgurlu, *Les sceaux byzantins du Musée archéologique d'Istanbul*, Istanbul 2012», *Bryn Mawr Classical Review* (Φεβ 2014).
<http://www.bmcreview.org/2014/02/20140238.html>
- *13.5 «V. Penna, *The Thera/1910 Hoard: A Contribution to the History of Mesa Gonia, Santorini (Memoranda Numismatica Athenensia 3*, Μουσείο Μπενάκη – ΚΙΚΠΕ, Αθήνα 2018», *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας* 40 (2019), 448-450.
- *13.6 «Γ. Νικολάου και Ι. Τουράτσογλου, *Η κυκλοφορία του βυζαντινού νομίσματος στον χώρο του ελλαδικού κορμού και στα Βαλκάνια. Η μαρτυρία των θησαυρών: 5^{ος} – 15^{ος} αιώνες (Οβολός 14)*» *Ιστότοπος Φίλων Νομισματικού Μουσείου* (2022):
<http://www.filoima.gr/?p=1667>

14. Επιμέλεια τεύχους περιλήψεων

- *14.1 *Χριστιανική Αρχαιολογική Εταιρεία. 39ο Συμπόσιο Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης, Πρόγραμμα και περιλήψεις εισηγήσεων και ανακοινώσεων*, Αθήνα 2019.
- *14.2 *Χριστιανική Αρχαιολογική Εταιρεία. 40ο Συμπόσιο Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης, Πρόγραμμα και περιλήψεις εισηγήσεων και ανακοινώσεων*, Αθήνα 2021.

15. Άλλες δημοσιεύσεις

- *15.1 *Remise de son épée d'académicien à Mme Cécile Morrisson. Sorbonne 20 septembre 2016. Grand Salon du Rectorat de l'Académie de Paris*, Παρίσι 2016, 7-9.

Γ. ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ (MEMOIRE DE D.E.A.)

A. P. Papadopoulou, *Production monétaire dans l'empire byzantin et les États successeurs (1143-1261)*, Université de Paris I – Panthéon-Sorbonne, Παρίσι 2002.

Μελέτη της νομισματικής παραγωγής του βυζαντινού κράτους, η οποία έχει ως αφετηρία τη βασιλεία του Μανουήλ Α΄ Κομνηνού (1143-1180), που υπήρξε ο πρώτος αυτοκράτορας του οποίου τα νομίσματα απετέλεσαν αντικείμενο μίμησης ήδη κατά το δωδέκατο αιώνα, και συνεχίζει και μετά το 1204, όταν πια η αυτοκρατορία έχει διαμελισθεί. Στο πρώτο μέρος εξετάζεται η νομισματική παραγωγή των Κομνηνών και των Αγγέλων, οι οποίες θα αποτελέσουν το πρότυπο των νομισματικών εκδόσεων της περιόδου μετά το 1204. Στο δεύτερο μέρος, που καλύπτει χρονικά την περίοδο έως την ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης το 1261, μελετάται η νομισματική παραγωγή των βυζαντινών κρατών που διαδέχθηκαν τη Βυζαντινή αυτοκρατορία μετά το 1204 (αυτοκρατορία της Νίκαιας, αυτοκρατορία της Θεσσαλονίκης, «δεσποτάτο» της Ηπείρου). Το τρίτο μέρος αναφέρεται στο σφετερισμό του αυτοκρατορικού δικαιώματος κοπής νομισμάτων: συγκεντρώνονται οι περιπτώσεις σφετεριστών του δωδέκατου και δέκατου τρίτου αιώνα που εξέδωσαν νόμισμα, καθώς και οι απομιμήσεις βυζαντινών νομισμάτων που εκδόθηκαν κατά το δέκατο τρίτο αιώνα από τους Λατίνους (λατινικές απομιμήσεις) και από άγνωστη εκδότρια αρχή (πιστές ή «βουλγαρικές» απομιμήσεις). Υπό το φως νέων ευρημάτων και δημοσιευμάτων επανεξετάζονται, συμπληρώνονται και σε πολλές περιπτώσεις αμφισβητούνται οι παραδοσιακά αποδεκτές απόψεις του Michael Hendy για την εν λόγω περίοδο.

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

B.1-5 P. Papadopoulou, *De l'unité à l'éclatement : la monnaie et son usage dans le monde byzantin (1092-1261)*, Université de Paris I – Panthéon-Sorbonne, Παρίσι 2007.

Αντικείμενο της εργασίας είναι η παραγωγή, κυκλοφορία και χρήση των νομισμάτων στα εδάφη της βυζαντινής αυτοκρατορίας και των κρατών που τη διαδέχθηκαν ύστερα από την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους το 1204 (αυτοκρατορία της Νίκαιας, λατινική αυτοκρατορία της Κωνσταντινούπολης και λατινικό βασίλειο της Θεσσαλονίκης, αυτοκρατορία της Θεσσαλονίκης, «δεσποτάτο» της Ηπείρου). Μελετάται η περίοδος από το 1092, οπότε και πραγματοποιήθηκε η νομισματική μεταρρύθμιση του Αλεξίου Α΄ Κομνηνού (1081-1118), έως το 1261, έτος ανακατάληψης της

Κωνσταντινούπολης από τους Βυζαντινούς. Το γεωγραφικό πλαίσιο της μελέτης καλύπτει τη Μικρά Ασία, τη Βαλκανική χερσόνησο, τα νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου, καθώς και την Κύπρο.

Στο πρώτο μέρος μελετώνται συστηματικά οι αναφορές σε νομίσματα, σε νομισματικά αλλά και γενικότερα σε οικονομικά θέματα στις βυζαντινές και λατινικές γραπτές πηγές του δωδέκατου και δέκατου τρίτου αιώνα (ιστοριογραφικά κείμενα, τυπικά και αρχεία μονών, επιστολές, ποιήματα, βίοι αγίων, εμπορικά συμβόλαια κ.ά.). Η αποκωδικοποίηση της συχνά αρχαϊζουσας γλώσσας των βυζαντινών συγγραφέων οδήγησε σε σημαντικές διορθώσεις, αλλά και σε νέες ανακαλύψεις σχετικά με τη νομισματική ορολογία της εποχής, τη σχετική αξία των διαφόρων υποδιαίρέσεων, τα ιδιαίτερα φορολογικά μέτρα κ.ά.

Το δεύτερο μέρος αφορά στη νομισματική παραγωγή. Εξετάζονται οι διάφοροι τύποι νομισμάτων, η μεταλλική τους σύνθεση, το μέγεθος της παραγωγής και οι διακυμάνσεις του σε συνάρτηση με τις ιστορικές εξελίξεις, καθώς και η οργάνωση και ο έλεγχος των νομισματοκοπειών. Στο μέρος αυτό παρέχεται ένας πλήρης σχολιασμένος κατάλογος των νομισματικών εκδόσεων της εξεταζόμενης περιόδου, ο οποίος σε αρκετές περιπτώσεις ανασκευάζει τις προταθείσες από τη βιβλιογραφία αποδόσεις τους σε εκδότριες αρχές μέσα από το πρίσμα νέων ευρημάτων με γνωστή προέλευση. Η συμβολή αυτή είναι ιδιαίτερως σημαντική για την περίοδο μετά το 1204, καθώς, μολονότι οι νομισματικές εκδόσεις των διαδόχων κρατών, όπως δημοσιεύθηκαν από το Michael Hendy στην πρωτοπόρο μελέτη του *Coinage and Money in the Byzantine Empire, 1081-1261* (Washington D.C. 1969), συμπληρώθηκαν σημαντικά από διάσπαρτες δημοσιεύσεις στις επόμενες δεκαετίες, το υλικό αυτό δεν ελήφθη πάντοτε υπόψιν στον τέταρτο τόμο του καταλόγου νομισμάτων του Dumbarton Oaks από τον ίδιο συγγραφέα (1999), ο οποίος χρησιμοποιείται σήμερα ως κατάλογος αναφοράς για τη νομισματοκοπία της περιόδου.

Τέλος, το τρίτο μέρος αφορά στη νομισματική κυκλοφορία, όπως αυτή μας αποκαλύπτεται μέσα από την αρχαιολογική μαρτυρία. Βάσει μιας εκτενούς βάσης δεδομένων νομισματικών θησαυρών και μεμονωμένων ανασκαφικών ή τυχαίων ευρημάτων εξετάζονται οι τάσεις της νομισματικής κυκλοφορίας στις επιμέρους περιοχές της αυτοκρατορίας. Στη συνέχεια τα σχετικά συμπεράσματα εντάσσονται στο ιστορικό πλαίσιο και ερμηνεύονται με βάση τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της κάθε θέσης, όπως αυτός μας αποκαλύπτεται από τα ανασκαφικά δεδομένα και τις ιστορικές πηγές. Ιδιαίτερο βάρος δίνεται στις διαφορετικές τάσεις που παρατηρούνται στην περίοδο πριν και μετά το 1204, στα κοινά σημεία που δηλώνουν τη συνέχεια της βυζαντινής αυτοκρατορικής παράδοσης κατά την περίοδο εξορίας, στις ιδιαιτερότητες της νομισματικής κυκλοφορίας σε κάποιες περιοχές, και τέλος, στην παρουσία ξένων νομισμάτων στα εδάφη της αυτοκρατορίας και των διαδόχων κρατών. Τη μελέτη συμπληρώνουν

παραρτήματα με καταλόγους θησαυρών και μεμονωμένων νομισματικών ευρημάτων, πίνακες μεταλλουργικών αναλύσεων, καθώς και απεικονίσεις νομισμάτων της περιόδου.

ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΕΣ

Υπό έκδοση

1.1 P. Papadopoulou, *Coinage and Ideology after 1204. Nicaea, Trebizond and the First Palaiologoi*, [Monographies du Centre d'Histoire et Civilisation de Byzance – Collège de France], Παρίσι – Leuven – Bristol CT.

Η μελέτη επικεντρώνεται στην οικονομική και ιδεολογική διάσταση του νομίσματος κατά την περίοδο από το 1204 έως και τις πρώτες δεκαετίες του δέκατου τέταρτου αιώνα και πιο συγκεκριμένα στην προσπάθεια των διαδόχων κρατών και των πρώτων Παλαιολόγων να συνεχίσουν τη βυζαντινή παράδοση – όπως εκφράζεται κυρίως μέσω της νομισματικής εικονογραφίας – και, ταυτόχρονα, να προσαρμοστούν στο νέο status quo που προέκυψε μετά το 1204 – κυρίως όσον αφορά στις εκδιδόμενες υποδιαίρέσεις και στη νομισματική κυκλοφορία. Η μονογραφία καλύπτει εν μέρει την περίοδο που μελέτησα στη διδακτορική μου διατριβή (1204-1261), αλλά την προσεγγίζει από μια τελείως διαφορετική οπτική γωνία, αυτή των νομισμάτων ως φορέων της αυτοκρατορικής ιδεολογίας. Μολονότι το νόμισμα αποτελεί την αφετηρία, η μελέτη εξετάζει τα ιστορικά συγκείμενα και συγκρίνει το νόμισμα με άλλα μέσα προβολής της αυτοκρατορικής ιδεολογίας, όπως η αυτοκρατορική μνημειακή τέχνη, τα αυτοκρατορικά εγκώμια και οι αυτοκρατορικές σφραγίδες. Αποτελείται από δύο μέρη.

Το πρώτο μέρος εστιάζει στη νομισματοκοπία της Νίκαιας και της Τραπεζούντας και μέσω συγκρίσεων και με άλλα μέσα έκφρασης της αυτοκρατορικής ιδεολογίας, ερευνά την επίδραση των (ιδεολογικών) φιλοδοξιών και των (οικονομικών) αναγκαιοτήτων στα νομίσματα των κρατών που δημιουργήθηκαν μετά το διαμελισμό της Βυζαντινής αυτοκρατορίας το 1204. Στο πλαίσιο αυτό, οι φιλοδοξίες εστιάζουν στην προσπάθεια προβολής της πολυπόθητης σύνδεσης με τη δυναστεία των Κομνηνών, ενώ η αναγκαιότητα αντικατοπτρίζεται στις αλλαγές στις οποίες υποχρεώνονται να προβούν τα διάδοχα κράτη προκειμένου να προσαρμοστούν στη νέα τάξη πραγμάτων που επικρατεί στην ανατολική Μεσόγειο κατά το δέκατο τρίτο αιώνα.

Το δεύτερο μέρος διερευνά την τύχη της κληρονομιάς της αυτοκρατορίας της Νίκαιας υπό τους πρώτους Παλαιολόγους λαμβάνοντας ως παράδειγμα τη λατρεία του αγίου Τρύφωνα. Η απεικόνισή του αγίου αυτού στα νομίσματα της αυτοκρατορίας αποτελεί όψιμο φαινόμενο στην ιστορία της, το οποίο μπορεί να ενταχθεί στο πλαίσιο μιας ευρύτερης προσπάθειας δημιουργίας ενός αυτοκρατορικού

προστάτη αγίου. Η διαφορετική στάση που θα έχουν προς την παράδοση αυτή ο Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος (1258/61-1282) και ο γιος του, Ανδρόνικος Β΄ (1282-1328) αντικατοπτρίζεται και μέσα από τα νομίσματα και αντανακλά τις ιδιαίτερες ιστορικές συνθήκες και τάσεις που επικρατούν σε κάθε μία από τις βασιλείες αυτές.

1.2 Π. Παπαδοπούλου, *Ενθύμια από την πατρίδα. Ιστορίες προσφυγικών κειμηλίων από την Ανατολική Θράκη, τον Πόντο και τη Μικρά Ασία*, εκδόσεις Ασίνη, Αθήνα.

Η μελέτη εξετάζει συνολικά το θέμα των κειμηλίων αρχαιολογικής και καλλιτεχνικής αξίας που έφεραν μαζί τους οι πρόσφυγες της Ανατολικής Θράκης, του Πόντου και της Μικράς Ασίας ως συνέπεια της Μικρασιατικής καταστροφής και της ανταλλαγής πληθυσμών που ακολούθησε. Διακρίνεται σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος αφορά στα κειμήλια γενικότερα και τα εξετάζει ως σύνολο, ενώ στο δεύτερο μέρος αναλύονται δώδεκα περιπτώσεις κειμηλίων με τις ιδιαίτερες ιστορίες τους.

Πιο συγκεκριμένα, το πρώτο μέρος ξεκινά με το ιστορικό πλαίσιο, τις εξελίξεις που οδήγησαν στη μικρασιατική καταστροφή, τη συνθήκη της Λωζάννης και το προσφυγικό κύμα που δημιουργήθηκε με την εφαρμογή της υποχρεωτικής ανταλλαγής πληθυσμών. Έμφαση δίνεται στις διαφορετικές συνθήκες μετοικεσίας των προσφύγων, οι οποίες επηρέασαν ποσοτικά τα κειμήλια που έφεραν μαζί τους. Έτσι, οι δραματικές συνθήκες αποχώρησης στα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας, αλλά σε ένα μεγάλο βαθμό και στον Πόντο, δεν επέτρεψαν τη μεταφορά πολλών ή ογκωδών κειμηλίων. Αντιθέτως, η αποχώρηση από την Ανατολική Θράκη ήδη τον Οκτώβριο-Νοέμβριο του 1922, η οποία πραγματοποιήθηκε χωρίς ουσιαστική πολεμική απειλή – ο τουρκικός στρατός παρέμενε στη Μικρά Ασία – επέτρεψε στους πρόσφυγες να μεταφέρουν πολλά κειμήλιά τους, μεταξύ των οποίων και πιο βαριά ή ογκώδη, όπως τέμπλα και βιβλιοθήκες. Η Καππαδοκία, τέλος, αποτελεί την τελευταία χρονικά περίπτωση προσφυγικού κύματος, αφού η μετοικεσία πραγματοποιήθηκε ως απόρροια της συνθήκης της Λωζάννης. Οι Καππαδόκες είχαν το χρόνο να μαζέψουν και να μεταφέρουν κατά τρόπο συστηματικό τα κειμήλιά τους, τα οποία εκπροσωπούν τη μερίδα του λέοντος μεταξύ των προσφυγικών κειμηλίων.

Σε όλες, ωστόσο, τις περιπτώσεις έπρεπε να γίνουν επιλογές, οι οποίες διαπιστώνεται ότι κινήθηκαν γύρω από δύο κύριους άξονες: τη θρησκευτική πίστη και το φιλεκπαιδευτικό πνεύμα. Έτσι μεταφέρθηκαν κυρίως εκκλησιαστικά κειμήλια, αλλά και βιβλία. Οι δύο αυτοί άξονες εκπροσωπούν τις δύο βασικές συνιστώσες της ταυτότητας των μικρασιατικών και θρακικών πληθυσμών: την ορθοδοξία και την ελληνικότητα που καλλιεργούνταν μέσω των σχολείων και των φιλεκπαιδευτικών συλλόγων των κοινοτήτων τους. Ως προς τη χρονολογική διάσταση, τα περισσότερα κειμήλια ανήκουν στη μεταβυζαντινή περίοδο και δη στον 17^ο- 19^ο αιώνα, περίοδο κατά την οποία οι ελληνορθόδοξες κοινότητες γνώρισαν άνθηση.

Τα κειμήλια που σώζονται παρουσιάζουν μεγάλη ειδολογική ποικιλία: φορητές εικόνες, εκκλησιαστική σκευή (λειτουργικά σκεύη, εκκλησιαστικά έπιπλα, λειτουργικά υφάσματα, ιερατικά άμφια κ.ά.), ιερά και αυτοκρατορικά λείψανα, χειρόγραφα και παλαίτυπα, ολόκληρες βιβλιοθήκες, αρχαία γλυπτά, αλλά και ανάγλυφα υστερότερων περιόδων, νομίσματα, σφραγίδες, ακόμη και ψηφίδες από τον ψηφιδωτό διάκοσμο ναών. Κάθε μία από τις κατηγορίες αυτές παρουσιάζεται και σχολιάζεται, ενώ η ανάλυση εμπλουτίζεται με τη χρήση χαρακτηριστικών παραδειγμάτων.

Μια ενδιαφέρουσα πτυχή των κειμηλίων, που έως τώρα έχει εν μέρει μόνο αξιοποιηθεί από την έρευνα, είναι οι προφορικές μαρτυρίες των ίδιων των προσφύγων για τα κειμήλια που έφεραν μαζί τους ή ακόμη και για κειμήλια τα οποία αναγκάστηκαν να αφήσουν πίσω. Οι μαρτυρίες αυτές – που παρατίθενται στο Παράρτημα ΙΙΙ – εξετάζονται και αναλύονται ανάλογα με την περιοχή προέλευσης των προσφύγων, ενώ εντοπίζονται και κοινά μοτίβα, όπως η θαυματουργική δράση εικόνων και λειψάνων κατά τη διάρκεια του ταξιδιού προς την Ελλάδα ή η απογοήτευση που βιώνουν οι πρόσφυγες για την τύχη των κειμηλίων τους στο ελληνικό κράτος. Αυτό το τελευταίο, η διαχείριση δηλαδή των κειμηλίων από το ελληνικό κράτος, από το 1922 έως σήμερα, αποτελεί και το θέμα του τελευταίου υποκεφαλαίου του πρώτου μέρους, στο οποίο διαπιστώνεται η μουσειοποίηση των κειμηλίων, και μάλιστα τις περισσότερες φορές χωρίς να αναγνωρίζεται η ιδιαίτερη, προσφυγική προέλευσή τους.

Όλα τα κεφάλαια του πρώτου μέρους συμπληρώνονται από παραθέματα προφορικών ή – σπανιότερα – γραπτών μαρτυριών, που ζωντανεύουν τα γεγονότα και τις εξελίξεις που σχολιάζονται στο κείμενο.

Στο δεύτερο μέρος παρουσιάζονται δώδεκα κειμήλια, καθένα από τα οποία δίνει την ευκαιρία να παρουσιαστεί μια ιδιαίτερη κατηγορία αντικειμένων και παράλληλα να αναδειχθούν οι ιδιαιτερότητες μιας περιοχής. Στις περισσότερες περιπτώσεις τα κειμήλια συνοδεύονται από προφορικές μαρτυρίες που μας αποκαλύπτουν στοιχεία της ιστορίας τους. Τα επιλεγέντα κειμήλια προέρχονται από όλες τις περιοχές από τις οποίες ήρθαν πρόσφυγες, εκπροσωπούν διαφορετικές κατηγορίες αντικειμένων και εκτείνονται χρονικά από την πρώιμη βυζαντινή περίοδο έως και τον 19^ο αιώνα.

Η μελέτη συνοδεύεται από τρία παραρτήματα. Στο Παράρτημα Ι περιέχεται κατάλογος των σημαντικών λόγω της παλαιότητας ή της καλλιτεχνικής τους αξίας κειμηλίων, τα οποία παρουσιάζονται ανά είδος (φορητές εικόνες, εκκλησιαστικά σκεύη, χειρόγραφα, λειτουργικά υφάσματα, ιερατικά άμφια κ.ο.κ.). Στο Παράρτημα ΙΙ παρατίθενται οι πίνακες με την κατανομή των προσφυγικών κειμηλίων ανά μουσείο, όπως εμφανίζονται στην έκδοση του Ταμείου Ανταλλαξιμών Κοινοτικών και Κοινοφελών Περιουσιών, *Έκθεση πεπραγμένων Ταμείου ανταλλαξιμών κοινοτικών και κοινοφελών περιουσιών (1929-1937)*, Αθήνα 1938. Το Παράρτημα ΙΙΙ περιλαμβάνει τις προφορικές και προσωπικές γραπτές

μαρτυρίες των ίδιων των προσφύγων ή απογόνων τους, οι οποίες αναφέρονται σε κειμήλια. Οι μαρτυρίες είναι ταξινομημένες ανά γεωγραφική περιοχή προέλευσης των προσφύγων.

Η εργασία συμπληρώνεται από ένα χρονολόγιο, που εστιάζει κυρίως σε εξελίξεις σχετικές με τη μεταφορά και διαχείριση των προσφυγικών κειμηλίων, και γλωσσάρι.

Σε προετοιμασία

1.3 P. Papadopoulou, *From Unity to Fragmentation: Money and its Use in the Byzantine World (1092-1261)*, Monographies du Centre d'Histoire et Civilisation de Byzance, Παρίσι.

Η εργασία αυτή αποτελεί μεταφρασμένη στα αγγλικά και επεξεργασμένη μορφή της διδακτορικής διατριβής (βλ. παραπάνω, Β. 1-5).

1.4 C. Morrisson και P. Papadopoulou, *Catalogue des monnaies byzantines de la Bibliothèque nationale III (1204-1453)*, Παρίσι.

Πρόκειται για τον τρίτο και τελευταίο τόμο της συλλογής βυζαντινών νομισμάτων της Εθνικής βιβλιοθήκης της Γαλλίας, ο οποίος καλύπτει την περίοδο από την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους και το διαμελισμό της Βυζαντινής αυτοκρατορίας το 1204 έως το 1453, έτος κατάλυσης του βυζαντινού κράτους. Ο τόμος αυτός έρχεται να συμπληρώσει τους δύο προηγούμενους που δημοσιεύθηκαν από τη Cécile Morrisson το 1970. Για την περίοδο αυτή, η συλλογή αριθμεί 849 χρυσά, αργυρά και χαλκά νομίσματα· προέρχονται από τα διάδοχα κράτη (αυτοκρατορία της Νίκαιας, «δεσποτάτο» της Ηπείρου, αυτοκρατορία της Θεσσαλονίκης, λατινική αυτοκρατορία Κωνσταντινούπολης, λατινικό βασίλειο Θεσσαλονίκης), περιλαμβάνουν πιστές απομιμήσεις, αλλά και πληθώρα κοπών της παλαιολόγειας περιόδου. Μεταξύ των νομισμάτων της συλλογής εντοπίζονται νομισματικοί θησαυροί, καθώς και αδημοσίευτοι τύποι και παραλλαγές.

Στόχος της δημοσίευσης είναι να καταστήσει γνωστή τη συλλογή, αλλά κυρίως να αποτελέσει κατάλογο αναφοράς για τα νομίσματα της Ύστερης βυζαντινής περιόδου. Για το σκοπό αυτό προβλέπονται εκτενή εισαγωγικά κεφάλαια σχετικά με το νόμισμα στις γραπτές πηγές, τη νομισματική εικονογραφία, τους θησαυρούς, τη νομισματική κυκλοφορία, αλλά και ειδικότερα κεφάλαια για τη νομισματοκοπία κάθε βασιλείας. Στον κατάλογο προστίθενται οι νομισματικοί τύποι που δεν απαντούν στη συλλογή της Εθνικής βιβλιοθήκης της Γαλλίας με στόχο να αποτελέσει ο κατάλογος το πλήρες corpus της σύνθετης νομισματοκοπίας της Ύστερης βυζαντινής εποχής.

Σημ.: Η ηλεκτρονική δημοσίευση των νομισμάτων αυτών στην ψηφιακή βιβλιοθήκη της Εθνικής βιβλιοθήκης της Γαλλίας Gallica έχει ήδη ολοκληρωθεί (βλ. παρακάτω, αρ. 9.1).

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΣΥΛΛΟΓΙΚΩΝ ΤΟΜΩΝ

Σε προετοιμασία

2.1 P. Papadopoulou και A. Simpson (επιμ.), *The Empire of Nicaea Revisited* [BYZANTIOC. Studies in Byzantine History and Civilization], Turnhout.

Ο συλλογικός τόμος έχει γίνει δεκτός στη σειρά BYZANTIOC. STUDIES IN BYZANTINE HISTORY AND CIVILIZATION (SBHC) του εκδοτικού οίκου Brepols (Turnhout) – με την επιφύλαξη της τελικής έγκρισής του από κριτή μετά την ολοκλήρωσή του.

Η σημαντικότερη συνέπεια της άλωσης της Κωνσταντινούπολης από τους Λατίνους το 1204 υπήρξε ο διαμελισμός της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Στο πλαίσιο αυτό, πρόσφυγες από την Κωνσταντινούπολη ίδρυσαν την αυτοκρατορία της Νίκαιας στη βορειοδυτική Μικρά Ασία και αφιέρωσαν τις προσπάθειές τους στην ανασύσταση της αυτοκρατορίας στην εξορία, στην ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης και στην επανένωση του βυζαντινού κόσμου. Σε συνεχή ανταγωνισμό με τους Σελτζούκους Τούρκους, τους Λατίνους, τους Βουλγάρους και το κράτος της Ηπείρου, η αυτοκρατορία της Νίκαιας εμφανίστηκε, ήδη από τη σύστασή της, ως συνεχιστής της βυζαντινής κληρονομιάς· σταδιακά κατάφερε να επεκτείνει τα εδάφη της και να διασφαλίσει την ηγετική της θέση μεταξύ των κρατών της Ανατολικής Μεσογείου, ενώ το 1261 ανέκτησε την Κωνσταντινούπολη και επανίδρυσε τη Βυζαντινή αυτοκρατορία.

Το έργο της Alice Gardner, *The Lascarids of Nicaea. The Story of an Empire in Exile* (Λονδίνο 1912), η πρώτη αποκλειστικά αφιερωμένη στην αυτοκρατορία της Νίκαιας μελέτη, παρουσίαζε αναλυτικά τα πρόσωπα και τα γεγονότα που σημάδεψαν το μεγαλύτερο και σημαντικότερο διάδοχο κράτος, αλλά αγνόησε τις διοικητικές και κοινωνικές δομές του. Το κενό αυτό ήρθε να καλύψει η πρωτοποριακή μελέτη του Michael Angold, *Government and Society under the Lascarids of Nicaea*, που δημοσιεύθηκε το 1975. Έκτοτε μελετήθηκαν οι εκκλησιαστικές σχέσεις της Νίκαιας με τον κύριο βυζαντινό αντίπαλό της, το «δεσποτάτο» της Ηπείρου, τα αρχαιολογικά κατάλοιπα της αυτοκρατορίας στην Ανατολία, η πολιτική σκέψη και η λογοτεχνική παραγωγή της, η περί Ελληνισμού ιδεολογία που καλλιέργησαν οι διανοούμενοί της και η νέα ταυτότητα των Βυζαντινών, όπως διαμορφώθηκε μετά το 1204. Ωστόσο, δεν έχει υπάρξει μελέτη αφιερωμένη συνολικά στην αυτοκρατορία. Το κενό αυτό έρχεται να καλύψει ο συλλογικός αυτός τόμος, προσφέροντας στην επιστημονική κοινότητα μια νέα σύνθεση, η οποία περιλαμβάνει τις πιο πρόσφατες απόψεις σχετικά με το σημαντικότερο βυζαντινό διάδοχο κράτος. Με τη συνδρομή ειδικών από διάφορους τομείς των βυζαντινών σπουδών παρουσιάζεται η πρόοδος που έχει συντελεστεί στη

μελέτη της αυτοκρατορίας της Νίκαιας στην πολιτική και κοινωνική ιστορία, στην οικονομία και στη νομισματική, στην εξέλιξη της πολιτική θεωρίας και ιδεολογίας, καθώς και στην αρχαιολογία. Μεταξύ των θεμάτων που πραγματεύονται οι συγγραφείς είναι οι απαρχές και η εξέλιξη της αυτοκρατορίας της Νίκαιας, και πιο συγκεκριμένα οι μηχανισμοί ίδρυσης, επέκτασης και εδραίωσης του κράτους, η θέση της Νίκαιας στην Ανατολική Μεσόγειο, ιδιαίτερα σε σχέση με τα υπόλοιπα κράτη της Ανατολίας, των Βαλκανίων και της Λατινικής Ανατολής, η ανάπτυξη των διοικητικών και οικονομικών θεσμών της, η λογοτεχνική παραγωγή και ο υλικός πολιτισμός, και τέλος, οι συνέχειες και ασυνέχειες που παρατηρούνται στις κοινωνικές δομές και τις ιδεολογικές τάσεις. Οι συμβολές αυτές θα συνεισφέρουν στην καλύτερη κατανόηση του χαρακτήρα της αυτοκρατορίας της Νίκαιας και του ρόλου που αυτή διαδραμάτισε στον μεταβαλλόμενο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου κατά το δέκατο τρίτο αιώνα.

Ο κατάλογος των συγγραφέων και οι τίτλοι των συμβολών τους είναι:

Pagona PAPADOPOULOU – Alicia SIMPSON

Introduction

Historiography

Alicia SIMPSON

Byzantium's Babylonian Exile? The Reality and Legacy of the Empire of Nicaea

Matthew KINLOCH

The Laskarid Polity as Protagonist: Political Action, Characters and Anthropomorphism

Anthony KALDELLIS

Hellenism and Identity at the Empire of Nicaea: The Evolution of Modern Narratives vs. the Textual Evidence

Literature and Society

Michael ANGOLD

Nicholas Mesarites at Nicaea

Dionysios STATHAKOPOULOS

Ball and (Golden) Chain: The Nicaean Emperors and the Aristocracy

Dimiter ANGELOV

Barbarian or Hellenic? Ordeal by Fire in Byzantium Revisited

Nicaea and Its Neighbors

Brendan OSSWALD

Nicaea and Epiros

Vlada STANKOVIC

The New 'Byzantine Commonwealth': Nicaea and Its Balkan Neighbors

Dimitri KOROBENIKOV

Looking through the Eastern Lens: The Foundation of the Empire of Nicaea

Material Evidence

Suna CAGAPTAY

The Archaeology of the Laskarids: New Evidence

Tolga UYAR

The Art of the Empire of Nicaea: The View from Cappadocia

Jean-Claude CHEYNET

Seals in the Empire of Nicaea and Its Rival States

Pagona PAPADOPOULOU

Coinage and Money in the Empire of Nicaea

***2.2 P. Papadopoulou και C. Morrisson (επιμ.), *Change and Monetary Exchange in the Eastern Mediterranean, ca. 1204-1453* [Monographies], Παρίσι - Louvain – Bristol CT.**

Ο συλλογικός τόμος έχει γίνει δεκτός στη σειρά Monographies du Centre d'Histoire et Civilisation de Byzance – Collège de France του εκδοτικού οίκου Peeters (Παρίσι – Louvain – Bristol CT).

Η περίοδος από τον δέκατο τρίτο έως το δέκατο πέμπτο αιώνα χαρακτηρίζεται από σημαντικά γεγονότα και εξελίξεις που άλλαξαν ριζικά τη Βυζαντινή αυτοκρατορία, αλλά και τις γύρω περιοχές. Πολιτική και στρατιωτική διάσπαση, οικονομική αποδυνάμωση σε σχέση με παλαιούς και νέους γείτονες, κοινωνικοί και ιδεολογικοί μετασχηματισμοί είναι κάποια από τα χαρακτηριστικά που αποδίδουν οι ιστορικοί στην περίοδο αυτή. Οι νέες συνθήκες που επικράτησαν στο Βυζάντιο και στην Ανατολική Μεσόγειο ευρύτερα από τον δέκατο τρίτο αιώνα και εξής είχαν επιπτώσεις και στη νομισματική παραγωγή και κυκλοφορία.

Το ζωνρό ενδιαφέρον για την περίοδο αυτή κατά τις τελευταίες τρεις δεκαετίες οδήγησε σε σημαντική πρόοδο όσον αφορά στη μελέτη της νομισματικής παραγωγής στο Βυζάντιο, τα γειτονικά κράτη και τους εμπορικούς εταίρους του, στην εξέταση της ανάμεικτης κυκλοφορίας πολλών και διαφορετικών νομισματικών εκδόσεων, και οδήγησε σε μελέτες νομισματικής κυκλοφορίας περιορισμένης γεωγραφικής εμβέλειας. Από την έρευνα, ωστόσο, απουσιάζει μια προσπάθεια συνολικής μελέτης της νομισματικής κυκλοφορίας στη Βαλκανική χερσόνησο, τη Μικρά Ασία και τα νησιά της Ανατολικής Μεσογείου σε συνάρτηση με τις ιστορικές συνθήκες που επικρατούσαν την εποχή εκείνη. Το κενό αυτό έρχεται να καλύψει ο συλλογικός αυτό τόμος με τη συνδρομή ειδικών σε διαφορετικές περιοχές και νομισματοκοπίες της Ανατολικής Μεσογείου.

Ο κατάλογος των συγγραφέων και οι τίτλοι των συμβολών τους είναι:

Pagona PAPADOPOULOU – Cécile MORRISSON

Introduction

Cécile MORRISSON

Post-1204 Transformation in Monetary Exchange in the Eastern Mediterranean

Vujadin IVANIŠEVIĆ

Coin Circulation in Medieval Serbia

Dochka VLADIMIROVA-ALADZHOVA και Alena TENCHOVA-JANZIK

Coin Circulation in Medieval Bulgaria. Recent Coin Finds from the 13th and 14th centuries

Vangelis MALADAKIS

Money and Currencies in Lower Macedonia: the Post-1204 Realities

Julian BAKER

Circulation of Non-Byzantine Coins in the Two Coasts of the Aegean

Anna-Maria KASDAGLI

Meeting the Winds of Change: the Mint of Rhodes (c. 1204-1522)

Pagona PAPADOPOULOU

Coin Circulation in Anatolia after 1204

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΣΕ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΥΣ ΤΟΜΟΥΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΣΕ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΥΣ ΤΟΜΟΥΣ ΜΕ ΚΡΙΤΗ

3.1.1 P. Papadopoulou, Betwixt Greeks, Saracens and Crusaders: Lusignan Coinage and its Place in the Eastern Mediterranean (1192 – 1324), G. Grivaud (επιμ.), *France de Chypre, 1192-1474* [= *Cahiers du Centre des Études Chypriotes* 43 (2013)], 473-492.

Το κείμενο αποτελεί συμβολή στο ειδικό αφιέρωμα στην Κύπρο των Λουζινιανών σε επιμέλεια Gilles Grivaud και εξετάζει την νομισματοκοπία της δυναστείας των Λουζινιανών σε σχέση με αυτή των υπολοίπων κρατών της ανατολικής Μεσογείου.

Η περίοδος των σταυροφοριών χαρακτηρίζεται από μια σειρά μεταβολών που θα μεταμορφώσουν την ανατολική Μεσόγειο. Η νέα κατάσταση που δημιουργείται αντανακλάται στη νομισματική παραγωγή και κυκλοφορία στα νεοσύστατα κράτη της λατινικής Ανατολής, που χαρακτηρίζονται από διαφορετικές τάσεις: μίμηση των νομισματικών εκδόσεων που κυκλοφορούσαν ήδη στις νεοκατακτηθείσες περιοχές πριν την κατάκτηση, άντληση έμπνευσης από τη νομισματοκοπία της μητρόπολης των κατακτητών και τέλος, οικειοποίηση νομισματικών εκδόσεων και τύπων άλλων κρατών της περιοχής που διακρίνονται στον πολιτικό, οικονομικό/εμπορικό ή στρατιωτικό τομέα. Η τελευταία αυτή τάση έως τα μέσα του δέκατου τρίτου αιώνα χαρακτηρίζεται από τη χρήση προτύπων προερχόμενων από τα ισχυρά κράτη της ανατολικής Μεσογείου (Βυζαντινή αυτοκρατορία, Φατιμιδικό χαλιφάτο κ.ά.). Η άνθηση, ωστόσο, των ιταλικών ναυτικών πόλεων θα διακόψει την πρακτική αυτή· στο εξής, τα πρότυπα των τοπικών νομισματικών εκδόσεων αναζητούνται στη Δύση (Βενετία, βασίλειο των Ανδεγαυών κ.ά.).

Στο πλαίσιο αυτό, η νομισματοκοπία των Λουζινιανών της Κύπρου αποτελεί εξαίρεση. Όπως καταδεικνύεται στη συμβολή αυτή, μπορούμε να διακρίνουμε δύο χρονολογίες ορόσημα. Η πρώτη αντιστοιχεί στην εισαγωγή από τον Guy de Lusignan ενός νομισματικού συστήματος (1192), που συνδυάζει στοιχεία βυζαντινά και σταυροφορικά/δυτικά. Ο υβριδικός χαρακτήρας του ανταποκρίνεται στην παράδοση με την οποία είναι εξοικειωμένοι οι τοπικοί πληθυσμοί, αλλά παράλληλα διευκολύνει τις επαφές του νεοσύστατου βασιλείου με την λατινική Ανατολή και τη Βυζαντινή αυτοκρατορία. Πρόκειται για τη μοναδική περίπτωση σταυροφορικού νομισματικού συστήματος, το οποίο είναι υβριδικό ήδη από τη σύλληψη και την πρώτη εφαρμογή του. Όσον αφορά στην εικονογραφία των νομισμάτων του συστήματος αυτού, τα νομίσματα από πολύτιμο μέταλλο (άργυρο) που εμπνέονται από τα βυζαντινά τρικέφαλα, ακολουθούν την εικονογραφία των τελευταίων, με δύο, ωστόσο, εξαιρέσεις: ο Χριστός στον εμπροσθότυπο ευλογεί με τον τρόπο της λατινικής και όχι της ορθόδοξης Εκκλησίας, ενώ στον οπισθότυπο το βυζαντινό στέμμα έχει αντικατασταθεί από ένα δυτικής έμπνευσης στέμμα με τρεις απολήξεις και το λάβαρο – αποκλειστικά βυζαντινό διάσημο – από σταυροφόρο σφαίρα. Αν και οι αλλαγές αυτές είναι μικρές, εστιάζουν στους δύο πυλώνες της νέας τάξης πραγμάτων: τη βασιλική εξουσία και τη λατινική Εκκλησία.

Το δεύτερο ορόσημο σχετίζεται με τη νομισματική μεταρρύθμιση που πραγματοποίησε στα τέλη του δέκατου τρίτου ή στις αρχές του δέκατου τέταρτου αιώνα ο Ερρίκος Β΄ (1285-1324), μεταρρύθμιση που οδήγησε στην εγκατάλειψη του χρυσού σταθμητικού κανόνα και στην εισαγωγή ενός αργυρού νομίσματος, του gros. Η μεταρρύθμιση αυτή έδωσε στην Κύπρο τη δυνατότητα να ενταχθεί στο εμπορικό δίκτυο της ανατολικής Μεσογείου, όπου κατά το πρώτο μισό του δέκατου τέταρτου αιώνα κυριαρχούσαν τα αργυρά νομίσματα. Είναι αδύνατο να εντοπίσουμε ένα συγκεκριμένο δυτικό νόμισμα, το οποίο να λειτούργησε ως πρότυπο για το κυπριακό gros. Οι ομοιότητες που παρουσιάζει με το *gigliato* που εισήγαγε το 1303 ο Κάρολος Β΄ Ανδεγαυός είναι πολλές, δε διαθέτουμε, ωστόσο, πληροφορίες για διασυνδέσεις μεταξύ των δύο βασιλείων. Όσον αφορά στην εικονογραφία των gros, επηρεάζονται από την προϋπάρχουσα τοπική παράδοση και τη δυτική νομισματική και σιγιλλογραφική παράδοση, εμπνέονται αόριστα από γαλλικές βασιλικές κοπές, αλλά αποτελούν πρωτότυπες συνθέσεις, οι οποίες προβάλλουν, μεταξύ άλλων, τις διεκδικήσεις των Κυπρίων βασιλέων επί του θρόνου της Ιερουσαλήμ, ως συνέπεια της υιοθέτησης του τίτλου του βασιλέα της Ιερουσαλήμ από τον Κάρολο Α΄ Ανδεγαυό το 1277.

3.1.2 P. Papadopoulou, Coinage, Numismatic Circulation and Monetary Policy under John II Komnenos (1118-1143), A. Bucossi και A. Rodriguez Suarez (επιμ.), *John II Komnenos, Emperor of Byzantium: In the*

Shadow of Father and Son [Publications of the Centre for Hellenic Studies, King's College London 17], Farnham 2016, 183-200.

Το κείμενο εντάσσεται σε έναν τόμο αφιερωμένο στο λιγότερο γνωστό από τους Κομνηνούς αυτοκράτορες, τον Ιωάννη Β΄ Κομνηνό (1118-1143), για τον οποίο παραδίδονται ελάχιστες πληροφορίες. Με αφετηρία τα νομίσματα που εκδόθηκαν στο όνομά του, η μελέτη εξετάζει τη νομισματική παραγωγή σε πολύτιμα μέταλλα (χρυσός και άργυρος) και τη νομισματική κυκλοφορία επί βασιλείας του, αλλά και αργότερα, και καταλήγει σε σημαντικά συμπεράσματα σχετικά με μια καινοτόμο και επιτυχημένη, όπως αποδείχθηκε στη συνέχεια, νομισματική πολιτική που πρώτος αυτός εφάρμοσε.

Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά στη νομισματική παραγωγή τόσο σε χρυσό (υπέρπυρα) όσο και σε ήλεκτρο (τρικέφαλα), μπορεί να διακριθεί σε τρεις φάσεις, κάθε μία από τις οποίες εκπροσωπείται από την έκδοση ενός νέου τύπου και αντιστοιχεί σε μία από τις τρεις ινδικτιώνες που καλύπτει η βασιλεία του Ιωάννη. Όσον αφορά στο μέγεθος της παραγωγής υπερπύρων, η μελέτη καταδεικνύει ότι υπάρχει μείωσή του κατά τη δεύτερη και τρίτη φάση σε σχέση με την πρώτη, ενώ αντίθετα στην περίπτωση των τρικεφάλων παρατηρείται σταθερά ανοδική πορεία. Είναι επομένως εμφανής μια μετακύλιση του κέντρου βάρους της παραγωγής από τα χρυσά στα ηλεκτρικά νομίσματα. Το φαινόμενο αυτό – αύξηση της παραγωγής τρικεφάλων με παράλληλη μείωση της παραγωγής υπερπύρων – ήταν γνωστό για την επόμενη βασιλεία, του Μανουήλ Α΄ Κομνηνού (1143-1180), ωστόσο, η μελέτη αυτή δείχνει ότι οι απαρχές του εντοπίζονται στη βασιλεία του Ιωάννη Β΄. Η αλλαγή αυτή στην παραγωγή νομισμάτων από πολύτιμα μέταλλα θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως ηθελημένη κίνηση εκ μέρους του αυτοκρατορικού νομισματοκοπείου ή/ και της κεντρικής διοίκησης.

Η μελέτη της νομισματικής κυκλοφορίας στη διάρκεια της βασιλείας του Ιωάννη, αλλά και μετά από αυτή, φαίνεται να επιβεβαιώνει το γεγονός αυτό. Βάσει της μαρτυρίας των θησαυρών και των μεμονωμένων ευρημάτων διαπιστώνεται ότι κατά το δωδέκατο αιώνα μπορούν να διακριθούν τρεις ζώνες κυκλοφορίας υπερπύρων και τρικεφάλων: η πρώτη περιλαμβάνει τον ελλαδικό κορμό και χαρακτηρίζεται από την αποκλειστική χρήση υπερπύρων· η δεύτερη αφορά στα Βαλκάνια, όπου παρατηρείται μεικτό σχήμα κυκλοφορίας· η τρίτη εντοπίζεται στη Μικρά Ασία και τα νησιά της Ρόδου, της Κρήτης και της Κύπρου και χαρακτηρίζεται από την αποκλειστική κυκλοφορία τρικεφάλων. Τα συμπεράσματα των νομισματικών ευρημάτων επιβεβαιώνονται και από τις αναφορές σε νομίσματα που εντοπίζονται στις γραπτές πηγές.

Η παρουσία υπερπύρων του Αλεξίου Α΄ και κάποιων του Ιωάννη Β΄ στη Μικρά Ασία και στην Κρήτη, περιοχές που στη συνέχεια χαρακτηρίζονται από την αποκλειστική κυκλοφορία τρικεφάλων, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η δημιουργία αυτών των ιδιαίτερων ζωνών κυκλοφορίας θα πρέπει να χρονολογηθεί

στη βασιλεία του τελευταίου. Φαίνεται μάλιστα ότι επρόκειτο για κυκλοφορία που επεβλήθη από την κεντρική διοίκηση, όπως μαρτυρά η είσπραξη των φόρων στο πολύτιμο νόμισμα που επικρατεί σε κάθε περιοχή, η συνέχιση της πρακτικής αυτής από τους υπόλοιπους Κομνηνούς, τους Αγγέλους και τα διάδοχα κράτη, αλλά και από τις αλλαγές στο μέγεθος παραγωγής των δύο υποδιαίρέσεων κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Ιωάννη. Τα στοιχεία αυτά μας επιτρέπουν να χρονολογήσουμε την εισαγωγή της νέας αυτής νομισματικής πολιτικής στη δεκαετία του 1130, κατά την οποία ο Ιωάννης προέβη σε διοικητική μεταρρύθμιση της Μικράς Ασίας, ενώ ανέπτυξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τις νοτιοανατολικές περιοχές της αυτοκρατορίας, αλλά και για την Κιλικία και την Αντιόχεια εκτός αυτής.

***3.1.3 P. Papadopoulou, *From One Coast to the Other and Beyond: Adriatic Connections Through the Sigillographic Evidence*, M. Skoblar, *Byzantium, Venice and the Medieval Adriatic: Spheres of Maritime Power and Influence, c. 700-1453* [British School at Athens Studies in Greek Antiquity 2], Cambridge.**

Η μελέτη εστιάζει στις σφραγίδες γνωστής προέλευσης που σχετίζονται με τις ακτές της Αδριατικής και του Ιονίου πελάγους με εξαίρεση τη Σικελία (για λόγους συντομίας η περιοχή περιγράφεται ως «Αδριατική»). Αν και το χρονολογικό πλαίσιο της μελέτης εκτείνεται από τον έκτο έως το δωδέκατο αιώνα, ο κύριος όγκος του υλικού προέρχεται από την περίοδο μεταξύ ένατου και ενδέκατου αιώνα. Πέρα από τη σπάνι σφραγίδων γνωστής προέλευσης, άλλοι περιορισμοί που προκύπτουν από τα χαρακτηριστικά των σφραγίδων ως αντικειμένων, αλλά και από εξωτερικούς παράγοντες, καθόρισαν την επιλογή των σφραγίδων που περιέχονται στη μελέτη αυτή. Οι μεθοδολογικοί αυτοί παράγοντες αναλύονται στο πρώτο μέρος της μελέτης.

Το corpus εξήντα τριών σφραγίδων που συγκεντρώθηκε, διακρίνεται σε δύο κατηγορίες. Η πρώτη περιλαμβάνει σφραγίδες που βρέθηκαν στην υπό εξέταση περιοχή – είτε εκδόθηκαν σε αυτή, είτε όχι (τριάντα σφραγίδες). Πέραν των σφραγίδων που προέρχονται από αρχαιολογικές ανασκαφές και συλλογές μουσείων, η πρώτη αυτή κατηγορία περιλαμβάνει και μολυβδόβουλλα που βρίσκονται ακόμη αναρτημένα στα έγγραφα που σφράγισαν. Η δεύτερη κατηγορία αφορά σε σφραγίδες που προέρχονται από την Αδριατική, αλλά βρέθηκαν εκτός των ορίων της (τριάντα τρεις σφραγίδες). Οι επιμέρους σφραγίδες κάθε κατηγορίας παρουσιάζονται στα δύο παραρτήματα που παρατίθενται στο τέλος της μελέτης, ενώ η προέλευσή τους αποτυπώνεται στους αντίστοιχους χάρτες.

Στη μελέτη σχολιάζονται όσες σφραγίδες παρουσιάζουν ενδιαφέρον και/ή ιδιαιτερότητες, είτε σε σχέση με τον κάτοχό τους και τους τίτλους/αξιώματά του, είτε σε σχέση με τον τόπο εύρεσής τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα δύο χρυσόβουλλα του Αλεξίου Α΄ Κομνηνού (1081-1118) που εντοπίστηκαν αρχαιολογικά στη βόρεια Ιταλία και στα Κύθηρα αντιστοίχως. Επιπλέον, παρουσιάζονται

στατιστικά στοιχεία σχετικά με τις κατηγορίες των αξιωματούχων που αντιπροσωπεύονται στις δύο ομάδες του corpus (κεντρική και επαρχιακή διοίκηση, στρατιωτικοί και εκκλησιαστικοί αξιωματούχοι).

Η μελέτη, ωστόσο, εστιάζει κυρίως στην κυκλοφορία των σφραγίδων, στις τάσεις που αυτή παρουσιάζει και στο βαθμό που αυτές συμφωνούν με την αρχή της τοπικότητας (principe de territorialité), όπως αυτή διατυπώθηκε από τους Jean-Claude Cheynet και Cécile Morrisson, αρχή σύμφωνα με την οποία οι σφραγίδες τείνουν να βρίσκονται εντός ή κοντά στην περιοχή στην οποία εκδόθηκαν. Η αρχή αυτή, η οποία φαίνεται να κυριαρχεί στην υπόλοιπη αυτοκρατορία, δεν έχει καθολική εφαρμογή στην περίπτωση της Αδριατικής, καθώς η ανατολική, βαλκανική ακτή παρεκκλίνει από αυτή. Εάν το γεγονός αυτό δεν είναι αποτέλεσμα της έλλειψης επαρκούς δημοσιευμένου σιγνιλλογραφικού υλικού, θα μπορούσε ίσως να αποδοθεί στη σημασία της περιοχής ως συνοριακής ζώνης στην περιφέρεια του Βυζαντίου που συνέδεε τις ιταλικές κτήσεις με το κέντρο.

Υπό δημοσίευση

3.1.4 P. Papadopoulou, *Albanian Numismatics: a numismatist's experience*, E. Oberländer-Târnoveanu και J.R. Baker (επιμ.), *Coinage in the Balkans 40 years on. Papers in Honour of D.M. Metcalf*, Οξφόρδη.

Πρώτη μελέτη της νομισματικής κυκλοφορίας στα εδάφη της σημερινής Αλβανίας, μιας περιοχής με εξαιρετική στρατιωτική και εμπορική σημασία κατά τη Βυζαντινή περίοδο, αφού για αιώνες αποτελούσε το δυτικό σύνορο της αυτοκρατορίας και περιελάμβανε την τρίτη σημαντικότερη πόλη της, το Δυρράχιο. Μέσα από τις γραπτές πηγές και μια πληθώρα νέων αδημοσίευτων ευρημάτων από όλη την Αλβανία ερευνάται η νομισματική κυκλοφορία, ο εκχρηματισμός, και η εμπορική και οικονομική ανάπτυξη αυτής της μέχρι προσφάτως *terra incognita*.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΣΕ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΥΣ ΤΟΜΟΥΣ ΜΕ ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ

3.2.1 A. Sebastiani, D. Gooney, J. Mitchell, P. Papadopoulou, P. Reynolds, E. Vaccaro και J. Vroom, *The Medieval Church and Cemetery at the Junia Rufina Well*, I.L. Hansen, R. Hodges και S. Leppard (επιμ.), *Butrint 4. The Archaeology and Histories of an Ionian Town*, Οξφόρδη 2012, 213-243.

Το κεφάλαιο αποτελεί τη δημοσίευση της ανασκαφής των μεσαιωνικών στρωμάτων στη θέση της κρήνης της Junia Rufina στα βόρεια τείχη της πόλης του Βουθρωτού και των ευρημάτων που προέκυψαν από αυτή. Η δική μου συμβολή αφορά στα νομισματικά και κερματόμορφα ευρήματα. Τα πρώτα υπήρξαν πολύ περιορισμένα: συνίστανται σε δύο ανώνυμους φόλλεις (Class A2 και Class C). Πρόκειται

για νομισματικούς τύπους που απαντούν συχνά και σε άλλες ανεσκαμμένες θέσεις μέσα στον αρχαιολογικό χώρο του Butrint. Αντιθέτως, εξαιρετικής σπανιότητας και σημασίας είναι ένα κερματομόρφο αντικείμενο, το οποίο ανήκει στην κατηγορία αντικειμένων που είναι γνωστά ως Benno Jeton. Φέρουν στη μία όψη τη μορφή του Γερμανού αυτοκράτορα Ερρίκου Γ' (1039/1046-1056) και την επιγραφή BENNO ME FECIT, από όπου και αντλούν την ονομασία τους. Όπως μαρτυρούν τα υπολείμματα στην πίσω όψη του αντικειμένου, πρόκειται για διακοσμητικές πόρπες ενδύματος, οι οποίες διακρίνονται σε πέντε κατηγορίες. Το αλβανικό εύρημα δεν ανήκει σε καμία από αυτές (συνδυάζει τους τύπους D και E), ενώ παράλληλα αποτελεί μόλις το εικοστό τέτοιο εύρημα. Η ιδιαίτερη σημασία του, ωστόσο, έγκειται στο ότι αποτελεί το μοναδικό παράδειγμα από την περιοχή της νοτιοανατολικής Ευρώπης: τα υπόλοιπα εντοπίστηκαν κυρίως στη Δανία και στη Βόρεια Γερμανία, ενώ το νοτιότερο γνωστό παράδειγμα προέρχεται από την Ουγγαρία. Η παρουσία του στο Βουθρωτό δεν είναι εύκολο να ερμηνευθεί. Ίσως, ωστόσο, δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι χρονολογείται σε μια περίοδο κατά την οποία παρεισφύουν στην τοπική οικονομία και δυτικοευρωπαϊκά νομίσματα.

3.2.2 P. Papadopoulou, The middle and late byzantine, medieval and early modern coins, W. Bowden (επιμ.), *Butrint 5. Life and Death at a Mediterranean Port. The Non-ceramic Finds from the Triconch Palace*, Οξφόρδη και Φιλαδέλφεια 2019, 95-105, 320-326.

Δημοσίευση των βυζαντινών, δυτικών μεσαιωνικών και νεώτερων (ενετικών και οθωμανικών) νομισμάτων (ένατος-δέκατος έβδομος αιώνας) από τις ανασκαφές του Τρίκογχου Παλατιού στο Βουθρωτό (σημερινό Butrint) της νοτίου Αλβανίας. Τα νομισματικά ευρήματα και η νομισματική κυκλοφορία στο Βουθρωτό συγκρίνονται με άλλες θέσεις, τόσο της Αλβανίας όσο και της νοτίου Ελλάδας, προκειμένου να εντοπιστούν οι ιδιαιτερότητες που παρουσιάζει το σύνολο αυτό και να ερμηνευθούν με βάση τα υπόλοιπα αρχαιολογικά δεδομένα και τις ιστορικές εξελίξεις στην περιοχή.

Περιλαμβάνεται λεπτομερής κατάλογος των νομισματικών ευρημάτων της περιόδου.

3.2.3 P. Papadopoulou, Lead Seals, S. Greenslade (επιμ.), *Butrint 6. Excavations on the Vrina Plain. Volume 2. The finds*, Οξφόρδη και Φιλαδέλφεια 2019, 55-58.

Ο τόμος στον οποίο περιλαμβάνεται το κεφάλαιο αποτελεί τη δημοσίευση των ανασκαφών που πραγματοποιήθηκαν στην πεδιάδα της Vrina, νοτίως της ακρόπολης του Βουθρωτού (σημερινό Butrint) της Αλβανίας. Οι σφραγίδες που εντοπίστηκαν στη θέση αυτή έχουν δημοσιευθεί και σχολιασθεί λεπτομερώς στο άρθρο μου *Five Lead Seals from Byzantine Butrint (Albania)*, *Studies in Byzantine*

Sigillography 11 (2012), 133-142 (βλ. παρακάτω αρ. 5.4). Το κεφάλαιο επαναλαμβάνει τα βασικά συμπεράσματα της μελέτης του 2012, προκειμένου αυτά να ενταχθούν στη συνολική δημοσίευση της ανασκαφής της θέσης.

3.2.4 P. Papadopoulou, Byzantine and early modern coins (9th – 17th century), S. Greenslade (επιμ.), *Butrint 6. Excavations on the Vrina Plain. Volume 2. The finds*, Οξφόρδη και Φιλαδέλφεια 2019, 41-54.

Ο τόμος στον οποίο περιλαμβάνεται το κεφάλαιο αποτελεί τη δημοσίευση των ανασκαφών που πραγματοποιήθηκαν στην πεδιάδα της Vrina, νοτίως της ακρόπολης του Βουθρωτού (σημερινό Butrint) της Αλβανίας. Η συμβολή μου εστιάζει στα νομισματικά ευρήματα της βυζαντινής και νεώτερης περιόδου (ένατος – δέκατος έβδομος αιώνας).

Όσον αφορά στα βυζαντινά ευρήματα, παρουσιάζουν κάποιες ιδιαιτερότητες σημαντικές για την ιστορία της θέσης. Στην πεδιάδα της Vrina αποκαλύφθηκαν τα πρωιμότερα (στο σύνολο του αρχαιολογικού χώρου) παραδείγματα νομισμάτων μετά την πλήρη απουσία νομισματικών ευρημάτων που χαρακτηρίζει την περίοδο των μεταβατικών χρόνων: πρόκειται για φόλλεις της δυναστείας του Αμορίου, οι οποίοι έχουν το επιπλέον χαρακτηριστικό ότι προέρχονται από το νομισματοκοπείο των Συρακουσών. Αποτελούν έτσι – σε συνδυασμό με μια σφραγίδα στρατηγού της Σικελίας που εντοπίστηκε στην ίδια θέση, τα κεραμικά ευρήματα και τις γραπτές πηγές – σημαντικές ενδείξεις για τις επαφές που διατηρούσε ο Βουθρωτός με τη νότια Ιταλία. Τα επόμενα αξιοσημείωτα ευρήματα είναι τα νομίσματα του Λέοντα Στ' (886-912) - πολυάριθμοι φόλλεις και ένα αργυρό μιλιαρήσιο. Είναι ενδιαφέρον ότι κάποιοι από τους φόλλεις του αυτοκράτορα αυτού είναι σχεδόν ακυκλοφόρητοι, γεγονός που δείχνει την άμεσο εφοδιασμό του Βουθρωτού σε ρευστό από την Κωνσταντινούπολη. Η πρακτική αυτή θα συνεχιστεί καθόλη τη διάρκεια του δέκατου αιώνα, θα παρατηρηθεί, ωστόσο, κάμψη από τις αρχές του ενδέκατου αιώνα και εξής. Κάποια βυζαντινά ευρήματα του δωδέκατου και δέκατου τρίτου αιώνα, καθώς και τρία χάλκινα ενετικά νομίσματα του δέκατου έβδομου αιώνα θα πρέπει να ερμηνευθούν ως τυχαίες απώλειες που δε σχετίζονται με τη χρήση του χώρου.

Σε συνδυασμό με τα νομισματικά ευρήματα από το Τρίκογχο παλάτι, την άλλη θέση στον αρχαιολογικό χώρο του Βουθρωτού που απέδωσε σημαντικές ποσότητες κερμάτων (βλ. 3.2.2), η νομισματική μαρτυρία από την πεδιάδα της Vrina μας επιτρέπει να παρακολουθήσουμε μια μετακίνηση στο κέντρο βάρους της κατοίκησης και της δραστηριότητας στο μεσαιωνικό Βουθρωτό. Η ανάκαμψη μετά τους μεταβατικούς χρόνους γίνεται πρώτα αισθητή στην πεδιάδα της Vrina, όπου, χάρη στα νομίσματα, τις σφραγίδες, καθώς και άλλα ευρήματα, μπορούμε να υποθέσουμε την ύπαρξη ενός διοικητικού κέντρου, το οποίο παραμένει ενεργό και σημαντικό καθόλη τη διάρκεια του δέκατου αιώνα. Σταδιακά,

ωστόσο, το κέντρο αυτό θα αντικατασταθεί από τον οικισμό που αναπτύσσεται στο χώρο του Τρίκογχου παλατιού και θα εγκαταλειφθεί οριστικά, ενδεχομένως λόγω ανόδου στη στάθμη των υδάτων.

Περιλαμβάνεται λεπτομερής κατάλογος των νομισματικών ευρημάτων της περιόδου.

ΣΥΜΒΟΛΕΣ ΣΕ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ

ΣΥΜΒΟΛΕΣ ΣΕ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ ΜΕ ΚΡΙΤΗ

4.1.1 P. Papadopoulou, *The Big Problem of Small Change in the Byzantine World (12th–13th centuries)*, A. Ödekan, E. Akyürek και N. Necipoğlu (επιμ.), *First International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium: Change in the Byzantine World in the Twelfth and Thirteenth Centuries. Proceedings (Istanbul, 25-29 June 2007)*, Κωνσταντινούπολη 2010, 206-210.

Μελέτη της κυκλοφορίας των μικρών νομισματικών υποδιαϊρέσεων (στάμενα, τεταρτηρά και μισά τεταρτηρά) στα εδάφη της βυζαντινής αυτοκρατορίας κατά το δωδέκατο αιώνα. Εξετάζεται η αποκλειστική κυκλοφορία χάλκινων τεταρτηρών στον ελλαδικό χώρο και η αντίστοιχη αποκλειστική κυκλοφορία τραχέων από κράμα στη Μικρά Ασία και ελέγχονται οι ερμηνείες που έχουν δοθεί στο φαινόμενο αυτό. Ο εντοπισμός ενός παράλληλου φαινομένου που παρατηρείται για πρώτη φορά και αφορά στην ύπαρξη αντίστοιχων ζωνών κυκλοφορίας για τα νομίσματα από πολύτιμα μέταλλα (χρυσά και από ήλεκτρο), οι οποίες είναι εμφανείς τόσο στο αρχαιολογικά δεδομένα, όσο και στις γραπτές πηγές, μας βοηθά να προσδιορίσουμε τη χρονολογία έναρξης του φαινομένου και να διερευνήσουμε τη φύση του.

4.1.2 Π. Παπαδοπούλου, *Χριστιανοί και Μουσουλμάνοι στη Μεσόγειο: με αφορμή το θησαυρό Ρόδος/1998*, Π. Τσέλεκας (επιμ.), *Το νόμισμα στα νησιά του Αιγαίου: Νομισματοκοπεία-Κυκλοφορία-Εικονογραφία-Ιστορία. Πρακτικά συνεδρίου Ε΄ Επιστημονικής Συνάντησης (Μυτιλήνη, 16-19 Σεπτεμβρίου 2006)*, τομ. II: Μέσοι – Νεώτεροι χρόνοι [Οβολός 9], Αθήνα 2010, 175-189.

Ο θησαυρός Ρόδος/1998 βρέθηκε στην πόλη της Ρόδου και αποτελείτο από έξι χρυσά μουβαχιδικά νομίσματα και ένα βυζαντινό χρυσό υπέρπυρο του Μανουήλ Α΄ Κομνηνού (1143-1180). Έχοντάς το θησαυρό αυτό ως σημείο εκκίνησης, η μελέτη ερευνά την παρουσία ισλαμικών νομισμάτων σε θησαυρικά σύνολα που απεκρύβησαν στα εδάφη της βυζαντινής αυτοκρατορίας και τη φύση τους. Εκτός από το θησαυρό Ρόδος/1998 γνωρίζουμε μόνον δύο άλλους τέτοιους θησαυρούς: το θησαυρό Κόρινθος/1928 με νομίσματα των Σελτζούκων της Συρίας και το θησαυρό Λίνδος/1902 από τη Ρόδο, που

περιλαμβάνει επίσης ένα μουβαχιδικό δηνάριο. Η μελέτη των θησαυρικών αυτών συνόλων καταδεικνύει ότι παρά τις κάποιες αναφορές των γραπτών πηγών σε μουσουλμάνους εμπόρους στα εδάφη της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, τα ισλαμικά νομίσματα έφθασαν εκεί χάρη σε Δυτικοευρωπαίους που ταξίδευαν από την Ευρώπη στην Ανατολή. Σε μία τουλάχιστον περίπτωση, αυτή του θησαυρού Ρόδος/1998, η παρουσία των νομισμάτων αυτών μπορεί με ασφάλεια να αποδοθεί σε εμπορική δραστηριότητα, κατά πάσα πιθανότητα Γενουατών εμπόρων.

4.1.3 P. Papadopoulou, The numismatic evidence from Southern Adriatic (V-XI centuries): some preliminary observations and thoughts, S. Gelichi και R. Hodges (επιμ.), “From One Sea to Another. Trade Centres in the European and Mediterranean Early Middle Ages”. *Proceedings of the International Conference, Comacchio (Ferrara- Italy), 27-29 March 2009, Turnhout 2012, 297-320.*

Συγκριτική μελέτη της νομισματικής κυκλοφορίας και των σχετικών με αυτή φαινομένων στις δύο ακτές της νοτίου Αδριατικής, και πιο συγκεκριμένα στη βυζαντινή Απουλία και Καλαβρία και την Ιλλυρική ακτή, από τον πέμπτο έως τον ενδέκατο αιώνα. Σκοπός της μελέτης είναι η ανίχνευση του βαθμού επαφής των δύο περιοχών μέσα από τη μαρτυρία του νομισματικού υλικού.

Δεδομένης της πληθώρας δημοσιεύσεων σχετικών με τη βυζαντινή Ιταλία, η μελέτη εστιάζει στη λιγότερο γνωστή περιοχή της σημερινής Αλβανίας. Παρουσιάζονται τα νομισματικά δεδομένα από την περιοχή αυτή διαχρονικά, ενώ έμφαση δίνεται σε συγκεκριμένες θέσεις, όπως το Δυρράχιο, για τις οποίες διαθέτουμε περισσότερα στοιχεία. Γίνεται σύγκριση μεταξύ των επαρχιών της Provincia Praevalis και της Nova Epirus, η οποία δείχνει ότι η τελευταία χαρακτηρίζεται σε μεγαλύτερο βαθμό από κανονικό και συνεχή εφοδιασμό σε χρήμα· πρόκειται, ωστόσο, για συμπέρασμα που ισχύει μόνο για τις παράκτιες θέσεις και όχι για αυτές της ενδοχώρας. Όσον αφορά στις νοτιότερες περιοχές, που αντιστοιχούν στην Epirus Vetus και αργότερα στο θέμα Νικοπόλεως και Κεφαλληνίας, ο κύριος όγκος πληροφοριών προέρχεται από τη θέση του Βουθρωτού (σημερινό Butrint), όπου συνεχείς ανασκαφές έχουν αποκαλύψει σημαντικά στοιχεία για την ιστορία της. Τα δεδομένα αυτά επιτρέπουν συγκρίσεις μεταξύ των συμπερασμάτων που εξάγονται από τα νομισματικά ευρήματα με τις ενδείξεις που παρέχουν τα υπόλοιπα αρχαιολογικά δεδομένα. Παράλληλα, γίνονται συγκρίσεις με τις υπόλοιπες επαρχίες και διαπιστώνονται – τουλάχιστον για την πρώιμη βυζαντινή περίοδο – διαφορές ως προς τις υποδιαίρεσεις που κυκλοφορούν, αλλά και τα νομισματοκοπεία από τα οποία προέρχονται αυτές. Είναι ενδιαφέρον ότι όσον αφορά στα τελευταία, σημαντική στην περίπτωση του Βουθρωτού είναι η παρουσία του νομισματοκοπείου της Καρχηδόνας, γεγονός που συνάδει με την ισχυρή παρουσία κεραμικής της Βορείου Αφρικής κατά την ίδια χρονική περίοδο. Όσον αφορά στα χρόνια μετά τους μεταβατικούς

αιώνες, η παρουσία προϊόντων του νομισματοκοπείου των Συρακουσών (ένατος αιώνας) σε συνδυασμό με μια σφραγίδα στρατηγού Σικελίας (δέκατος αιώνας) και την εύρεση ενός *denaro* του Όθωνα Γ' (983-1002) από το νομισματοκοπείο της Παβίας αποτελούν αποσπασματικές, αλλά συνεχείς ενδείξεις των επαφών του Βουθρωτού με την Ιταλία και επιβεβαιώνουν αντίστοιχες σποραδικές αναφορές στις γραπτές πηγές.

Εάν με τα δεδομένα αυτά προχωρήσουμε σε σύγκριση της Ιλλυρικής ακτής με την νότια Ιταλία διαπιστώνουμε ενδιαφέρουσες ομοιότητες – όπως η κυκλοφορία των *nummi*, η συνέχιση εισροής εκδόσεων της Καρχηδόνας και μετά τη βασιλεία του Ιουστινιανού Α' (527-565) και η ιδιαίτερως σημαντική παρουσία των *tremisses* – οι οποίες, δυστυχώς, δεν είναι εύκολο να ερμηνευθούν.

Η εικόνα που παραδίδει η νομισματική μαρτυρία σε σχέση με τις επαφές μεταξύ των δύο περιοχών είναι μια εικόνα περιορισμένης επικοινωνίας, η οποία δεν επιβεβαιώνεται από άλλες πτυχές του υλικού πολιτισμού, όπως η κεραμική.

4.1.4 P. Papadopoulou και C. Morrisson, Symbols of Power, Symbols of Piety: Dynastic and Religious Iconography on Post-iconoclastic Byzantine Coinage, M. Grünbart, L. Rickelt και M.M. Vucetic (επιμ.), *Zwei Sonnen am Goldenen Horn? Kaiserliche und Patriarchale Macht im byzantinischen Mittelalter. Akten der internationalen Tagung vom 3. bis 5. November 2010* [Byzantinische Studien und Texten 4], τομ. II, Βερολίνο 2013, 75-98.

Η μελέτη εξετάζει την εικονογραφία των νομισματικών εκδόσεων μετά την εικονομαχία και μέσω συγκεκριμένων παραδειγμάτων αναλύει τα μηνύματα – πολιτικά ή θρησκευτικά – που μετέδιδαν αυτά παρά το συντηρητικό και περιορισμένο εικονογραφικό ρεπερτόριό τους.

Μεταξύ των παραδειγμάτων που μελετώνται, ξεχωρίζει η περίπτωση του σολίδου του Αλεξάνδρου (912-913), στον εμπροσθότυπο του οποίου εικονίζεται ο άγιος Ιωάννης Πρόδρομος να στέφει τον αυτοκράτορα. Πρόκειται για την πρώτη απεικόνιση αγίου σε βυζαντινό νόμισμα, αλλά και για μία από τις ελάχιστες απεικονίσεις του αγίου Ιωάννη σε αυτό το μέσο. Η επιλογή του αγίου αυτού, αλλά και ο τρόπος που απεικονίζεται – χωρίς φωτοστέφανο – δεν είναι τυχαίες. Όσον αφορά στην επιλογή του συγκεκριμένου αγίου, το μήνυμα που εκπέμπει η σύνθεση είναι μια σαφής δήλωση του Αλεξάνδρου εναντίον της εκκλησιαστικής πολιτικής και των προσωπικών επιλογών του αδελφού του, Λέοντα Στ' (886-912), ο οποίος, ως γνωστόν, ήρθε σε αντιπαράθεση με την Εκκλησία λόγω του τέταρτου γάμου του. Σε αυτό το πλαίσιο, η απεικόνιση του αγίου Ιωάννη, ο οποίος βρήκε μαρτυρικό θάνατο διότι στηλίτευε το γάμο του Ηρώδη Αντύπα με τη χήρα του αδελφού του, Ηρωδιάδα, εκπέμπει σαφές μήνυμα. Επιπλέον, η απουσία φωτοστεφάνου και η χειρονομία στέψης προκαλούν συνειρμούς που συσχετίζουν τον

Πρόδρομο με τον πατριάρχη. Ο παραλληλισμός αυτός είναι γνωστός και από τη ρητορική, αλλά στη συγκεκριμένη περίπτωση θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι ο συσχετισμός γίνεται συγκεκριμένα με τον πατριάρχη Νικόλαο Μυστικό, τον οποίο ο Λέων είχε καθαιρέσει, διότι δε συναινούσε με τον τέταρτο γάμο του. Έτσι, ο σόλιδος απεικονίζει το νέο αυτοκράτορα να στέφεται από το νόμιμο πατριάρχη, τον οποίο είχε απομακρύνει από τον πατριαρχικό θρόνο ο αμαρτωλός αδελφός του και δηλώνει τη νομιμότητα της εξουσίας του γενικότερα αλλά και απέναντι στο συμβασιλέα του, τον ανήλικο γιο του Λέοντα, Κωνσταντίνο Ζ', ο οποίος είχε γεννηθεί εκτός γάμου.

Η περίοδος μετά το 1204 χαρακτηρίζεται από μια σειρά καινοτομιών, όσον αφορά στη νομισματική εικονογραφία, μέσω των οποίων δίνεται μεγαλύτερη έμφαση τόσο στη δυναστική όσο και στη θρησκευτική/εκκλησιαστική διάσταση. Μια νέα σύνθεση που συνδυάζει και τις δύο αυτές πτυχές αποτελεί το μοτίβο του περωτού αυτοκράτορα, το οποίο πρωτοεμφανίζεται στην αυτοκρατορία της Θεσσαλονίκης. Παράλληλα και για πρώτη φορά έχουμε δύο ακόμη καινοτομίες: την απεικόνιση μορφής της Παλαιάς Διαθήκης, και συγκεκριμένα του προφήτη Αχιά σε νόμισμα του Ανδρονίκου Β' (1282-1328) και εικονογραφία που σχετίζεται με εκκλησιαστικές συνόδους. Έτσι, η απεικόνιση του θρόνου της Ετοιμασίας σε νόμισμα του Μιχαήλ Η' (1259/61-1282) έχει συσχετισθεί με τη Σύνοδο της Λυών του 1274. Στο άρθρο προτείνουμε μια αντίστοιχη σύνδεση και για ένα αργυρό βασιλικό της συμβασιλείας Ιωάννη Στ' Καντακουζηνού και Ιωάννη Ε' Παλαιολόγου (1347-1352), στο οποίο απεικονίζεται ο Χριστός σε δόξα επάνω σε ένα μικρό τρίγωνο. Πρόκειται για συνοπτική απόδοση της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος στο όρος Θαβώρ, η οποία είχε ιδιαίτερη σημασία για το ησυχαστικό κίνημα, το οποίο την εποχή εκείνη ήταν επίκαιρο. Τη σύνδεση αυτή υπαγορεύει όχι μόνο το θέμα, αλλά και ο τρόπος απόδοσής του, με την χαρακτηριστική και γνωστή από άλλα καλλιτεχνικά μέσα δόξα των Ησυχαστών. Η διαμάχη που είχε προκύψει μεταξύ των Ησυχαστών και των αντιπάλων τους έληξε σε θεωρητικό επίπεδο με την επικύρωση της ορθότητας των απόψεων των πρώτων από τη συνόδο που συγκάλεσε στις Βλαχέρνες το 1351 ο Ιωάννης Καντακουζηνός. Προτείνουμε λοιπόν η συγκεκριμένη κοπή να θεωρηθεί αναμνηστική της συνόδου αυτής και να χρονολογηθεί στα 1351 ή στα 1352, όταν ο Ιωάννης Ε' επικύρωσε τα αποτελέσματά της.

4.1.5 P. Papadopoulou, Coinage and Economy at the End of the Twelfth Century: An Assessment, A. Simpson (επιμ.), *Byzantium 1180-1204: 'The Sad Quarter of a Century?'* [Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Διεθνή Συμπόσια 22], Αθήνα 2015, 179-194.

Το άρθρο παρουσιάζει τη συμβολή της νομισματικής μαρτυρίας σχετικά με την κατάσταση της οικονομίας της Βυζαντινής αυτοκρατορίας στα τέλη του δωδέκατου αιώνα. Δύο πτυχές της λαμβάνονται υπόψιν: η νομισματική παραγωγή και η νομισματική κυκλοφορία.

Στο πλαίσιο της νομισματικής παραγωγής εξετάζονται οι υποτιμήσεις που υφίστανται τα βυζαντινά νομίσματα από πολύτιμο μέταλλο και οι αλλαγές στη σχετική τους αξία που αυτές επιφέρουν, καθώς και η μείωση του όγκου παραγωγής χρυσών υπερπύρων και ηλέκτρινων τρικεφάλων, όπως αυτή αποτυπώνεται στη μείωση των νομισματοκοπειών και του αριθμού των εργαστηρίων (*officinae*) στο εσωτερικό του νομισματοκοπείου της Κωνσταντινούπολης μετά τη βασιλεία του Μανουήλ Α΄ Κομνηνού (1143-1180). Επιπλέον, καταγράφονται οι δύο λεηλασίες που υπέστη το νομισματοκοπείο της πρωτεύουσας το 1185 και το 1200, οι οποίες θα πρέπει επίσης να είχαν σημαντικές συνέπειες. Τέλος, ως ένδειξη της πολιτικής αστάθειας της περιόδου απαριθμούνται οι περιπτώσεις σφετερισμού του αυτοκρατορικού δικαιώματος κοπής νομισμάτων. Αν και όλες οι περιγραφείσες εξελίξεις μπορούν να αποτιμηθούν ως αρνητικές, θα πρέπει κανείς να σημειώσει ότι η υποτίμηση που υπέστη το βυζαντινό νόμισμα στα τέλη του δωδέκατου αιώνα ήταν ελάχιστη σε σχέση με την υποτίμηση του ενδέκατου αιώνα, ενώ, παρά τη μικρή μείωση της σχετικής τους αξίας, τα βυζαντινά νομίσματα από πολύτιμο μέταλλο συνέχισαν να εμφανίζονται σε εμπορικά συμβόλαια ξένων εμπόρων ως διεθνή μέσα συναλλαγής.

Όσον αφορά στη νομισματική κυκλοφορία, η μελέτη εστιάζει στη μαρτυρία των μεμονωμένων ευρημάτων, τα οποία θεωρούνται αντιπροσωπευτικότερα του βαθμού εκχρηματισμού της κοινωνίας από ότι τα θησαυρικά σύνολα. Μέσω μιας σειράς γραφημάτων που αφορούν το σύνολο της αυτοκρατορίας και μεμονωμένες περιοχές (Αθήνα, Κόρινθος, Ήπειρος), αποκαλύπτονται τοπικές διαφορές, οι οποίες συνδέονται με τις ιδιαίτερες ιστορικές συνθήκες που επικρατούν σε κάθε περιοχή. Έτσι, η σημαντική παρουσία νομισμάτων του Ανδρονίκου Α΄ (1183-1185) στην Αθήνα μπορεί να σχετισθεί με την ιδιαίτερη φροντίδα που έδειξε ο αυτοκράτορας αυτός για το θέμα Ελλάδος, ενώ τα υψηλά ποσοστά που εμφανίζουν τα νομισματικά ευρήματα της βασιλείας του Αλεξίου Γ΄ (1195-1203) στην Ήπειρο μπορούν ενδεχομένως να συνδεθούν με τις *επισκέψεις* που διέθετε η αυτοκρατορική οικογένεια στην περιοχή, αλλά και με την παρουσία του αυτοκράτορα εκεί, μαζί με τις σημαντικές ποσότητες χρημάτων που είχε υπεξαίρει από το βασιλικό θησαυροφυλάκιο, μετά την εγκατάλειψη της πρωτεύουσας τον Ιούλιο του 1203. Αν και σε όλες τις περιπτώσεις είναι εμφανής μια μείωση στην κυκλοφορία των νομισμάτων, εντούτοις και στην περίπτωση αυτή η αποτίμησή μας θα πρέπει να είναι προσεκτική. Παρά τις κεντρόφυγες τάσεις, το βυζαντινό κράτος έως και το 1204 ήταν σε θέση να ελέγξει το χρήμα που κυκλοφορούσε στην επικράτειά του και να επιβάλλει την αποκλειστική κυκλοφορία βυζαντινών νομισμάτων· σε αντίθεση με την περίοδο μετά το 1204 και ακόμη περισσότερο μετά το 1261, η παρουσία

ξένων νομισμάτων στα βυζαντινά εδάφη την περίοδο αυτή εμφανίζεται μηδαμινή. Το γεγονός αυτό, ωστόσο, αλλά και κάποιες εξαιρέσεις, όπως το παράδειγμα της Ηπείρου, δεν αλλάζουν τη γενική αρνητική εικόνα.

4.1.6 P. Papadopoulou, Coins and Pots: Numismatic and ceramic evidence in the archaeology and economic history of the Middle Ages, J. Vroom (επιμ.), *Medieval and Post-Medieval Ceramics in the Eastern Mediterranean* [Medieval and Post-Medieval Mediterranean Archaeology Series 1], Turnhout 2015, 199-226 και δύο χάρτες.

Μολονότι αποτελούν τα συνηθέστερα είδη ευρημάτων και χρησιμοποιούνται εκτενώς για τη χρονολόγηση στρωμάτων σε αρχαιολογικές ανασκαφές, τα νομίσματα και η κεραμική σπανίως συνδυάζονται ή συγκρίνονται για την εξαγωγή άλλων συμπερασμάτων πέραν της χρονολόγησης. Η μελέτη αποτελεί μια πρώτη προσέγγιση προς την κατεύθυνση αυτή. Μέσω συγκεκριμένων παραδειγμάτων από διαφορετικές θέσεις της Μεσογείου που καλύπτουν τη χρονική περίοδο από τον έκτο έως το δέκατο αιώνα ερευνά τρία θέματα: τον καθορισμό ύπαρξης παλαιότερων αντικειμένων-απορριμάτων σε νεώτερα αρχαιολογικά στρώματα (residuality), τον εντοπισμό των επαφών μιας θέσης με άλλες γεωγραφικές περιοχές βάσει των νομισματικών και κεραμικών ευρημάτων και τη χρησιμότητα των νομισμάτων και της κεραμικής ως δεικτών εμπορικών συναλλαγών μεταξύ διαφορετικών περιοχών.

Όσον αφορά στο πρώτο θέμα, το άρθρο επιδιώκει να καθορίσει το κατά πόσον η εύρεση ενός νομίσματος σε ένα δεδομένο αρχαιολογικό στρώμα θα πρέπει να θεωρείται αντιπροσωπευτική της χρονολόγησης του τελευταίου. Στη συνήθη αρχαιολογική πρακτική δε λαμβάνεται συχνά υπόψιν το γεγονός ότι η χρονολόγηση που προσφέρει ένα νόμισμα αφορά στο χρόνο κοπής του, αλλά όχι απαραίτητα και στο χρόνο απώλειάς του. Αν και σε κάποιες περιπτώσεις η απόκλιση μεταξύ των δύο είναι εμφανής στο ίδιο το νόμισμα, το οποίο έχει λειανθεί από την παρατεταμένη κυκλοφορία, αυτό δεν ισχύει πάντοτε. Ένα από τα γνωστότερα και πιο εξαπλωμένα σχετικά φαινόμενα είναι η εύρεση υστερορωμαϊκών νομισμάτων (τέταρτου και πέμπτου αιώνα) σε υστερότερα στρώματα (έκτου έως και όγδοου αιώνα). Οι απόψεις σχετικά με την ερμηνεία του φαινομένου αυτού διΐστανται: κατά μία άποψη πρόκειται για άχρηστα πλέον νομίσματα, τα οποία απορρίπτονται σε υστερότερες περιόδους, ενώ κατά μία άλλη άποψη πρόκειται για νομίσματα των οποίων η κυκλοφορία συνεχίζεται ή αναβιώνει προκειμένου να ανταποκριθούν στις ανάγκες μιας κοινωνίας χωρίς επάρκεια ρευστού. Η μελέτη που πραγματοποίησαν στην Crypta Balbi της Ρώμης οι L. Sanguì και A. Rovelli κατέδειξε ότι την απάντηση μπορεί να δώσει η σύγκριση των νομισματικών ευρημάτων με την κεραμική. Εάν υποθέσουμε ότι τα νομίσματα αποτελούν απορρίμματα, τότε λογικά θα πρέπει να υποθέσουμε ότι στα ίδια στρώματα θα

βρούμε αντίστοιχες ποσότητες απορριμμένης παλαιάς κεραμικής. Εάν αυτό δεν ισχύει – όπως συμβαίνει στο στρώμα του έβδομου αιώνα στην εξέδρα της Crypta Balbi – τότε θα πρέπει να παραδεχθούμε ότι τα παλαιά νομίσματα που εντοπίζονται σε υστερότερα στρώματα βρίσκονταν σε χρήση.

Όσον αφορά στο δεύτερο θέμα, χρησιμοποιώντας το παράδειγμα των επαφών μεταξύ Ιλλυρικής ακτής και νοτίου Ιταλίας, όπως αποκαλύπτονται μέσα από τα νομισματικά μαρτυρία από τη μια πλευρά και τα κεραμικά ευρήματα από την άλλη πλευρά, διαπιστώνεται ότι τα συμπεράσματα στα οποία μπορούν να μας οδηγήσουν αυτά τα δύο είδη ευρημάτων ενδέχεται να αποκλίνουν. Στην περίπτωση αυτή η μαρτυρία των οστράκων είναι η ασφαλέστερη.

Τέλος, όσον αφορά στο τρίτο θέμα, ως παράδειγμα χρησιμοποιείται η σύγκριση της διάδοσης της κεραμικής της Βορείου Αφρικής με τη διάδοση των νομισμάτων του νομισματοκοπείου της Καρχηδόνας κατά την πρώιμη βυζαντινή περίοδο. Η παρουσία και των δύο ειδών αντικειμένων στις ίδιες περίπου περιοχές οδηγεί στο συμπέρασμα ότι κατά πάσα πιθανότητα η παρουσία των νομισμάτων σε αυτές θα πρέπει να αποδοθεί σε εμπορικές συναλλαγές και όχι σε μετακίνηση στρατευμάτων.

***4.1.7 C. Morrisson και P. Papadopoulou, Monnaies réelles et monnaies de compte dans les documents athonites, O. Delouis και K. Smyrlis (επιμ.), *Lire les archives de l’Athos. Actes du colloque réuni à Athènes du 18 au 20 novembre 2015 a l’occasion des 70 ans de la collection fondée par Paul Lemerle* [Travaux et Mémoires 23/2], Παρίσι 2019, 299-339 [Οι σελίδες 299-325 (εισαγωγή και κεφάλαια 1.1 έως 1.3) συνεγράφησαν από την Παγώνα Παπαδοπούλου (PP) και τα υπόλοιπα κεφάλαια μαζί με τα συμπεράσματα από τη Cécile Morrisson (CM)].**

Η μελέτη εστιάζει στις αναφορές σε νομίσματα που απαντούν στις μονές του Αγίου Όρους και εξετάζει το ρόλο του χρήματος ως μέσου οικονομικών συναλλαγών, μέτρησης αξίας και αποταμίευσης, όπως αυτός αποκαλύπτεται μέσα από τα αρχεία του Άθω. Προσφέρει πληροφορίες σχετικά με τις πηγές του μοναστικού πλούτου και κυρίως για τη σημασία των αυτοκρατορικών δωρεών, ενώ ερευνά τον τρόπο με τον οποίο το χρηματικό πλεόνασμα αξιοποιούνταν από τις μονές – είτε σε επενδύσεις, είτε για αποταμίευση. Παράλληλα, έγγραφα που φυλάσσονται στις μονές αλλά αφορούν σε συναλλαγές με λαϊκούς, μας παρέχουν πληροφορίες για τα ανώτερα αλλά και χαμηλότερα στρώματα της βυζαντινής κοινωνίας. Τα δεδομένα από τις γραπτές πηγές συγκρίνονται με τα νομισματικά ευρήματα από τη Χαλκιδική εκτός Αγίου Όρους, αφού τα νομισματικά ευρήματα από το τελευταίο είναι εξαιρετικά σπάνια.

Για την περίοδο από τον ένατο έως τον ενδέκατο αιώνα στα έγγραφα του Αγίου Όρους γίνονται κατά κύριο αναφορές στο χρυσό νόμισμα. Το γεγονός ότι δεν υπάρχουν σχετικά ευρήματα από τη Χαλκιδική δεν πρέπει να θέτει σε αμφισβήτηση το γεγονός ότι οι συναλλαγές γίνονταν πράγματι σε

χρυσό· το επιβεβαιώνει άλλωστε και ο όρος «χειροδότης», που περιλαμβάνεται στα έγγραφα. Πέρα από τις συναλλαγές, σε χρυσό νόμισμα γίνονταν και οι αυτοκρατορικές δωρεές, τόσο προς το σύνολο της μοναστικής κοινότητας, όσο και προς τις επιμέρους μονές. Σε κάποιες περιπτώσεις τα έγγραφα μας δίνουν τη δυνατότητα να παρακολουθήσουμε την εξέλιξή τους στο χρόνο και επιτρέπουν ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις σχετικά με την αυτοκρατορική γενναιοδωρία και τις διακυμάνσεις της: πέρα από τον αριθμό των νομισμάτων, το ύψος των δωρεών εξαρτάτο και από την καθαρότητα του βυζαντινού χρυσού νομίσματος. Έτσι, η ραγδαία υποτίμησή του στη διάρκεια του ενδέκατου αιώνα θα έχει αρνητικό αντίκτυπο. Άλλος αντίκτυπος της υποτίμησης αυτής θα είναι η δημιουργία νέων όρων για κάθε τύπο χρυσού νομίσματος, προκειμένου να διασφαλίζεται σε ποια ακριβώς κοπή – και κατά συνέπεια ποσοστό χρυσού – θα γίνει η συναλλαγή. Πολλοί από τους νέους αυτούς όρους, που προκύπτουν από το όνομα του αυτοκράτορα που εκδίδει το συγκεκριμένο τύπο ή από κάποιο χαρακτηριστικό της εικονογραφίας του, είναι γνωστοί από έγγραφα που φυλάσσονται στα αρχεία του Άθω. Η μελέτη εξετάζει καθέναν από αυτούς, την ετυμολογία και την αντιστοίχισή του με γνωστές κοπές, προσφέροντας μάλιστα και κάποιες νέες ταυτίσεις.

Η νομισματική μεταρρύθμιση του Αλεξίου Κομνηνού (1092), που θα θέσει τέλος στην υποτίμηση, μας δίνει τη δυνατότητα να μελετήσουμε την ύπαρξη χρηματικών αποθεμάτων, αφού παλαιές, προμεταρρυθμιστικές κοπές εμφανίζονται σε έγγραφα που χρονολογούνται μετά το 1092. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η διαθήκη της Καλής Πακουριανής (1098), της πλούσιας χήρας του κουροπαλάτη Συμβάτιου Πακουριανού, που περιέχει σημαντικές ποσότητες χρυσών νομισμάτων της προμεταρρυθμιστικής περιόδου, αλλά και πωλητήριο έγγραφο του 1097, στο οποίο η συναλλαγή γίνεται σε εξαιρετικά υποτιμημένα προμεταρρυθμιστικά νομίσματα του Αλεξίου, από τα οποία οι ιδιοκτήτες θα ήθελαν να απαλλαγούν.

Κατά το δωδέκατο αιώνα, ενδιαφέρουσα είναι η περίπτωση εύρεσης παλαιότερου θησαυρού – μάλλον των μεταβατικών χρόνων – από τους μοναχούς της μονής Δοχειαρίου, η οποία μάλιστα συνδέεται με το θαύμα των Αρχαγγέλων. Όπως αποκαλύπτουν έγγραφα στο αρχείο της Δοχειαρίου, τα νομίσματα αυτά χρησιμοποιήθηκαν για να ενισχυθεί η κτηματική περιουσία της μονής, αλλά και σε επισκευές και επεκτάσεις των εγκαταστάσεών της. Από την περίοδο αυτή προέρχεται επίσης ο μοναδικός θησαυρός που βρέθηκε στο Άγιος Όρος. Προέρχεται από τις Καρυές και αποτελείται από χάλκινα τεταρτηρά. Αποτελούσε μάλλον το πουγγί προσκυνητή ή μοναχού και προοριζόταν για φιλανθρωπίες ή αγορές από τις Καρυές που διέθεταν αγορά.

Για την περίοδο 1204-1261 τα σωζόμενα έγγραφα είναι πολύ λίγα. Ξεχωρίζουν μεταξύ αυτών όσα αναφέρονται στις δωρεές σε χρυσά νομίσματα που έκανε στις αθωνικές μονές ο αρχιεπίσκοπος Σερβίας Σάβας, καθώς μετά το 1204 η κοπή χρυσών νομισμάτων διακόπτεται και μόνο η αυτοκρατορία της

Νίκαιας επανεκδίδει χρυσά υπέρπυρα από το 1227 και εξής. Δεδομένου ότι οι δωρεές του αρχιεπισκόπου χρονολογούνται μετά το προσκύνημα του στους Αγίους Τόπους του 1229 και την επίσκεψή του στην αυτοκρατορία της Νίκαιας, θα πρέπει να εικάσουμε ότι τα χρυσά νομίσματα των δωρεών είναι αυτά που έλαβε ως δώρο από τον αυτοκράτορα της Νίκαιας Ιωάννη Γ' Βατάτζη.

Κατά τον ένατο – δωδέκατο/δέκατο τρίτο αιώνα, ο κύκλος του χρήματος – έσοδα, έξοδα, αποταμίευση – παρουσιάζει κάποια κοινά χαρακτηριστικά. Οι αυτοκρατορικές δωρεές αποτελούν σημαντική, αλλά όχι σταθερή, πηγή εισοδημάτων. Συμπληρώνονται από δωρεές ιδιωτών διαφορετικών κοινωνικών στρωμάτων που στοχεύουν στην ψυχική τους σωτηρία, ενώ έσοδα αποτελούσαν και η αποταγή και το αδελφάτον, αν και το τελευταίο θα γίνει σημαντικότερο κατά την ύστερη περίοδο. Πέρα από τα περιστασιακά αυτά έσοδα, μονιμότερου χαρακτήρα, αν και κυμαινόμενου ύψους, ήταν τα έσοδα από την γεωργία, την κτηνοτροφία και την αλιεία. Σε αυτά θα πρέπει να προστεθούν τα έσοδα από το εμπόριο, από άλλου είδους δραστηριότητες – όπως η αντιγραφή χειρογράφων – αλλά και από τυχαία περιστατικά, όπως η εύρεση θησαυρού. Τα έξοδα αφορούσαν στην εκμετάλλευση της γης, στη συντήρηση και βελτίωση των υπάρχουσών δομών (ναοί, κτίρια, πλοιάρια κ.ά.), στη φορολογία, στις καθημερινές ανάγκες των μοναχών και σε έξοδα που προέκυπταν από συμφωνίες με ιδιώτες, όπως οι διανομές χρημάτων σε μνημόσυνα ή τα αδελφάτα. Η αποταμίευση δεν φαίνεται να αποτελούσε στόχο των αθωνικών μονών. Ωστόσο, φαίνεται πως δεν είχαν όλες οι μονές τη δυνατότητα επιλογής μεταξύ επενδύσεων και αποταμίευσης, αφού πολλές εξ αυτών ήταν χρεωμένες. Οι μονές αυτές, οι οποίες τελικώς δεν επέζησαν, παρουσιάζουν μια τελείως διαφορετική εικόνα από τα μεγάλα αθωνικά καθιδρύματα.

Όσον αφορά στην ύστερη περίοδο, τα έγγραφα χαρακτηρίζονται από την εμφάνιση λογιστικού χρήματος, αλλά και την παρείσφρηση ξένων νομισμάτων – ενετικών, σερβικών και αργότερα οθωμανικών– φαινόμενο γνωστό και από άλλες περιοχές της αυτοκρατορίας. Οι υπολογισμοί των ποσών στις συναλλαγές γίνονται πιο λεπτομερείς και πολύπλοκοι, ενώ η κυριαρχία του αργυρού ενετικού grosso αρχικά και η παύση των χρυσών βυζαντινών κοπών μετά τα μέσα του δέκατου τέταρτου αιώνα σημαδεύει το πέρασμα από τον χρυσό στον άργυρο. Κατά τα τελευταία χρόνια της αυτοκρατορίας μάλιστα απαντούν και αναφορές σε «ασήμιον», σε άργυρο δηλαδή που δεν έχει κοπεί σε κέρμα. Πρόκειται για την περίοδο (τέλη δέκατου τέταρτου – αρχές δέκατου πέμπτου αιώνα), κατά την οποία η βυζαντινή αριστοκρατία χρησιμοποιεί την κινητή της περιουσία προκειμένου να επιβιώσει.

4.1.8 P. Papadopoulou, The Gold of the Emperor: Imitations of Byzantine Gold Coins in the Mediterranean (5th-7th Centuries), S. Günther, L. Qiang, L. Yin και C. Sode (επιμ.), *Byzantine Gold Coins in the World of Late Antiquity. Papers from the International Symposium Held on 23-26 June

2017 at the Northeast Normal University Changchun [Supplements to the Journal of Ancient Civilisations 3], Changchun 2021, 1-30.

Η μελέτη εστιάζει στη νομισματική παραγωγή της περιόδου μεταξύ πέμπτου και έβδομου αιώνα με έμφαση στην ακτινοβολία του βυζαντινού χρυσού νομίσματος στο χώρο της Μεσογείου. Ιδιαίτέρως επικεντρώνεται στη χρήση του ως προτύπου για νομισματικές απομιμήσεις από τα διάδοχα κράτη που προέκυψαν μετά την κατάρρευση του δυτικού τμήματος της αυτοκρατορίας (476) και από το Ομμεϊαδικό χαλιφάτο. Χωρίς να επιμένει ιδιαίτερα στην εικονογραφία των απομιμήσεων αυτών, η μελέτη εξετάζει τους λόγους που οδήγησαν τα κράτη αυτά στην κοπή χρυσών απομιμήσεων του βυζαντινού σολίδου, λόγοι που φαίνεται να σχετίζονται με τους δύο πυλώνες της παραγωγής και κυκλοφορίας του σολίδου κατά την πρώιμη βυζαντινή περίοδο, δηλαδή τη φορολογία, και δη τη φορολόγηση της γης, και τη μισθοδοσία του στρατεύματος. Ο παράγοντας της ιδεολογίας φαίνεται πως έπαιζε μικρότερο ρόλο.

Τα γερμανικά φύλα που εγκαταστάθηκαν στο καταλυθέν δυτικό μέρος της αυτοκρατορίας δεν διέθεταν δική τους νομισματοκοπία. Για το λόγο αυτό, μετά την κατάκτηση υιοθέτησαν τη νομισματική παράδοση των κατακτημένων περιοχών. Στο πλαίσιο αυτό, όλα τα διάδοχα κράτη εξέδωσαν απομιμήσεις του χρυσού βυζαντινού νομίσματος. Εξαιρεση ως προς την έκδοση χρυσού νομίσματος αποτελεί μόνο το Βανδαλικό βασίλειο, το οποίο υπήρξε καινοτόμο ως προς τη νομισματοκοπία του και από άλλες απόψεις – είχε σημαντική παραγωγή σε άργυρο σε μια περίοδο που οι αργυρές κοπές στην αυτοκρατορία ήταν αναμνηστικού/τελετουργικού χαρακτήρα και εξέδωσε χάλκινες υποδιαιρέσεις πολλαπλάσιες του νούμμου πριν την μεταρρύθμιση του Αναστασίου Α' (498). Η απουσία χρυσών κοπών στο Βανδαλικό βασίλειο έχει ερμηνευθεί ως αποτέλεσμα ιδεολογικών, οικονομικών και δημοσιονομικών παραγόντων. Η τελευταία ερμηνεία είναι η πιο ικανοποιητική, αφού αποδίδει την απουσία χρυσών κοπών στην έλλειψη πόρων από τη φορολόγηση της γης: μετά την κατάκτηση, οι Βάνδαλοι κατάσχεσαν και αναδιένειμαν τα μεγάλα κτήματα, τα οποία κατέστησαν αφορολόγητα. Η ερμηνεία αυτή επιβεβαιώνεται από την επανέναρχη των χρυσών κοπών μετά την ανάκτηση της Βορείου Αφρικής από το Ιουστινιανό Α' και την αποκατάσταση του αυτοκρατορικού ελέγχου και της φορολογίας.

Το Οστρογοθτικό βασίλειο, αντιθέτως, ήταν το πιο συντηρητικό μεταξύ των διαδόχων κρατών. Εξέδωσε χρυσά νομίσματα στο βυζαντινό πρότυπο και μάλιστα όχι μόνο σολίδους, αλλά και σημίσια και τριμήσια. Τα νομίσματα αυτά όμως, μάλλον ως ένδειξη σεβασμού προς το αυτοκρατορικό προνόμιο κοπών σε χρυσό, δεν έφεραν ποτέ τη μορφή ή το όνομα του βασιλέα, αλλά αποτελούσαν απομιμήσεις στο όνομα του εκάστοτε αυτοκράτορα. Όταν οι σχέσεις των δύο κρατών έγιναν εχθρικές επί Ιουστινιανού Α', η μόνη αλλαγή που υπήρξε ήταν η κοπή οστρογοθτικών χρυσών νομισμάτων στο όνομα παλαιότερου

αυτοκράτορα, του Αναστασίου, και όχι του Ιουστινιανού. Η επιλογή δεν ήταν τυχαία, αφού ο Αναστάσιος ήταν αυτός που είχε νομιμοποιήσει την οστρογοθτική εξουσία στην Ιταλία το 497. Είναι ενδιαφέρον να τονιστεί ότι ο σεβασμός προς το αυτοκρατορικό προνόμιο δεν αφορούσε τις κοπές σε άργυρο και χαλκό, οι οποίες έφεραν τόσο το όνομα όσο και τη μορφή του Οστρογότθου βασιλιά.

Το Οστρογοθτικό βασίλειο κληρονόμησε και διατήρησε το ρωμαϊκό σύστημα διοίκησης, τόσο όσον αφορά στη φορολογία και – σε μικρότερο ίσως βαθμό – στο στράτευμα, όσο και στην οργάνωση των νομισματοκοπειών, παράγοντες που συνέβαλαν στην υιοθέτηση χρυσών κοπών στο βυζαντινό πρότυπο.

Η σημασία των παραγόντων αυτών για τη κοπή χρυσών νομισμάτων στο πρότυπο του σολίδου καθίσταται ακόμη πιο σαφής στην περίπτωση του βασιλείου των Μεροβιγγείων. Η νομισματοκοπία του φραγκικού αυτού βασιλείου, που ιδρύθηκε στα μέσα του πέμπτου αιώνα σε εδάφη με χαλαρές μόνο ρωμαϊκές διοικητικές υποδομές, διακρίνεται σε τρεις περιόδους:

Η πρώτη (περ. 500-570/80) χαρακτηρίζεται από την έκδοση απομιμήσεων των οστρογοθτικών σολίδων και τριμησίων στο όνομα του βυζαντινού αυτοκράτορα. Υπάρχει όμως μια αξιοσημείωτη εξαίρεση: οι σόλιδοι που εξέδωσε ο βασιλιάς Θεουδεβέρτος (533-548) στο όνομά του. Ως προς την απεικόνιση του ηγεμόνα, οι σόλιδοι μιμούνται τις αυτοκρατορικές κοπές, εξισώνοντας έτσι το μεροβίγγειο βασιλέα με τον αυτοκράτορα, ενώ οι μεταβαλλόμενες συνοδευτικές επιγραφές και η εικονογραφία του οπισθοτύπου φέρουν μηνύματα που προσαρμόζονται στις εκάστοτε ανάγκες του βασιλείου. Ο Θεουδεβέρτος υπήρξε ο πρώτος βασιλέας διαδόχου κράτους που εξέδωσε χρυσό νόμισμα στο όνομά του και η πράξη του κατακρίθηκε από τον ιστορικό Προκόπιο. Η αντίδραση του Προκοπίου αποτελεί απόδειξη για το αποκλειστικό αυτοκρατορικό προνόμιο των κοπών σε χρυσό και τον τρόπο που το αντιλαμβάνονταν οι Βυζαντινοί.

Η δεύτερη περίοδος (570/80-περ. 670) χαρακτηρίζεται από τη λεγόμενη «εθνική» νομισματοκοπία, που συνίσταται στην έκδοση τριμησίων μειωμένου βάρους. Αποκλίνει από το αυτοκρατορικό πρότυπο όχι μόνο ως προς την εικονογραφία και τις επιγραφές, αλλά και ως προς την οργάνωση της παραγωγής. Στα νομίσματα αυτά δεν αναφέρεται ηγεμόνας, αλλά μόνο το όνομα του νομισματοκοπέου και του υπευθύνου του, το τελευταίο συνοδευόμενο συνήθως από τον προσδιορισμό *monetarius*. Τα νομισματοκοπεία περιελάμβαναν το παλάτι, πόλεις, κάστρα, κώμες, μονές κ.ά. και φαίνεται ότι αξιοποιούσαν όχι μόνο μέταλλο κρατικής προέλευσης αλλά και από ιδιώτες, ενώ μέρος των εσόδων τους επίσης κατευθυνόταν στον ιδιωτικό τομέα. Η ανάμειξη ιδιωτών στην παραγωγή του χρήματος ήταν αδιανόητη στην αυτοκρατορική αντίληψη και αποτελεί τομή ως προς την ρωμαϊκή παράδοση.

Τέλος, κατά την τρίτη περίοδο (περ. 670-751) και μετά από μια σημαντική υποτίμηση του τριμησίου, θα κάνει την εμφάνισή του το αργυρό δηνάριο, το οποίο θα κυριαρχήσει σε όλη τη Δυτική Ευρώπη έως τα μέσα του δέκατου τρίτου αιώνα, οπότε και θα ξεκινήσουν πάλι οι κοπές σε χρυσό στη Δύση.

Η πορεία του μεροβίγγειου νομίσματος δεν είναι άσχετη με τις άκαρπες προσπάθειες των φράγκων βασιλέων να επιβάλουν φορολογία στους υπηκόους τους, όπως αυτές περιγράφονται στις γραπτές πηγές. Συνέπεια της αδυναμίας του κράτους να συγκεντρώσει τον απαραίτητο χρυσό μέσω της φορολογίας υπήρξε το πέρασμα από τον δημόσιο χαρακτήρα στον ιδιωτικό, η υποτίμηση του τριμησίου και τελικά το πέρασμα από τον χρυσό στον άργυρο.

Ενώ οι εξελίξεις αυτές λάμβαναν χώρα στη Δύση, στην Ανατολή η ανερχόμενη δύναμη του Ισλάμ εδραιωνόταν, παράγοντας επίσης απομιμήσεις του βυζαντινού νομίσματος. Αυτές ήταν αρχικά χάλκινες, αλλά από τον Μωαβία (660-680) και εξής εμφανίζονται και χρυσές κοπές. Είναι γνωστό ότι η αραβική διοίκηση υιοθέτησε τις διοικητικές δομές της περιόδου πριν την κατάκτηση και δη όσον αφορά στην φορολογία, όπως μαρτυρούν πάπυροι της περιόδου αλλά και η συνέχιση κατοχής των σχετικών με τη φορολογία διοικητικών θέσεων από μέλη της ίδιας οικογένειας. Υπήρχε επομένως το κατάλληλο υπόβαθρο για χρυσές κοπές.

Ως προς την οργάνωση της παραγωγής, η οποία αποτελούσε προνόμιο του χαλίφη, και τη μετρολογία των χρυσών νομισμάτων, οι Ομμεϊάδες ακολούθησαν το βυζαντινό πρότυπο. Εικονογραφικά οι αραβικοί σόλιδοι μιμούνται τους βυζαντινούς της περιόδου εκείνης, αλλά σταδιακά αποκλίνουν: πρώτα εξαφανίζονται ή αλλοιώνονται τα θρησκευτικά σύμβολα (σταυροί), στη συνέχεια προστίθεται στις επιγραφές η ισλαμική ομολογία της πίστης (shahada) και αργότερα ο αυτοκράτορας αντικαθίσταται από τον χαλίφη. Η τελική αποκοπή από το βυζαντινό πρότυπο έρχεται στις αρχές του όγδοου αιώνα με τα επιγραφικά δηνάρια, χρυσά δηλαδή ανεικονικά νομίσματα που φέρουν επιγραφές από το Κοράνι, τα οποία θα επικρατήσουν στο εξής. Οι εξελίξεις αυτές δεν είναι άσχετες με την εξέλιξη των αραβο-βυζαντινών σχέσεων, ωστόσο, φαίνεται πως δεν μπορούμε πλέον να κάνουμε λόγο, όπως παλαιότερα, για «πόλεμο των εικόνων» μεταξύ αυτοκρατορίας και χαλιφάτου.

ΣΥΜΒΟΛΕΣ ΣΕ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ ΜΕ ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ

***4.2.1 P. Papadopoulou, The Middle Byzantine City as a Consumption Centre: The Numismatic Evidence, B. Krsmanović και L. Milanović (επιμ.), *Proceedings of the 23rd International Congress of Byzantine Studies, Belgrade 22-27 August 2016. Round Tables*, Βελιγράδι 2016, 490-492.**

Βάσει των γραπτών πηγών, αλλά και των λίγων αξιοποιήσιμων σχετικών αρχαιολογικών δεδομένων, το άρθρο εξετάζει τη συμβολή της νομισματικής μαρτυρίας στη μελέτη της βυζαντινής πόλης ως καταναλωτικού κέντρου κατά τη Μέση βυζαντινή περίοδο. Δεδομένου ότι η βυζαντινή κοινωνία της περιόδου αυτής ήταν εν πολλοίς εγχρήματη, οποιαδήποτε κατανάλωση προϋπέθετε τη χρήση νομίσματος.

Τα δεδομένα που διαθέτουμε αφορούν κυρίως στην Κωνσταντινούπολη, όπου η παρουσία αργυροπραττών μαρτυρείται στη Μέση καθόλη την περίοδο. Παράλληλα, παράνομοι καταλλάκτες (σακκουλάριοι) φαίνεται ότι δραστηριοποιούνταν σε άλλες γειτονιές της πόλης. Κατά τον δωδέκατο αιώνα, καταλλακτικές τράπεζες υπήρχαν και στις συνοικίες των ιταλικών εμπορικών δυνάμεων (Βενετία, Γένοβα, Πίζα), οι οποίες προχωρούσαν και στην αλλαγή ξένων νομισμάτων σε βυζαντινά και το αντίστροφο.

Για τις επαρχιακές πόλεις οι πληροφορίες μας είναι πολύ περιορισμένες, ενώ προβληματισμό προκαλεί και ο βαθμός εκχρηματισμού κάποιων εξ αυτών. Οπωσδήποτε θα πρέπει να υποθέσουμε την ύπαρξη μόνιμων αργυροπραττών στις μεγαλύτερες πόλεις (π.χ. Θεσσαλονίκη), ενώ στις μικρότερες θα υπήρχε η δυνατότητα μετατροπής του χρυσού ή αργυρού νομίσματος σε μικρότερες υποδιαίρεσεις, και το αντίστροφο, κατά τη διάρκεια των τοπικών πανηγύρεων. Οι δυσκολίες, ωστόσο, που αντιμετώπισαν οι Σταυροφόροι στην απόκτηση συναλλάγματος είναι ίσως ενδεικτικές της κατάστασης στη βυζαντινή επαρχία.

Δυστυχώς, η ελλιπής μαρτυρία των γραπτών πηγών στο θέμα αυτό πολύ λίγο μπορεί να ενισχυθεί από τα αρχαιολογικά δεδομένα – τα νομισματικά ευρήματα – τα οποία προσφέρουν μεν πληροφορίες για το βαθμό εκχρηματισμού μιας θέσης, αλλά δεν αποκαλύπτουν τον λόγο για τον οποίο χρησιμοποιήθηκαν (εμπόριο, φορολογία, υπηρεσίες).

***4.2.2 C. Morrisson και P. Papadopoulou, Changes et échanges monétaires autour de la Méditerranée orientale après 1204: Introduction, B. Krsmanović και L. Milanović (επιμ.), *Proceedings of the 23rd International Congress of Byzantine Studies, Belgrade 22-27 August 2016. Round Tables*, Βελιγράδι 2016, 1387.**

Σύντομη εισαγωγή στις επιμέρους ομιλίες της στρογγυλής τράπεζας, η οποία παρουσιάζει το κενό της έρευνας που έρχονται αυτές να καλύψουν.

4.2.3 P. Papadopoulou, Coin Circulation in Anatolia after 1204, B. Krsmanović και L. Milanović (επιμ.), *Proceedings of the 23rd International Congress of Byzantine Studies, Belgrade 22-27 August 2016. Round Tables, Βελιγράδι 2016, 1412-1414.

Το άρθρο επικεντρώνεται στην κυκλοφορία βυζαντινών ή σύμφωνων προς τη βυζαντινή παράδοση νομισμάτων στην Ανατολία κατά το δέκατο τρίτο και δέκατο τέταρτο αιώνα. Στις αρχές του δέκατου τρίτου αιώνα η δημιουργία της αυτοκρατορίας της Νίκαιας και της αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας αλλάζει την ισορροπία δυνάμεων στην περιοχή. Τα δύο αυτά διάδοχα κράτη θα εκδώσουν νομίσματα που ακολουθούν εικονογραφικά και ως προς το κοιλόκυρτο σχήμα τη βυζαντινή παράδοση, αλλά με νέα μεταλλική σύνθεση (άργυρος αντί ήλεκτρου) και βάρος (3 γρ. αντί 4,3 γρ.) που τα καθιστούν συμβατά με τα ντιρχάμ του Σελτζουκικού σουλτανάτου και τα τραμ της Αρμενίας της Κιλικίας. Η αυτοκρατορία της Τραπεζούντας μάλιστα θα προχωρήσει ακόμη περισσότερο και θα εκδώσει στα μέσα περίπου του δέκατου τρίτου αιώνα τα αργυρά άσπρα, εγκαταλείποντας τη βυζαντινή νομισματική παράδοση.

Τα αρχαιολογικά δεδομένα από την περιοχή είναι πολύ περιορισμένα, αλλά επιτρέπουν κάποιες διαπιστώσεις. Η κυκλοφορία των νομισμάτων του δωδέκατου αιώνα συνεχίζεται και στη διάρκεια του δέκατου τρίτου και ενισχύεται από τις πιστές και τις λατινικές απομιμήσεις, αν και η παρουσία των τελευταίων είναι πολύ πιο περιορισμένη σε σχέση με τα Βαλκάνια. Αντιστοίχως και η παρείσφρηση νομισμάτων από άλλα διάδοχα κράτη (δεσποτάτο Ηπείρου και αυτοκρατορία Θεσσαλονίκης) είναι μικρή, ωστόσο, σε γενικές γραμμές ο βαθμός εκχρηματισμού της Ανατολίας εμφανίζεται υψηλότερος σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο. Για την περίοδο μετά το 1261, υπάρχουν ακόμη λιγότερα νομισματικά ευρήματα. Η εικόνα που παρουσιάζει η νομισματική κυκλοφορία επί Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου (1261-1282) συνεχίζει όσα ίσχυαν επί αυτοκρατορίας της Νίκαιας, πρόκειται όμως για την τελευταία αναλαμπή του βυζαντινού νομίσματος στην περιοχή. Οι κοπές του Ανδρονίκου Β΄ (1282-1320) θα είναι οι τελευταίες με αξιοσημείωτη παρουσία στην Μικρά Ασία, γεγονός που απορρέει από τη σταδιακή κατάκτηση των μικρασιατικών πόλεων από τους Οθωμανούς.

4.2.4 Π. Παπαδοπούλου, Επαφές και επιδράσεις μεταξύ Βυζαντινών και Ρως: νόμισμα, εμπόριο, συναλλαγές (9^{ος} – 11^{ος} αι.), A. Δεληκάρη (επιμ.), *Βυζαντινές επιδράσεις στη μεσαιωνική Ρωσία, Θεσσαλονίκη 2019, 35-51.

Η μελέτη παρουσιάζει τα δεδομένα της έρευνας για τις επαφές και τις επιδράσεις μεταξύ Βυζαντινών και Ρως στους τομείς της νομισματικής κυκλοφορίας και παραγωγής, αλλά και του εμπορίου.

Έχει ως αφετηρία της το εμιράτο των Σαμανιδών στην Κεντρική Ασία, από όπου εκατοντάδες χιλιάδες αργυρά ντιρχάμ διοχετεύθηκαν στη Βόρεια Ευρώπη, όπου και ανευρέθηκαν στη σύγχρονη εποχή. Το φαινόμενο αυτό έφθασε στο απόγειό του τον δέκατο αιώνα, αλλά είχε ξεκινήσει ήδη έναν αιώνα νωρίτερα. Η εύρεση των ντιρχάμ στις περιοχές αυτές έχει συσχετισθεί με το εμπόριο σε γούνες και σκλάβους, τομείς στους οποίους δραστηριοποιούνταν ιδιαίτερως οι Ρώσοι έμποροι. Είναι όμως αξιοσημείωτο ότι οι Ρως, οι οποίοι την περίοδο αυτή δεν διέθεταν δική τους νομισματοκοπία, δεν χρησιμοποιούσαν τα ντιρχάμ ως νομίσματα, αλλά μόνο ως εμπορεύσιμο αγαθό. Η εισροή ισλαμικών ντιρχάμ στη Βόρεια και Ανατολική Ευρώπη θα πάψει ξαφνικά κατά το τελευταίο τρίτο του δέκατου αιώνα, ίσως ως συνέπεια της κατάλυσης τους σαμανδικού εμιράτου.

Έναν αιώνα νωρίτερα, οι Ρως θα κάνουν την εμφάνισή τους στο βυζαντινό προσκήνιο ως εχθροί, αλλά και με άλλες ιδιότητες. Τις βυζαντινο-ρωσικές εμπορικές σχέσεις καθορίζουν μια σειρά από συμφωνίες που αφορούν στη διάρκεια και τον τόπο παραμονής των Ρώσων εμπόρων στη βυζαντινή πρωτεύουσα, στα εξαγόμενα αγαθά και στη φορολόγηση τους. Επιμένουν ιδιαίτερα σε ζητήματα ασφαλείας και λιγότερο σε οικονομικά θέματα, γεγονός που δείχνει ότι η εμπορική δραστηριότητα των Ρως, οι οποίοι, σύμφωνα με την αφήγηση του Κωνσταντίνου Ζ΄ Πορφυρογέννητου, κατέρχονταν κάθε χρόνο με τα μονόξυλά τους στην Κωνσταντινούπολη, θεωρούνταν από τους Βυζαντινούς μάλλον ασήμαντη.

Έστω όμως και μικρής σημασίας, οι εμπορικές αυτές επαφές θα αντικατοπτριστούν στη νομισματική μαρτυρία, αφού από τον δέκατο αιώνα και εξής, μαζί με τα ισλαμικά ντιρχάμ κάνουν την εμφάνισή τους στις χώρες των Ρως και τα βυζαντινά νομίσματα. Η παρουσία τους είναι σχετικά περιορισμένη, ενώ κυριαρχούν μεταξύ αυτών τα αργυρά μιλιαρήσια και οι χάλκινοι φόλλεις. Η μέγιστη παρουσία βυζαντινών νομισμάτων στους Ρως εντοπίζεται μεταξύ 975 και 1050, περίοδο κατά την οποία παρατηρείται σύσφιξη των βυζαντινο-ρωσικών σχέσεων με τη βάπτιση του Βλαδιμήρου, την παρουσία Ρώσων μισθοφόρων στο βυζαντινό στρατό, αλλά και τη διευκόλυνση των διμερών επαφών χάρη στην απομάκρυνση του πετσενεγικού κινδύνου.

Όλες οι αναφορές σε καταβολές νομισμάτων από Βυζαντινούς σε Ρως στις γραπτές πηγές, είτε πρόκειται για πληρωμές στρατευμάτων, είτε για διπλωματικά δώρα, είναι σε αργυρά μιλιαρήσια. Είναι ενδιαφέρον και ίσως όχι τυχαίο το γεγονός ότι η αύξηση της παραγωγής μιλιαρησίων στο Βυζάντιο, στο εσωτερικό του οποίου η υποδιαίρεση αυτή παρέμεινε περιορισμένης κυκλοφορίας, συμπίπτει με την εντατικοποίηση των σχέσεων των Βυζαντινών με λαούς που προτιμούσαν τα αργυρά νομίσματα, όπως ήταν οι Ρως και οι Σκανδιναβοί.

Παρά τη σαφή προτίμηση που έδειχναν οι Ρως προς το αργυρό μιλιαρήσιο, δεν έμειναν ασυγκίνητοι από την αίγλη του βυζαντινού χρυσού νομίσματος. Ο Βλαδίμηρος (980-1015), με τον οποίο

εγκαινιάστηκε η ρωσική νομισματοκοπία, εξέδωσε τόσο αργυρό, όσο και χρυσό νόμισμα. Η εικονογραφία των νομισμάτων του Βλαδιμήρου έχει ως πρότυπό της το βυζαντινό νόμισμα, ταυτόχρονα όμως αποκλίνει από τη βυζαντινή παράδοση: αξιοποιεί βυζαντινά σύμβολα της αυτοκρατορικής εξουσίας (όπως ο φωτοστέφανος και ο θρόνος), τα οποία όμως δεν χρησιμοποιούνται στη βυζαντινή νομισματοκοπία, αλλά και την τρίαίνα, το προσωπικό του σύμβολο. Πρόκειται για συνειδητές επιλογές του νεοφώτιστου πρίγκηπα του Κιέβου που τον συνδέουν τόσο με τη βυζαντινή όσο και με την τοπική παράδοση.

Οι διάδοχοι του Βλαδιμήρου, Σβιατοπόλκ (1015-1019) και Γιαροσλάβος (1015/19-1054), θα περιοριστούν σε αργυρές κοπές, στις οποίες θα κυριαρχήσει η τρίαίνα, η οποία εξελίσσεται πλέον σε δυναστικό σύμβολο των Ριουρικιδών. Η εικονογραφία των νομισμάτων αυτών θα συμπληρωθεί από απεικονίσεις που εμπνέονται όχι από τη νομισματική αλλά από τη σφραγιστική παράδοση του Βυζαντίου. Αυτές υπήρξαν και οι τελευταίες νομισματικές εκδόσεις των Ρως. Η αναβίωση της ρωσικής νομισματοκοπίας θα έρθει μόλις τον δέκατο πέμπτο αιώνα.

Μια αποτίμηση της επίδρασης των Βυζαντινών επί των Ρως στους τομείς της οικονομίας, του εμπορίου, της νομισματικής κυκλοφορίας και παραγωγής θα κατέληγε ότι αυτή υπήρξε αρκετά περιορισμένη, μολονότι σε άλλους τομείς εμφανίζεται ιδιαίτερος σημαντική.

ΣΥΜΒΟΛΕΣ ΣΕ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ ΧΩΡΙΣ ΚΡΙΤΗ

4.3.1 P. Papadopoulou, Un trésor monétaire de trachéa de billon du XII^e s. provenant de Butrint (Albanie), C. Alfaro, C. Marcos και P. Otero (επιμ.), XIII Congreso Internacional de Numismática, Madrid 2003: Actas-Proceedings-Actes I, Μαδρίτη 2005, 1231-1236.

Δημοσίευση νομισματικού θησαυρού αποτελούμενου από ενενήντα τέσσερα τραχέα από κράμα και προερχόμενου από τις αρχαιολογικές ανασκαφές του βυζαντινού Βουθρωτού (σημερινό Butrint) στη νότιο Αλβανία. Η σύνθεση του θησαυρού οδηγεί στη χρονολόγηση της απόκρυψής του στα τέλη του δωδέκατου ή τις αρχές δέκατου τρίτου αιώνα, με πιθανή αιτία απόκρυψης το πέρασμα του στόλου της Τέταρτης Σταυροφορίας από τα στενά μεταξύ Βουθρωτού και Κερκύρας το 1203. Παράλληλα με το θησαυρό εξετάζεται η νομισματική κυκλοφορία στο Βουθρωτό από το δέκατο έως το δέκατο τρίτο αιώνα. Προτείνεται η ερμηνεία των ιδιαιτεροτήτων που αυτή παρουσιάζει – ραγδαία αύξηση του αριθμού νομισμάτων κατά το δέκατο και ενδέκατο αιώνα, πλήρης απουσία νομισματικών ευρημάτων σχεδόν καθόλη τη διάρκεια του δωδέκατου αιώνα – βάσει των ιδιαίτερων γεωγραφικών και ιστορικών συνθηκών που επικρατούν στην περιοχή.

***4.3.2 A. Μέντζος, Μ. Παϊσίδου, Π. Παπαδοπούλου, Πρώτα συμπεράσματα για τη μετάβαση των Φιλίππων από την ύστερη αρχαιότητα στον μεσαίωνα, *Το αρχαιολογικό έργο στη Μακεδονία και Θράκη* 30 (2016), 523-532.**

Το άρθρο εξετάζει τη μαρτυρία των αρχαιολογικών ανασκαφών στους Φιλίππους υπό το πρίσμα της μετάβασης της πόλης από την ύστερη αρχαιότητα στο μεσαίωνα. Η συμβολή της Π. Παπαδοπούλου αφορά στα νομισματικά και σφραγιστικά ευρήματα.

ΑΡΘΡΑ ΣΕ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΜΕ ΚΡΙΤΗ

5.1 P. Papadopoulou, Tétartèra d'imitation du XIII^e siècle: à propos du trésor de Durrës (Albanie), *Revue Numismatique* 161 (2005), 145-162 και Πίν. XII-XIV.

Με αφορμή το θησαυρό του αμφιθεάτρου του Δυρραχίου, ο οποίος είχε λανθασμένα δημοσιευθεί ως αποτελούμενος από χάλκινα τεταρτηρά του Αλεξίου Α΄ Κομνηνού (1081-1118), αναγνωρίζεται για πρώτη φορά ένα νέο είδος απομιμήσεων των νομισμάτων του αυτοκράτορα αυτού. Παράλληλα με τη διάδοση των νομισμάτων αυτών ερευνάται και η διάδοση παρόμοιων απομιμήσεων άλλων τύπων τεταρτηρών του Αλεξίου Α΄, Ιωάννη Β΄ (1118-1143) και Μανουήλ Α΄ Κομνηνού (1143-1180) στα εδάφη της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Η παρουσία τους σε θησαυρικά σύνολα, καθώς και η συγκέντρωσή τους σε περιοχές με έντονη ενετική παρουσία ή στις οδούς που συνδέουν τα κέντρα αυτά, οδηγούν στην απόδοση της νομισματοκοπίας αυτής στους Ενετούς της Κορίνθου και στην περίοδο αμέσως μετά το 1204.

5.2 P. Papadopoulou, Monnaies en plomb d'Alexis I^{er} Comnène dans la collection de la Bibliothèque nationale de France, *Bulletin de la Société française de la Numismatique* 60/2 (Φεβ. 2005), 20-25.

Έχοντας ως σημείο εκκίνησης την αδημοσίευτη συλλογή μολύβδινων τεταρτηρών του Αλεξίου Α΄ Κομνηνού (1081-1118) της Bibliothèque nationale de France, εξετάζεται η τυπολογία και εικονογραφία των νομισμάτων αυτών, ενώ προτείνεται μια νέα κατηγοριοποίησή τους και απόδοση σε νομισματοκοπεία. Μέσω των ιστορικών πηγών και των νέων νομισματικών και αρχαιολογικών δεδομένων ερευνώνται οι πιθανοί λόγοι που οδήγησαν τον Αλέξιο στην επιλογή του ασυνήθιστου αυτού μετάλλου για την κοπή των πρώτων τεταρτηρών μετά τη νομισματική μεταρρύθμιση του 1092, αλλά και στην επιστροφή στο χαλκό για τις κοπές που ακολούθησαν.

5.3 V. Radić, P. Papadopoulou και V. Ivanišević, The 12th and 13th Century Hoards of Byzantine Coins from the National Museum in Belgrade, *Numizmatičar* 26-27 (2003-2004) [δημοσίευση 2008], 319-354.

Προκαταρκτική, συνοπτική δημοσίευση των θησαυρών του δωδέκατου και δέκατου τρίτου αιώνα που φυλάσσονται στο Μουσείο του Βελιγραδίου (Σερβία). Οι θησαυροί περιλαμβάνουν πάνω από 9.000 νομίσματα, τα οποία καλύπτουν την περίοδο από τα τέλη του ενδέκατου έως τα τέλη του δέκατου τρίτου αιώνα. Μέρος τους είχε στο παρελθόν δημοσιευθεί από την Dobriša Gaj-Πορονίτς, η οποία, ωστόσο, δεν είχε διακρίνει τις απομιμήσεις από τα πρότυπά τους με αποτέλεσμα οι νομισματολόγοι να έχουν λανθασμένη άποψη για τη νομισματική κυκλοφορία στη Σερβία κατά τους κρίσιμους για την περιοχή αυτή αιώνες που εξετάζονται στο άρθρο. Στη μελέτη αυτή τα νομίσματα ταυτίζονται με βάση τις τελευταίες εξελίξεις της βυζαντινής νομισματικής, ενώ εντοπίζονται νέοι ενδιαφέροντες νομισματικοί τύποι και ποικιλίες. Αναλυτική δημοσίευση των θησαυρών με εκτενή σχόλια ως προς τη νομισματική κυκλοφορία προβλέπεται στο μέλλον.

5.4 P. Papadopoulou, Five Lead Seals from Byzantine Butrint (Albania), *Studies in Byzantine Sigillography* 11 (2012), 133-142.

Στο άρθρο δημοσιεύονται πέντε μολυβδόβουλλα που βρέθηκαν στο Βουθρωτό (σημερινό Butrint) της Αλβανίας. Πρόκειται για σφραγίδες που ανήκουν σε αξιωματούχους της κεντρικής και επαρχιακής διοίκησης και χρονολογούνται στο σύνολό τους στα τέλη του ένατου και στο δέκατο αιώνα. Ιδιαίτερα σημαντικό μεταξύ αυτών είναι το μολυβδόβουλλο ενός Ιωάννη στρατηγού Σικελίας, το οποίο καταδεικνύει τις επαφές του Βουθρωτού με τη νότια Ιταλία, όπου βρισκόταν η έδρα του στρατηγού Σικελίας μετά την κατάληψη του Ταυρομενίου από τους Άραβες το 902. Το σύνολο έχει επιπρόσθετη σημασία, καθώς αποτελεί μία από τις λίγες σχετικά περιπτώσεις εύρεσης μολυβδοβούλλων σε αρχαιολογικά συμφραζόμενα. Τα πέντε μολυβδόβουλλα, τα νομισματικά δεδομένα, καθώς και κάποια εισαγόμενα και υψηλότερης αξίας αντικείμενα που βρέθηκαν στο ίδιο κτίριο της μέσης βυζαντινής περιόδου καθιστούν ελκυστική την υπόθεση ότι ο οικισμός αυτός λειτουργούσε ως το διοικητικό κέντρο της περιοχής.

5.5 C. Morrisson και P. Papadopoulou, L'atelier monétaire du Grand Palais de Constantinople en 1201, *Bulletin de la Société française de numismatique* 68/10 (Δεκ. 2013), 320-323.

Στο πλαίσιο της αφήγησης των γεγονότων του σφετερισμού της αυτοκρατορικής εξουσίας από τον Ιωάννη Κομνηνό τον Παχύ το 1201, ο Νικόλαος Μεσαρίτης μας παρέδωσε μια μοναδική περιγραφή του αυτοκρατορικού νομισματοκοπείου. Με αφορμή το κείμενο του Μεσαρίτη, το σύντομο αυτό άρθρο συγκεντρώνει τις πληροφορίες που διαθέτουμε για το αυτοκρατορικό νομισματοκοπείο της Κωνσταντινούπολης το δωδέκατο αιώνα, ενώ παρέχει και την πρώτη μετάφραση στα γαλλικά του αποσπάσματος, στο οποίο γίνεται λόγος για το νομισματοκοπείο.

5.6 C. Morrisson και P. Papadopoulou, *Matériaux pour servir à la numismatique byzantine tardive: analyse du «CNG hoard»*, *Revue Numismatique* 173 (2016), 373-395.

Η μελέτη αυτή εντάσσεται στο πλαίσιο της προετοιμασίας του τρίτου τόμου των βυζαντινών νομισμάτων της Εθνικής βιβλιοθήκης της Γαλλίας (βλ. παραπάνω αρ. 1.3). Εστιάζει σε ένα σύνολο νομισμάτων του δέκατου τρίτου και δέκατου τέταρτου αιώνα που αγοράστηκαν από τον οίκο δημοπρασιών Classical Numismatic Group (CNG) με την πληροφορία ότι αποτελούν θησαυρό. Μέρος τους πωλήθηκε στη συλλογή του Dumbarton Oaks, ενώ αρκετά από αυτά εντάχθηκαν στη συλλογή της Εθνικής βιβλιοθήκης της Γαλλίας. Στο άρθρο γίνεται προσπάθεια ανασύστασης της αρχικής μορφής του θησαυρού, που αποτελεί έναν από τους ελάχιστους θησαυρούς παλαιολόγειων χάλκινων νομισμάτων. Μολονότι η προέλευσή του δεν είναι γνωστή, η σύνθεσή του μας κάνει να υποθέσουμε ότι προέρχεται από περιοχή ανατολικά της Θεσσαλονίκης, ενώ η απόκρυψή του θα πρέπει να χρονολογηθεί πριν τα μέσα του δέκατου τέταρτου αιώνα, και πιο συγκεκριμένα πριν από την επανάσταση των Ζηλωτών. Διαφοροποιείται από αντίστοιχους θησαυρούς της περιόδου όσον αφορά στη συνύπαρξη κερμάτων προερχόμενων και από τα δύο νομισματοκοπεία της αυτοκρατορίας (Θεσσαλονίκη και Κωνσταντινούπολη).

ΣΥΜΒΟΛΕΣ ΣΕ ΤΙΜΗΤΙΚΟΥΣ ΤΟΜΟΥΣ

ΣΥΜΒΟΛΕΣ ΣΕ ΤΙΜΗΤΙΚΟΥΣ ΤΟΜΟΥΣ ΜΕ ΚΡΙΤΗ

6.1.1 P. Papadopoulou, *Le chichaton et les noms des monnaies à la fin du XIe siècle*, *Travaux et Mémoires* 16 [Mélanges Cécile Morrisson] (2010), 649-662.

Η μελέτη εξετάζει ένα σύνολο όρων που παρουσιάζουν φωνητικές ομοιότητες και χρησιμοποιούνται προκειμένου να περιγράψουν νομίσματα σε μια σειρά εγγράφων που χρονολογούνται από το 1090 έως το 1127/8 με μία υστερότερη αναφορά στα 1157. Πρόκειται για τους όρους *χιάτα*,

χιχάτα, χινάτα, χηράτα, χεράτα, χειράτα. Η προηγούμενη έρευνα είχε αναγνωρίσει τη σύνδεση μεταξύ των όρων αυτών και του γράμματος χι και είχε ταυτίσει τα νομίσματα αυτά με εκδόσεις του Αλεξίου Α΄ Κομνηνού (1081-1118): είτε λόγω της παρουσίας του ΧΡ στον εμπροσθότυπο των υπερπύρων του αυτοκράτορα αυτού (Morrisson), είτε λόγω της ύπαρξης σε μια υποκατηγορία τους ενός τύπου λαβάρου που μοιάζει να έχει το σχήμα του γράμματος αυτού (Κουταβά- Δεληβοριά). Και στις δύο περιπτώσεις, η ταύτιση γίνεται με το υπέρπυρο, το νέο χρυσό νόμισμα που εισήγαγε ο Αλέξιος με τη νομισματική μεταρρύθμιση του 1092. Δεδομένου, ωστόσο, ότι ο όρος εμφανίζεται και σε έγγραφα παλαιότερα του 1092, οι ταυτίσεις αυτές δεν μπορούν να γίνουν δεκτές. Επιπλέον, σε καμία προμεταρρυθμιστική κοπή του Αλεξίου Κομνηνού δεν εμφανίζεται κάποιο εικονογραφικό στοιχείο που να παραπέμπει στο γράμμα χι.

Ο προκάτοχός του, αντιθέτως, Νικηφόρος Γ΄ Βοτανειάτης (1078-1081) εξέδωσε έναν τύπο χρυσών ιστάμενων και τεταρτηρών, στον οποίο το λάβαρο που κρατά ο αυτοκράτορας κοσμεύεται από ένα μεγάλο χι (Χ). Το γεγονός ότι τα χιχάτα περιγράφονται στα έγγραφα ως τραχέα, κοιλόκυρτου δηλαδή σχήματος, αποκλείει ο όρος να αναφέρεται στα τεταρτηρά και αφήνει ως μόνο υποψήφιο τα ιστάμενα του αυτοκράτορα αυτού. Η χρονολόγηση όλων των αναφορών σε χιχάτα μετά τη βασιλεία του Νικηφόρου Γ΄ θα μπορούσε να θεωρηθεί προβληματική. Ωστόσο, δε μας σώζεται κανένα έγγραφο από τη βασιλεία αυτή, ενώ σε όλες τις περιπτώσεις οι συντάκτες των εγγράφων (Μονή Αγ. Ιωάννη Θεολόγου στην Πάτμο, Συμβάτιος Πακουριανός και Καλή Πακουριανή) έχουν λόγους να διαθέτουν απόθεμα σε παλαιότερα νομίσματα. Όσον αφορά στους όρους χηράτα, χειράτα, χεράτα, οι οποίοι χρησιμοποιούνται εναλλάξ με τον όρο χιχάτα, θα πρέπει να συνδεθούν με τη λέξη χείρ. Πράγματι, στα ιστάμενα του Βοτανειάτη ο Χριστός απεικονίζεται με υψωμένο τη δεξιά σε ευλογία, ένα εικονογραφικό στοιχείο που είχε εκλείψει μετά τη βασιλεία του Ισαακίου Α΄ Κομνηνού (1057-1059). Δεν αποκλείεται, ωστόσο, να πρόκειται για παραφθορά του όρου χιχάτα, καθώς οι όροι περιλαμβάνονται στις υπογραφές των μαρτύρων που συνοδεύουν ένα έγγραφο της Πάτμου και όχι στο κυρίως κείμενο επισήμου εγγράφου.

6.1.2 P. Papadopoulou, *Holokotinarea, Protocharagea, Stamenarea: Three 12th- and 13th-Century Byzantine Units of Measurement*, Ε.Γ. Παπαευθυμίου και Ι. Π. Τουράτσογλου (επιμ.), *Ολοκότινον. Μελέτες Βυζαντινής Νομισματικής και Σιγίλλογραφίας. Τόμος στη μνήμη του Πέτρου Πρωτονοταρίου* [Βιβλιοθήκη της Ελληνικής Νομισματικής Εταιρείας 10], Αθήνα 2013, 99-104.

Το άρθρο εξετάζει τρεις όρους που προέρχονται από ονομασίες νομισμάτων και περιέχονται σε διαφορετικά είδη εγγράφων (έγγραφα μοναστικών αρχείων και πτωχοπροδρομικό ποίημα) χρονολογούμενα στο δωδέκατο και δέκατο τρίτο αιώνα.

Η *όλοκοτιναρέα* ή *όλοκοτιναραία* αναφέρεται σε έξι έγγραφα που αφορούν σε δωρεές και αγοραπωλησίες αμπελιών στην Κρήτη (1206) και τη Θεσσαλία (1271-1272). Η ονομασία της προκύπτει από το *όλοκότινον*, όρο που χρησιμοποιείται για να περιγράψει το χρυσό νόμισμα σε πληθώρα εγγράφων από τον τρίτο έως το δέκατο πέμπτο αιώνα. Σύμφωνα με τη γενικά πια αποδεκτή άποψη που εξέφρασε ο Erich Schilbach, η *όλοκοτιναρέα* αποτελούσε μονάδα μέτρησης επιφάνειας ίση προς ένα μόδιο. Ο όρος *όλοκοτιναρέα* θα πρέπει αρχικά να χρησιμοποιήθηκε για γη πρώτης ποιότητας έκτασης ενός μοδίου, της οποίας η φοροτεχνική αξία αντιστοιχούσε σε ένα χρυσό νόμισμα (*όλοκότινον*), κατέληξε, ωστόσο, να χρησιμοποιείται για γη έκτασης ενός μοδίου, ανεξαρτήτως ποιότητας ή αξίας. Ως προς την *όλοκοτιναρέα αλμυριωτικήν*, που απαντά συχνά στα θεσσαλικά έγγραφα, θα πρέπει να αποτελούσε τοπική μονάδα μέτρησης επιφάνειας.

Ο όρος *πρωτοχαραγέα* ανάγεται στο *πρωτοχάραγον*, ονομασία που χρησιμοποιείται για να περιγράψει χρυσά νομίσματα σε έγγραφα του ύστερου ενδέκατου και του δωδέκατου αιώνα. Μαρτυρείται μία μόνο φορά σε έγγραφο της Μονής Παντοκράτορος του Αγίου Όρους (1142). Το έγγραφο επέλυε κτηματικές διαφορές των μονών Φαλακρού και Ξυλουργού με την παραχώρηση από την πρώτη ενός αμπελώνα τριών μοδίων στη δεύτερη μετά την καταβολή του σχετικού τιμήματος. Προκειμένου να καθορισθεί το ύψος του τιμήματος αυτού, θα έπρεπε να πραγματοποιηθεί μέτρηση του αμπελώνα *εις μετρον τῶν λεγομένων πρωτοχαραγέων*. Η φράση αυτή καθιστά σαφές ότι η *πρωτοχαραγέα* αποτελούσε μονάδα μέτρησης επιφάνειας, η οποία μάλιστα, όπως προκύπτει από το ίδιο έγγραφο, αντιστοιχούσε σε 1/5 του μοδίου.

Τέλος, ο όρος *σταμεναρέα* προέρχεται από το *στάμενον*, τη δημόδη ονομασία του τραχέος από κράμα του κομνήνειου νομισματικού συστήματος. Μαρτυρείται μία μόνο φορά σε πτωχοπροδρομικό ποίημα του δωδέκατου αιώνα σε σχέση με ποσότητα τυριού. Η κοινή κατάληξη *-έα*, που χαρακτηρίζει και τους τρεις όρους που εξετάζονται στην παρούσα μελέτη, καθιστά πιθανόν και η *σταμεναρέα* να αποτελούσε μονάδα μέτρησης βάρους ή όγκου, της οποίας η αρχική αξία ήταν ίση με ένα στάμενον.

***6.1.3 P. Papadopoulou, Daniel in the Lions' Den: An Unknown Palaiologan Numismatic Representation, Ch. Diamanti και A. Vassiliou (επιμ.), Έν Σοφία μαθητεύσαντες. Essays in Byzantine Material Culture and Society in Honour of Sophia Kalopissi – Verti, Οξφόρδη 2019, 334-338.**

Αντικείμενο της μελέτης αποτελεί ένα χάλκινο τραχύ του Ανδρονίκου Β΄ Παλαιολόγου (1282-1328). Ο νομισματικός τύπος του τραχέος ήταν γνωστός, αλλά θεωρείτο ότι απεικόνιζε στον εμπροσθότυπο τη Θεοτόκο δεόμενη. Δύο νέα νομίσματα που βρέθηκαν στις ανασκαφές της Αναίας (Kadikalesi) κοντά στο Kuzadası της Τουρκίας καταδεικνύουν ότι τον εμπροσθότυπο καταλαμβάνει ο

Δανιήλ στο λάκκο των λεόντων. Στον οπισθότυπο εικονίζεται πτερωτός αυτοκράτωρ που κρατά σκήπτρο στο δεξί και μεγάλο πατριαρχικό σταυρό στο αριστερό. Η προέλευση των δύο κερμάτων από την Αναία υποδεικνύει ότι το νόμισμα θα πρέπει να αποδοθεί στο νομισματοκοπείο της Κωνσταντινούπολης.

Το εν λόγω τραχύ με τον προφήτη Δανιήλ αποτελεί μόλις τη δεύτερη περίπτωση παλαιοδιαθηκικής απεικόνισης σε βυζαντινό νόμισμα, μετά το σπάνιο αργυρό βασιλικό του Ανδρονίκου Β΄ με τον προφήτη Αχιά. Η αυτοκρατορική ενδυμασία του Αχιά, που δεν συνάδει με τη βιβλική παράδοση (Βασιλειών Γ΄, 14:4), αλλά και οι δυσκολίες ερμηνείας που παρουσιάζει η επιλογή του ήσσονος αυτού προφήτη, καθιστούν την κοπή προβληματική.

Η απεικόνιση του Δανιήλ στο λάκκο των λεόντων γνωρίζει ιδιαίτερη διάδοση σε καμέους, εγκόλπια και μετάλλια του δέκατου τρίτου και δέκατου τέταρτου αιώνα. Σώζεται πληθώρα παραδειγμάτων, στα οποία ο Δανιήλ στο λάκκο των λεόντων κοσμεί το αντικείμενο ως μόνη παράσταση ή συνδυάζεται με άλλες αγιολογικές μορφές (αγία Μαρίνα, αρχάγγελος Μιχαήλ, στρατιωτικοί άγιοι), οι οποίες διαθέτουν επίσης αποτροπαϊκές δυνάμεις. Το φαινόμενο αυτό σχετίζεται μάλλον με τη μεγάλη σημασία που απέκτησε ο τάφος του Δανιήλ στην Κωνσταντινούπολη ως προσκύνημα, όπως μαρτυρούν οι αφηγήσεις σύγχρονων, Ρώσων κυρίως, προσκυνητών. Η επιλογή του Ανδρονίκου Β΄ να απεικονίσει στα νομίσματά του τον Δανιήλ στο λάκκο των λεόντων πρέπει να συνδέεται επίσης με την ιδιαίτερη διάδοση της τιμής του προφήτη κατά την παλαιολόγια περίοδο. Έμεινε, ωστόσο, χωρίς συνέχεια, αφού κανείς από τους διαδόχους του Ανδρονίκου δεν ακολούθησε το παράδειγμά του στο θέμα αυτό.

ΣΥΜΒΟΛΕΣ ΣΕ ΤΙΜΗΤΙΚΟΥΣ ΤΟΜΟΥΣ ΜΕ ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ

6.2.1 V. Prigent, C. Morrisson και P. Papadopoulou, Quatre tessères de plomb et un portrait de l'empereur Christophe Lécapène, *Numismatika, Sfragistika i Epigrafika* 5 (2009) [*Studia in honorem professoris Ivan Jordanov*], 201-213 και Πίν. XX-XI.

Δημοσίευση τεσσάρων μολύβδινων σφραγιδίων στο όνομα των αυτοκρατόρων «Ρωμανού, Χριστοφόρου και Κωνσταντίνου», με πιθανή προέλευση την περιοχή της Αχρίδας. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η απεικόνιση στον εμπροσθότυπο γενειοφόρου άνδρα με φωτοστεφάνο, ο οποίος φορά χλαμύδα και κρατά ιδιόζουσας μορφής σκήπτρο. Παρά την ύπαρξη φωτοστεφάνου, η μελέτη της εικονογραφίας καταδεικνύει ότι η μορφή θα πρέπει να ταυτισθεί με το συναυτοκράτορα Χριστόφορο και όχι με τον ομώνυμο άγιο. Είναι πιθανόν τα σφραγίδια αυτά να εκδόθηκαν για τους γάμους της Μαρίας Λεκαπηνής με τον Πέτρο, γιο του Βούλγαρου τσάρου Συμεών (927), κατά τη διάρκεια του οποίου ο Χριστόφορος έλαβε την πρωτοκαθεδρία έναντι του Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου.

***6.2.2 C. Morrisson και P. Papadopoulou, A New Thessalonian Type of Theodore Komnenos Doukas (1224 – 1230) in the Paris Collection, *Bulletin of the National Institute of Archaeology* (2020) – Сборник ‘В паамет на проф. Йорданка Юркуова’, 231-237.**

Η μελέτη αυτή εντάσσεται στο πλαίσιο της προετοιμασίας του τρίτου τόμου των βυζαντινών νομισμάτων της Εθνικής βιβλιοθήκης της Γαλλίας (βλ. παραπάνω αρ. 1.3). Εστιάζει σε έναν άγνωστο έως τώρα τύπο σταμένου, που αποδίδεται από τις συγγραφείς στον Θεόδωρο Κομνηνό Δούκα (1224-1230), αυτοκράτορα της Θεσσαλονίκης, και στο νομισματοκοπείο της Θεσσαλονίκης. Στον εμπροσθότυπο απεικονίζεται η Θεοτόκος δεόμενη, ενώ στον οπισθότυπο ο αυτοκράτορας και ο άγιος Δημήτριος εικονίζονται ολόσωμοι να κρατούν μεγάλο ξίφος που απολήγει σε κύκλο (;). Ο νέος αυτός τύπος δίνει την ευκαιρία στις συγγραφείς να επανεξετάσουν την νομισματοκοπία σταμένων του αυτοκράτορα αυτού, συμπληρώνοντας τον κατάλογο του Dumbarton Oaks (τόμ. 4, συγγραφέας M. Hendy), κατάλογο αναφοράς για την περίοδο αυτή, με νέες αποδόσεις που αγνοήθηκαν ή προέκυψαν μετά την έκδοσή του. Τοποθετούν την κοπή της Bibliothèque nationale στην περίοδο πριν τη στέψη του Θεόδωρου Κομνηνού Δούκα και καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι το σχήμα ετήσιων εκδόσεων που είχε προτείνει ο Michael Hendy για τη βασιλεία του Θεόδωρου Κομνηνού Δούκα δεν μπορεί πλέον να γίνει αποδεκτό.

ΛΗΜΜΑΤΑ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑΣ

7.1 Π. Παπαδοπούλου, Νομισματοκοπείο αυτοκρατορίας της Νίκαιας, στην *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Τόμος Α΄: Μικρά Ασία* (2008):

<http://www.ehw.gr/asiaminor/Forms/fLemma.aspx?lemmaid=5583&contlang=57>

Επισκόπηση της οργάνωσης και παραγωγής του νομισματοκοπείου της αυτοκρατορίας της Νίκαιας με έδρα αρχικά τη Νίκαια και στη συνέχεια τη Μαγνησία. Περιλαμβάνεται γλωσσάρι.

7.2 Π. Παπαδοπούλου, Νομισματοκοπείο αυτοκρατορίας Τραπεζούντας, στην *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Τόμος Α΄: Μικρά Ασία* (2008):

<http://www.ehw.gr/asiaminor/FORMS/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaID=5576>

Επισκόπηση της παραγωγής του νομισματοκοπείου της πόλης της Τραπεζούντας, τόσο κατά τον ενδέκατο και δωδέκατο αιώνα, όσο και μετά την ίδρυση της ομώνυμης αυτοκρατορίας. Το άρθρο συγκεντρώνει και αξιοποιεί τη διάσπαρτη και συχνά δυσεύρετη πρόσφατη βιβλιογραφία για το εν λόγω νομισματοκοπείο. Περιλαμβάνεται γλωσσάρι.

7.3 Π. Παπαδοπούλου, Νομισματοκοπέιο Αντιόχειας, στην *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Τόμος Α΄: Μικρά Ασία* (2008):

<http://www.ehw.gr/asiaminor/Forms/fLemma.aspx?lemmaid=5581&contlang=57>

Επισκόπηση της οργάνωσης και παραγωγής του νομισματοκοπέιου της Αντιοχείας κατά τη βυζαντινή περίοδο. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις διακυμάνσεις της παραγωγής του σε συνάρτηση με τα ιστορικά γεγονότα που λαμβάνουν χώρα στη συροπαλαιστινιακή ακτή. Περιλαμβάνεται γλωσσάρι.

7.4 Π. Παπαδοπούλου, Νομισματοκοπέιο Κυζίκου, στην *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Τόμος Α΄: Μικρά Ασία* (2008):

<http://www.ehw.gr/asiaminor/Forms/fLemma.aspx?lemmaid=5582&contlang=57>

Επισκόπηση της οργάνωσης και παραγωγής του νομισματοκοπέιου της Κυζίκου κατά τους βυζαντινούς χρόνους. Περιλαμβάνεται γλωσσάρι.

7.5 Π. Παπαδοπούλου, Νομισματοκοπέιο Νικομήδειας στην *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Τόμος Α΄: Μικρά Ασία* (2008):

<http://www.ehw.gr/asiaminor/Forms/fLemma.aspx?lemmaid=5584&contlang=57>

Επισκόπηση της οργάνωσης και παραγωγής του νομισματοκοπέιου της Νικομηδείας κατά τη βυζαντινή περίοδο. Περιλαμβάνεται γλωσσάρι.

7.6 Ρ. Ραπαδοπούλου, The mint of Cherson, στην *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Τόμος Β΄: Εύξεινος Πόντος* (2008):

<http://blacksea.ehw.gr/forms/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaID=12305>

Επισκόπηση της οργάνωσης και παραγωγής του νομισματοκοπέιου της Χερσώνας κατά τους βυζαντινούς χρόνους. Αναφέρονται οι τελευταίες εξελίξεις της έρευνας στο πεδίο αυτό, ενώ έμφαση δίνεται στις ιδιαιτερότητες που παρουσιάζει η παραγωγή του περιφερειακού αυτού νομισματοκοπέιου. Περιλαμβάνεται γλωσσάρι.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ ΕΚΘΕΣΕΩΝ

8.1 C. Morrisson και P. Papadopoulou, *L'éclatement du monnayage dans le monde byzantin après 1204 : apparence ou réalité?*, I. Villela-Petit (επιμ.), 1204, *La quatrième croisade. De Blois à ... Constantinople – Éclats d'empires. Catalogue d'exposition, Musée Château de Blois et Bibliothèque nationale de France, Musée du Cabinet des Médailles (octobre 2005- janvier 2006)*, Παρίσι 2006 [*Revue française d'héraldique et de sigillographie* 73-75 (2003-2005)], 135-143.

Επισκόπηση της νομισματοκοπίας του βυζαντινού κράτους κατά το δωδέκατο αιώνα και των κρατών που το διαδέχθηκαν ύστερα από την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους το 1204. Ερευνώνται οι ομοιότητες αλλά και οι καινοτομίες που απαντούν το δέκατο τρίτο αιώνα, τόσο σε εικονογραφικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο των υποδιαίρέσεων και μεταλλικής σύνθεσης. Ιδιαίτερο βάρος δίνεται στην επικράτηση του βυζαντινού νομισματικού προτύπου όχι μόνον στα κράτη που προέκυψαν από το διαμελισμό του Βυζαντίου ύστερα από την Τέταρτη Σταυροφορία, αλλά και σε άλλα κράτη της ανατολικής Μεσογείου, από τη Σερβία και τη Βουλγαρία μέχρι τα σταυροφορικά κράτη της Συροπαλαιστινιακής ακτής. Συνοδεύεται από γλωσσάρι νομισματικών όρων.

8.2 P. Papadopoulou, *Λήμματα νομισμάτων*, I. Villela-Petit (επιμ.), 1204, *La quatrième croisade. De Blois à ... Constantinople – Éclats d'empires. Catalogue d'exposition, Musée Château de Blois et Bibliothèque nationale de France, Musée du Cabinet des Médailles (octobre 2005- janvier 2006)*, Παρίσι 2006 [*Revue française d'héraldique et de sigillographie* 73-75 (2003-2005)], αρ. 15-18, 35, 53, 63-65, 68-71, 73-75.

Λήμματα για νομίσματα της Βυζαντινής αυτοκρατορίας (δωδέκατος αιώνας), της αυτοκρατορίας της Νίκαιας, του «δεσποτάτου» της Ηπείρου, της λατινικής αυτοκρατορίας της Κωνσταντινούπολης, της αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας, ενετικά, βουλγαρικά και σερβικά νομίσματα.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ

*9.1 Δημοσίευση νομισμάτων και κερματομόρφων αντικειμένων της Ύστερης βυζαντινής περιόδου (1204-1453) από τη συλλογή του Cabinet des Médailles της Εθνικής βιβλιοθήκης της Γαλλίας στη διαδικτυακή βιβλιοθήκη Gallica της Εθνικής βιβλιοθήκης της Γαλλίας (BnF) – σε συνεργασία με τη Cécile Morrisson.

<https://gallica.bnf.fr/services/engine/search/sru?operation=searchRetrieve&version=1.2&startRecord=0&maximumRecords=50&page=1&exactSearch=false&query=notice%20all%20%22MonnByz%22%20%20and%20%28dc.type%20all%20%22objet%22%29&filter=provenance%20all%20%22bnf.fr%22>

(Λήμμα -> detailed information -> Relationship)

Δημοσίευση οκτακοσίων έντεκα νομισμάτων και δεκαεπτά κερματομόρφων αντικειμένων της Ύστερης βυζαντινής περιόδου (1204-1453) από τη συλλογή του Cabinet des Médailles της Εθνικής βιβλιοθήκης της Γαλλίας στη διαδικτυακή βιβλιοθήκη Gallica της Εθνικής βιβλιοθήκης της Γαλλίας (BnF). Η εργασία αυτή, που πραγματοποιήθηκε σε συνεργασία με τη Cécile Morrisson, αποτελεί το πρώτο στάδιο στην πλήρη δημοσίευση των νομισμάτων (βλ. παραπάνω αρ. 1.3). Κάθε λήμμα περιλαμβάνει την φωτογραφία του εμπροσθοτύπου και οπισθοτύπου, την εκδότρια αρχή (κράτος, αυτοκράτορας) και το νομισματοκοπέιο, τη χρονολόγησή του, τα μετρολογικά του στοιχεία (βάρος, διάμετρος), την υποδιαίρεση στην οποία ανήκει, καθώς και σχετικές παραπομπές στους καταλόγους αναφοράς. Σε επόμενο στάδιο προβλέπεται η ομαδοποίηση των κοπών εντός του ιστοτόπου και η προσθήκη εισαγωγικών κειμένων ανά περίοδο και νομισματοκοπέιο.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ

10.1 Π. Παπαδοπούλου, *Οδηγός Μελέτης του βιβλίου του C. Mango (επιμ.), Ιστορία του Βυζαντίου, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 2006, Φεβρουάριος 2011 και αναθεωρημένη μορφή Ιανουάριος 2012 [για τη θεματική ενότητα ΕΛΠ 14-Αρχαία Ελληνική και Βυζαντινή Ιστορία του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου] (118 σελίδες).*

Το εγχειρίδιο λειτουργεί ως οδηγός μελέτης για το βιβλίο *Ιστορία του Βυζαντίου* σε επιμέλεια C. Mango, το οποίο προσαρμόζει στις απαιτήσεις της ανοικτής και εξ αποστάσεως εκπαίδευσης. Σκοπός του οδηγού είναι να διευκολύνει τους φοιτητές στη μελέτη της Βυζαντινής ιστορίας μέσω της κωδικοποίησης της ύλης και της επεξήγησης κάποιων ενδεχομένως δυσνόητων σημείων, αλλά και μέσα από την περαιτέρω εμβάθυνση σε πλημμελώς ανεπτυγμένες πτυχές του Βυζαντίου και την ενημέρωση του βιβλίου σε επιμέλεια Mango με βάση τις τελευταίες εξελίξεις της έρευνας. Περιέχει συνοδευτικές δραστηριότητες, οι οποίες συμβάλλουν στην εξοικείωση με την ανάλυση πρωτογενών πηγών, και ασκήσεις αυτοαξιολόγησης, ώστε οι φοιτητές να είναι σε θέση να ελέγξουν το βαθμό στον οποίο έχουν κατανοήσει και αφομοιώσει την ύλη. Πέραν αυτών, κάθε κεφάλαιο περιλαμβάνει μια συνοπτική παρουσίαση των βασικών εξελίξεων της περιόδου που εξετάζει, ενημερωμένη ελληνική και ξενόγλωσση (έντυπη και ηλεκτρονική) βιβλιογραφία, προτεινόμενα έργα για περαιτέρω μελέτη και γλωσσάρι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΕΣ

12.1 P. Papadopoulou, Byzantium, C. Arnold-Biucchi και M. Caccamo-Caltabiano (επιμ.), *A Survey of Numismatic Research 2008-2013*, Taormina 2015, 281-297.

Αναλυτική σχολιασμένη βιβλιογραφία των μελετών που δημοσιεύθηκαν για τα βυζαντινά νομίσματα την περίοδο 2008-2013. Εντάσσεται στο πλαίσιο της επισκόπησης της νομισματικής έρευνας που γίνεται κάθε πέντε έτη με αφορμή τα διεθνή νομισματικά συνέδρια. Λόγω περιορισμένου χώρου, η βιβλιογραφία παρουσιάζει τις σημαντικότερες μόνο συμβολές (278 εγγραφές), χωρισμένες σε θεματικές ενότητες, ενώ η πρόοδος που συντελέστηκε στον τομέα της βυζαντινής νομισματικής κατά την πενταετία 2008-2013 παρουσιάζεται στο εισαγωγικό σημείωμα.

12.2 *Byzantinische Zeitschrift*, III. Abteilung. Bibliographische Notizen und Mitteilungen, 8A. Numismatik (μέλος της ομάδας συγκέντρωσης βιβλιογραφίας και σύνταξης περιλήψεων, 2003-2006 και 2009 και εξής).

Σύνταξη σύντομων περιλήψεων άρθρων και βιβλίων νομισματικής φύσης που δημοσιεύθηκαν κατά την περίοδο που προηγείται της έκδοσης του εκάστοτε τεύχους του περιοδικού.

ΆΛΛΕΣ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ

*15.1 *Remise de son épée d'académicien à Mme Cécile Morrisson. Sorbonne 20 septembre 2016. Grand Salon du Rectorat de l'Académie de Paris*, Παρίσι 2016, 7-9.

Δημοσίευση της ομιλίας που εδόθη στην τελετή απονομής του ξίφους της ακαδημαϊκού της Γαλλικής ακαδημίας στη Cécile Morrisson στο Παρίσι, στις 29 Σεπτεμβρίου 2016.